

मुद्रित चिन्ता भाषिः पौथूपधारा न (४) साहितः

४२

२

४२

सहायक पुनः ५५

४२

२

४२

२

काम

मु. टी.

१
रित

श्रीगणेशायनमः॥ दधानं नं गालीमनि शममलेगं ड्युगले दधानं सर्वार्थान्निजवरणसेवासु कृतिने द
याधारं सारं निखिलनिगमानामनुदिनं गजास्यं स्मेरस्यं तमिह कलये चिन्निलये १ निपीतध्याताय प्रस
ममरं कराग्रहं समसेनिकां मां नावितरणविनोदयसन्निने सस्तप्रसूहप्रशमं कृते श्रीदिनकृते नमस्ते
स्मेयस्मेस्पृहयतिसमस्तं वुजवती लसद्यस्मीलीलावसतिरनिशं वेदविहितस्फुरद्धर्माधारः श्रीतसुख
पयोदः प्रतिदिनं अतीव प्रख्यातः सजयति गुणानां जननमूर्विदनीरवो दे शो हरिवसदानंदजनक
ः इतस्मिन्निदने विषये विषये वितरणश्चितामणिर्धुमणिरेव वनू वमूर्त्तं जाग्रच्चतुर्मुखवतुर्मुखशाधि
विर्यमायां प्रवर्त्तयितुमत्र पवित्रकीर्तिः ४ वादैर्विजिवादैर्विजित्य धरणीतलमासमुद्रमुनिद्रुतर्कशं कर्क
शबुद्धिसिधैः चत्वाररुर्जितसमर्जितकीर्तिदमस्तनादिशासुरविताः सकला सुयेन ५ जौ ज्योतिर्विधु
दुजलय शोहराण्यकिं वाचं कं शुनिर्मलकुलामरणाय किं वा विधासरोरुहदशशरणाय वकिं वा श्री

न

रि

रामः

त १

५

माननं नृपति तत्तनै न यो निष्ट ईत स्मात्प्राप्य प व्यामनि विगल मती वाक्यती हि कृ पती नाम शः का सा
रन जा स्फुरदधिक यशो वाशि नि र्वाप्य नातौ प्रा नूतां तौ तनू जौ श्रुति गण गदिता चार धां य वि त्रौ ज्येष्ठः श्री
नील कंठ स्तदनु गुण गणालं कृतो राम नाना मा ७ सी मा मी मां स कानां कृत सु कृत च यः कर्क शस्त कर्क
शा स्त्रे ज्योतिः शास्त्रे च गर्गः फणि पति मणि मिति व्या कृतौ शेष नागः पृथ्वी शा क धरं स्फुरद तु सै सना मंडनं
पंडिते नः सा ह्या ह्री नील कंठ सम जनि जगती मंड ले नीलं हः न रामो हेरं वन के रधि गन विश दाने क विद्यो न
वधो बुद्धि प्रयो न मानो गणित गुण वतां मान वा नां सुखाय ग्रंथै र्ना ना प्र कारे रति क हि न तर ग्रंथि न के विश
ले ज्योतिः शास्त्री र्ण वे न गृह न व म तु लं से तु बंधं च कार १५ श्रुति स्मृति प्रो क्त समस्त कर्मो प्यु क्त मानं दिति
त्रिष्ट लोकं मुहूर्त्त विंता मणि नाम कं स ग्रंथं अ धा ध्व र्व पुरे सु पथे १० श्री नील कंठ स्य व नू व मू व नू व सा चं डि
कार यो न य वं श नू षा ना रा य ए स्ये व स मु क्त क न्या श र्वे स्य गौ री व वि रा ज ते सा ११ त स्मा दै व वि द्ये ग्र गण पति स

रा

स्य

पत्नी

मु. टी०

२

सु

शुभा

कान् श्रीतीलकं हा त्रया गोविं हारव्य सुतो जनिस्व गुरुतः संप्राप्त विद्यागणः ॥ १० ॥ यः शास्त्रामृतसिं बंधुरव
चो वी विषु निस्मा तनां सानंद सम वाप्य मूरि कृतवान् ग्रंथे श्रमं ज्योतिषे ॥ ११ ॥ अनेक बुधिमंडला विरचिता
यौ हि टीकां कृतौ निधाय रुदये र्थना सिद्ध मुहूर्त विंता मणोः निश्चयतरत इत प्रचुर मोक्षोक्ति निर्वुधा
विवरणे क राम लक माशुकं तु यते यतौ ॥ १२ ॥ मुहूर्त विंता मणि दुग्ध सीधु मा मध्य युक्ति जमंदरे एणो वि
दसं जस्तनु ते सुखा यपी सूष धारं मुविमूरं गंगा ॥ १३ ॥ तत्रादि तो गा ए पतं प्रणम्य पादा ज्वपु मं विदुषां सुतु
ष्टौ शुभां ध्याय न वां हि टीकां गोविंद देव जज्ञसां करोति ॥ १४ ॥ अथ ग्रंथादौ ग्रंथ मध्ये ग्रंथांते च मंगल माचरीणी
यमिति शिष्टाचारः ॥ उक्तं च महानाथे मंगलादीनि मंगल मध्यानि मंगलांतानि च शास्त्राणि प्रयंते वीरपुरु
षा एषा युष्मत्पुरुष काणि चेति तच्च मंगलं त्रिविधं आशिरूपं नमस्कार रूपं वस्तुनिर्देश रूपं चेति उक्तं च दंडि
ना काव्यादर्शे आग्निर्नमस्कृया वस्तुनिर्देशो वापित न्मुखमिति वस्तुनिर्देशो नलोर्देर्म हा राजस्य सिद्धादि श

धु

राम १०

२

दानां वाग्रथा हो कथनंत त्रता वत्त गार्प मुनिवरं वंशं तिलक मेत्रावरुण लंकारादि गंतगत मात पुर निवा-
 सिसक ज्योतिर्विन्मुकुट रत्न चिंतामणि ज्योतिर्वित्युत्रो नालकंठ ज्योतिर्विदनु ज्योतिर्विन्निस्कंध ज्योतिष शा-
 स्त्र सरोज निजयत्ना स्फुरो ग्रंथ रुन्मू ह चिंतामणि नामकं श्रोतस्मा र्त्ता घनेक मौषपिकं संहिता स्कंधांतगत-
 नानामुहूर्त्त संग्रह रूपं ज्योतिष ग्रंथं विकीर्षुरनेकनेक जन्मोपार्जित दुर्लभ संभूत विग्रहं स का मोतिर्विग्र-
 ग्रंथ समाप्ति प्रवयग मनायं विशिष्ट शिष्टा चारानुमित श्रुति बोधित क त्वव्यता कमनियगत गणेश देवता
 श्री बीद रूपं मंगलं इन्द्र वज्राब्ज दसौ विनिवध्राति गौरी श्रवः केतक पत्र मंगमा रुष्य हस्तेन ददन्मुखाग्रे
 विग्रं मुहूर्त्त कलित द्वितीय दंत प्ररा हो हरतु द्विपाः द्विपो स्यो विग्रं हरतु रीत्यन्वयः युष्मो मित्य ध्याहारः द्विपः
 स्पृहस्तिन आस्य मिवा स्यं यस्प मुखं स द्विपा स्यो गणेशो युष्माकं विग्रं हरतु निराकरोतु आशिषिलिङ्ग लो-
 हा विनिलो ह वाकी - शो द्विपा स्याः गौरी श्रवः केतक पत्र मंग गौरी पार्वती तस्याः श्रवसी कर्णयोः स्थि-

जोरास

स्पृ

क

मु. टी.

३

तंयकेतकयत्रंकेतकावृक्षस्यपुष्पंकेतकंतस्यपत्रंतस्यमैगोशस्तं हस्तेनशुंडादंडेनक्रत्वा आकृष्यहयत्त्र
हीत्वा मुखेग्रेस्वमुखोद्येददातिनक्षत्रार्थंस्पापयतीतिददत्तश्चनेववावा लसीलागरोशस्यसूचितावालो
हिमात्समीपवर्षियकिंचित्स्वेष्टं वस्तुवलात्कारेणगृहीत्वा मुखेनिक्षिपतिअतएवकीदृशोगरोशःमु
हूर्त्वाकलितद्वितीयदंतप्ररोहःमुहूर्त्वेनक्षरोनाकलितोधातूनामनेकार्थत्वादनुहतोहस्तिद्वितीयदंतसा
दृश्यप्रापितोद्वितीयदंतस्यप्ररोहउज्जमोनसःअनेनात्पाश्वर्यंस्त्वचचितंभवतितथाहिहस्तिनोदृश्यमा
नाद्विदंताएवगरोशस्वेकदंतएवेतिपुराणप्रसिद्धंकेतकपत्रस्यमुखस्यापनसमयेयान्निगरांकरोति
तावद्गरोशोपिद्विदंतएवालो किलोकैःअद्भुतोपमारब्धोलेकारःउक्तं चदंडिनाकाव्यादर्शेयथाक
पंचिन्सादृश्यंयत्रोद्भूतंप्रतीयतेउपमानातामसातस्याःप्रयंचोयंप्रदृश्यतेयदिकिंचिद्भवेत्सत्सु
न्नाविभ्रान्तलोचनंतत्तेमुखश्रियंधक्षामित्येसोवद्भुतोपमेतिइतिश्लोकार्थाव्यातःअत्रगरोशस्यनमसादि

रामः

३

रूपाग्रपूजात्रयैवैवर्त्तमिहितादृष्टिराजः प्रियः पुत्रो नवान्याः शंकरस्य च तस्य पूजनमात्रयोपिवरदाः सदात्र
यो ब्रह्मविष्णुशिवाः गणेशः सर्वदेवानामादौ पूज्यः सदैव हि सर्वैरपि महाविद्यानां शक्तो न्योनविषतः
तिशिष्टाचारोप्येतत्मूलकरचयथासुमुखश्चैकदंनश्च कपिलोगजकर्णकः लंबोदरश्च विकटो विघ्न-
नाशो गणाधिपः धूम्रकेतुर्गणध्वजो नालचंद्रो गजाननः द्वादशैतानि नामानियः पद्मेष्ट्याद्यादयिवि
द्यारंते विवाहे च प्रवेशे निर्गमे तथा संग्रामे संकटं चैव विघ्नस्तस्य तज्जायते इति गौरीति विषिक्तैरादिभ्यश्चेति
डीप्रकेतकं केतकाः पुष्पसंज्ञेऽवयवार्थे अवयवे च प्राणे याषधि हृस्तेभ्य इत्याणुपुष्पमूलेषु बहुलं इति त-
स्य लुकदृदत्तददातीति ददत्तशतप्रत्यये जौहेत्यादिकत्वादिकरणास्पृशः श्लोशतिश्चाविति द्विवचने उ-
ने अभ्यस्तमित्यस्तसंज्ञायां अभ्यस्तयोरात् इत्याकारलापः तत उगिदची सर्वस्यानेनामधातो रिति प्राप्त-
स्य नामस्ताद्यतुरितितुमोनावः आकलितेति तिष्ठे बहुव्रीहौ निष्ठांतस्य पूर्वनिपातः - द्विपास्य इति वाभ्यां

मु. टी०

४

शुंडादंडमुखाभ्यांजलपिवातीतिद्विपः आतोतुपसर्गेकइतिकः आतोलोयइतिचेत्याकारलोयः द्विपस्यामि
वास्यंयस्यासौद्विपास्यः सप्तस्युपमानपूर्वस्यवाच्योत्तरलोपश्चेतिबहुव्रीहिः समासउत्तरपदलोपश्चहसौ
तुपाणिनस्तत्रैइतिहस्तशब्दः पाणिनस्तत्रवाचकस्तथाप्युपचारादस्तिशुंडायामपिवर्त्ततेअतएवह
स्ताज्ञातावितिवदन्याणिनिरूप्यनुकुलः क्षीरस्वाम्यपिवलिहस्तोशब्दः कराः इत्यस्यव्याख्यानेहस्तिशुं
डाधिकरउपचारादिति व्याचक्षारव्योतदत्रत्सुतेपिहस्तोनस्तत्रनेदेस्यात्करेभकरयोरपितिविभ
प्रकाशेहस्तिशुंडावाचकात्वमयुक्तं हस्तशब्दस्य अथात्रकचित्वेनंगशब्देनुचितस्तथाहिलोकोत्तरव
र्णानानिपुर्णानानिपुणकविकर्मकाव्यसहस्रास्यात्रकवित्वेसत्वात्तयस्मित्ययेनंगशब्दोपादानम
युक्तंविशेषतोऽग्रपारंभमूतेकतः तददोषोशब्दार्थोसगुणावनलंरुतीपुनः क्रापीतिकाव्यप्रकारे
कैर्दोषरहितयोः शब्दार्थयोः काव्यतावसीयतेनत्रशब्दोषप्रस्तावेकाव्यप्रकाशरेणदोषोस्त्रासे

स

रामः ११

४

दुष्टं पदं शुतिक दुष्टुत संस्कृत्य प्रयुक्तमसमर्थं निहितार्थमनुचितार्थं निरर्थकमवाचकं त्रिधा शीलं संदि
ग्धमप्रतीतं ग्रातं मनेयार्थमथमवेच्छिष्टं अविमलविधेयां विरुद्धमति क्लृप्तनासगतमेवेति शब्दो
षा उक्ताः तत्र नंगशब्देनासमायंतिर कत्वादशीलारब्धो दोषो निहितो नवतितल्लक्षणं वामनेनो
क्तं असमायंतिरमसम्यक्प्रतिहेतुश्चा लं शी अस्मार्थः यस्य पदस्य नि कार्यस्यै कार्योसम्यः तदसम्य
यंतिरं यथा वर्च इति पदं तेजसिपुरीषे च यद्युपपदमेकदेशद्वारेणासम्यमर्थस्मारयति तदस्यास्मति
हेतुः यथा कृकाटिके निगवं नंगशब्दोपि नानार्थः तरंगरचनाशकलपराजयनाशादीनामर्थानां प्र
करणां विना स्फुरणां विना स्फुरणादसमायंतिरस्य नाशस्य प्रतीतेरशीलत्वं काव्यप्रकाशेऽप्यशीलो
दाहरणं पितृवसतिमहं ब्रजामितां सह परिवारजनेन यत्र मे नवति स यादि पावसे ये हृदये मशो वितशो
कशस्यां कं अत्र पितृवसति शब्देन पितुर्गहमिति विवक्षितं तत्र श्मशानार्थस्यापि प्रतीतेरशीलता

मु. टी.

५

दसंगलार्थत्वं कथं ताहिने गंजये चापतुरव्यवस्यमिति कालिदासः अत्र नंगशाहेन पराजयो विवक्षित इत्य
श्रीलत्वमिति चेत् सत्प्रांतत्रहियुक् प्रस्तावे स्वरूपात्वायानादृष्टोऽयं प्रस्तुते ग्रंथारंभे प्रकररणमपि
स्ति अतो न राष्ट्रपाठो नुचितः तस्माद्गौरी श्रीवः केतवालपत्रमिपाठः साध्यान्कल्पः केचिद्वा
पाठे बहुक्षरपरिवर्त्तनयाद्गौरी भवत्सत्तां च श्रवः केतकपत्रमागमिति पठन्ति तदेतत्सर्वं मत्सर
रहितैः स्वरिभिर्विवेच्यते यं अथ काव्यत्वाद्भवप्रसंगतो वर्णाश्रुधिगणश्रुधिविचार्यते तत्र
श्लोकादावसंयुक्तशुभफलदगकारप्रक्षेपादस्ति वर्णाश्रुधिः तदुक्तं नामहेनकः खोगो घञ्चल ह्म
वितारति वियगोऽः सथाचसुखछः प्रीतिं मित्रलानं नयकमरण रौरी हौ च खेदः खेददुःखेडः रो
मां हौ विशो मां नमणमणमधवरास्तसुखं घञ्चयुक् दोधः सौख्यं सुदंनः सुखनयमरण केशदुः
खान्यवर्गः योल ह्म रश्चदा हं व्यसनमधल वौशः सुखं षश्चखेदं सः सौख्यं हरश्चखेदं व्यसनमध

रामः

५

वल्गुः समधिकरोति संयुक्तं वेदनस्या सुखधरणा यदुर्विर्णविन्यासयोगः पद्यादौ वक्त्रे गद्यवद्वसि
वसकले प्राकृतौ दौ समो यमिति तेन नायकादेः सुखं न वति अक्षरे परिशुद्धे तु नायको नृतिमश्नुति
तिवचनात् प्रस्तुते ग्रंथकर्तुरधेतुरध्यापकस्य वा सुखं वाच्यं अथ गणशुच्यं अथ गणशुधिः त
त्रास्मिन्पद्मे इन्द्रवज्राच्छदः तद्वज्राणां कंस्यादिंश्चैव ज्ञायदितो जगौ गइतितत्र गणलणमपिते नैवोक्तं
सर्वगुणो मुखं तर्ह्येयं रावंतगलौ मतौ मेधायो ज्ञौ त्रिलो नो ह्येन वंत्स त्रगणास्त्रिका इतितत्र गणल
हसौ रा मपिते नौ वोक्तं एषां गणानां फलान्यन्यैरस्य धायिमकारः श्रियं योतिहृदि च ये तैस कारश्च
देशान् इव हानित कारो जकारो रुजं तश्च कीर्त्तिन आयुः प्रयच्छत्यजस्व जातानामिति वचनादिदं फ
लमध्यापकाध्येत प्रस्तुतीनां ज्ञेयं रावं सत्यं इव हानिरुपफलदस्य तगणस्यादौ प्रयोगो गद्गु
ष्टमिदं काव्यमिदं चैतत्सत्यं उमा कात्यायना गौरीति वचनाद्गोश शो देवता वाचकस्तदौ स्यो

मु. टी.

६

मयोगादुष्टफलत्वं नास्तीति समाधिः यथोक्तं देवतावाचकाः शब्दाः ये च मन्त्रदिवाचकाः ते सर्वे नैर्वानंदा
स्युः लिपितो गणतो विवेति नन्वेवमयं ऋक् वज्रालापसंगतिः पादांतस्याक्षरस्य ह्रस्वस्य धितिलसंज्ञ
का कात्वात्संयोगे गुरुदीर्घवैवेति नन्वेवमयं ऋक् वज्रालापसंगतिः पादांतस्याक्षरस्य ह्रस्वस्य धितिलसं
ज्ञा कात्वात्संयोगे गुरुदीर्घवैवेति विशेषलक्षणानां क्रांतत्वेन गुरुत्वायोगाच्च उच्यते पादांतस्य स्यलघोरपि
वैकल्पिकगुरुत्वोक्तेरदोषः यथोक्तं यथोक्तं वृत्तरत्नाकरे सानुस्वारो विसर्गांतो दीर्घो युक्तपरश्च यः वा पादा
ंतोत्वसौग्वक्रो ज्ञेयो न्योमात्रिको लुजुरित्यलं प्रतिप्रसंगेनेति शिवं ॥ ११ ॥ एवमादिमपद्येनेष्टदेवता शीर्वा
दरूपसंगलमनिधायैदान् ज्योतिषग्रन्थसारम्यमाणो रामज्योतिर्विद्विषयप्रयोजनसंबन्धाधिकारिणः
सूचयत्कल्यैवमुपजातिकया प्रतिप्रतिजानीते क्रियाकलापप्रतीपहि हेतुं संहिससारा र्थविलासंगे
अनंतदेवज्ञासुतः सरामो मुहूर्त्तचिंतामणिमातनोतिसः प्रसिद्योजगतीतले अनन्तारब्धो दैवज्यो ज्योतिर्वि

रामः

६

तस्यासुतः पुत्रो रामो राम ज्योतिर्वित्तमुहूर्त्तवितामणिमुहूर्त्तानां दिनशुधिविशेषाणां अथ वामुहूर्त्तशब्देन दि
 नस्य रात्रे च पंचदश्यानां गच्छते उक्तं चरन्मालायां दिनयः पंचदशो विनागो रात्रे स्यात्तद्विमुहूर्त्तमानं इति त
 त्रलक्षणाया मुहूर्त्तौ यलक्षितः यथा मणिहीरकादिः समस्तकालो मुहूर्त्तशब्देन विवक्ष्यते तस्य विता शुद्धरूपो वि
 चारस्तस्य मणिरिव मुहूर्त्तवितामणिः यथा मणिहीरकादिः समस्तकालीनां माधारस्तथा यमपि ग्रंथो निखिलमुह
 र्त्तानां माधार इत्यन्वर्थेनास्मिन् लक्षणाया मुहूर्त्तवितामणिः ज्योतिषग्रंथमातनोति निषेधविध्यादि संतिवेशविशेष
 षणिरूपयतीत्यर्थः ननु जीर्णा अपि मुहूर्त्तग्रंथाः संतितैरेव निखिलमुहूर्त्तविचारतिर्बोहे सिद्धे किमनेन जीर्णा
 मुहूर्त्तग्रंथानुवादभूतेनेत्यत आह कीदृशमुहूर्त्तवितामणिं क्रियाकलप्रतिपत्तिर्हि हेतुक्रियाः जातकर्मनामक
 मादिकास्तास्ता कलापः समूहस्तस्य अमुस्मिं शुभो र्यमेतस्मिन् शुभदिने न कार्यमित्येवं रूपा प्रतिपत्तिः सम्यग्ज्ञानं
 तस्या हेतुं कारणं अयमर्थः अन्येषु मुहूर्त्तग्रंथेषु तिथिप्रकरणे कर्मविशेषेषु नाशुभतिथयो निरूपिताः रा

नृशुभदिनेका

मु. टी०

७

वेवाराएवतथानज्ञत्रप्रकरणेनज्ञत्राण्येवायोगप्रकरणेयोगाएवलयप्रकरणेनज्ञायेवानिहितानि एवं
सत्य॥स्विलप्रकरणांनानुनःपुनरंशेलेनेमुहूर्त्तविचारःसिधेदितिगौरवमसिञ्चनेकस्मिन्नेवपद्येयोमुहूर्त्त
यतेविचारस्यतत्रैवनिर्वाहइतिलायवयथागवात्रस्याश्चरहिप्रमदुतेसहनौशुभाविनानंदविषयतामधुपो
षाकिन्मिजान्इत्यादिकेचिस्तुक्रियाकलापप्रतिहेतोरितिपंचमंतपाहमाहुःननुमुहूर्त्ततत्वादावपिकचिदे
वंविधमुहूर्त्तनिरूपणाद्यर्थोर्थश्रमइत्यतआहकीदृशमुहूर्त्तविनामणिंसंहितसाराथविलासगर्भसंहितः
शब्दैःसाराथोनिष्पृष्टार्थविलासःप्रकाशःसगर्भेयस्यासौसंहितश्चासौसाराथविलासगर्भश्चसंहितसाराथ
विलासगर्भस्तमितिकर्मधारयःमघपीदानांतनग्रंथेषुशब्दलाघवेनार्थवार्थबाहुल्यमपितथापिशब्दानां
रवबोधार्थत्वात्गुसुखादपिअध्ययनेसतिमस्यर्थासुरणाश्चेत्यनुपादेयत्वंअत्रतुशब्दतोपिलाघवंतत्रापि
निष्पृष्टास्याप्यर्थस्यतादृशशब्दैरनिरूपणाद्यथागुरुसुरवंविनेवार्थज्ञानंसद्योमनसिजागर्जितरांइत्यवश्यमु

रामः

७

पादेयंतमननुक्तिधिसधितियार्थकमिदं शास्त्रप्रयोजनमपिकिंचहिप्रयोजनमनुदिश्यसंदेयिप्रवर्तनेइतिन्योया
तउक्तंचसर्वस्येवहिशास्त्रस्यकर्मणोवापिकस्यविकस्यवित्तयावत्प्रयोजनंनोक्तंतावत्तत्केनगत्यतेअन्यवज्ञाता
र्थेज्ञातसंबंधंश्रोतुंश्रोताप्रवर्ततेग्रंथादौतेनवक्तव्यःसंबंधःसप्रयोजनइतिउच्यतेमुहूर्तविंतामणिमित्यनैवपदे
नसर्वसूचितं तथा हि शुभाशुनप्रकरणनष्टप्रकरणसंक्रांतिगोचरसंस्कारप्रकरणिविवाहप्रकरणवध
प्रवेशाग्राधानराजानिषेकयंत्राप्रकरणग्रहारंभग्रहप्रवेशामुदायाःसंहितापदार्थःप्रतिपाद्यत्वेनविषयभूता
ःयद्यपिवसिष्ठादिभिःसूयचाराद्युत्पातादिकमपिसंहितापदार्थेषुदाअभिधायेतथाप्यत्रतेषांमुहूर्तविचारे
नुपयोगाङ्गंयत्कृतानोक्तमितितात्पर्यंमुहूर्तानांप्रतिज्ञाणलौकिकविश्चाराहत्वेनतदभिधानात्अत्रनिधे
यपदार्थनांमुहूर्तविंतामणिनामग्रंथस्यचप्रतिपाद्यप्रतिपाद्यकभावःसंबंधःप्रयोजनंशुभाशुनकथनं
नैविवाहादिकालनिर्णयश्चयदाह्नारदःप्रयोजनंतुगततःशुभाशुननिरूपणंकरूपयोपिग्रहणग्रहसं

मुदी

८

कांतियज्ञाध्ययनकर्मणां प्रयोजनं ब्रतोदा - क्रियाणां कालनिर्णयः एतजिज्ञासुरधिकारी सच द्विजरावनान्य
तदुक्तं नारदेनोक्तं सिधांत संतसंहिता होरा रूपस्कंध त्रयात्मक वेदस्य निर्मलं चक्षुष्योतिः शास्त्रमकल्मषं विनैव
तदस्विलं श्रोतं स्मार्त्तं कर्मन सिध्यैति तस्माच्च गद्विता ये दं ब्रह्मणानिर्मितं पुरा अतएव द्विजैरेतदध्येतव्यं प्रप
न्नत इति अत्रैव कारस्य प्रपाठक्रमेण योजने प्रयोजनं विनैव ज्योतिः शास्त्राध्ययनस्यावश्यकत्वं प्रतीयते
द्विजैरेवेति व्याख्याने द्विजमतिरिक्तशूद्रैर्नाध्येयमिति व प्रतीयते व्याख्यायमपि युक्तमेव द्विजाः ब्राह्मणाश्च
त्रियवैश्याः उक्तं च काशाखंडे ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः स्त्रियो वर्णाः द्विजाः स्मृताः प्रथमं मातृजो जाताः द्वि
तो चोपनायनादिति यतुवसिष्ठवचने १ अध्येतव्यं ब्राह्मणैरेवं तस्माज्ज्योतिः शास्त्रं पुराणमेतत्तदस्य एत
दध्यासस्य गामोति नूनं धर्ममोक्षमग्रयशश्चेति श्रुत्वा वपि ब्रह्मणेन निष्कारणो धर्मः षडंगो वेदध्येयो ज्ञे
यश्चेति ब्राह्मणग्रहणमध्यापनेऽप्यावश्यकत्वसूचनार्थं अतएव महाभारते यजनं याजनं चैव तथा दानं

रामः

८

प्रतिग्रहोऽध्यापनं वाध्ययनं षट्कर्मा ब्राह्मणस्मृतं इति ह त्रियविशोऽस्य ध्ययने एवाधिकारो नाध्यापनेन
पुनः कंमनुना प्रजा न्मां र ह्मणं दानं इत्याध्ययनमेव षड्यप्रसूतिं च त्रियस्य समादिशेत् पशूनां र ह्मणं दानमि
ज्यायनमेव च वाणिज्यं च वैश्यस्य कृषिमेव चेति अत्र प्रजार ह्मणा युक्तेर्नाध्यापनाधिकारः ननु कथं ज्योतिषं श्रो
तस्मार्त्तकर्मो ययिकमिति चेत् उच्यते अष्टवर्षं ब्राह्मणमुपनयेन तस्य ध्यापयति ततश्च वसंते ब्रह्मणो ज्ञानाद
श्रियोर्णमास्याभ्यां यजेतेत्यादि श्रुतयः संति तत्र वर्षं ज्ञानमादित्यादि ग्रहचारपरिच्छेदसाध्यं तस्य वसंताद
नूनां च दश्रियोर्णमासयोश्च ज्ञातं ज्योतिषं विना सर्वहतीत्यवश्यमध्येतव्यं ज्योतिः शास्त्रं उक्तं च वेदांगज्येति
षेवेदाहियज्ञार्थमभिप्रवृत्ताः कालानुपूर्व्या विहिताश्च यज्ञातस्मादिदं कालविधानं शास्त्रं योज्योतिषं वेद
सवेदयज्ञात् अतएव वेदस्य मुख्यामिदं मंगं चेद्गुरुपत्वात् तदप्युक्तं शिक्षाग्राणं तु वेदस्य मुख्यां व्याकरणं
स्मृतं ज्योतिषा मयनं च ह्युनिरुक्तं श्रोत्रमुच्यते छंदः पादौ तु वेदस्य हस्तौ कल्याणवृत्ते तथा यथा विश्व

मु. टी.

२५

मयूराणां नागाणां मणयो यथा तद्वदेदांगशास्त्राणां गणिगणितं मूर्धनि स्थितं एव मुख्यतां सत्यां दृष्टं तो व
सिद्धिं सिधांते वेदस्य च ह्युः किल शास्त्रमेतत्प्रधानतां गेषु ततो र्यजां अंगैर्युतो न्योः परिरां मूर्तिश्च ह्युर्विहा
नः पुरुषो न किं वित्तस्मात्कर्मैपि यिकत्वादवश्यमधेयं ज्योतिः शास्त्रतत्राध्यापने समीचीननिष्पार
वाध्यायैकं प्यानकृतं ग्राह्यः तदुक्तं श्रुतौ विद्याह वै ब्राह्मणमाजगामगोप - माशे वाधिष्टे ह मसि अह
अयं कायानजवेहिताय न मां ब्रुयाच्च वीर्यवती तथा स्यां समरसारे पि नैतद्देयं दुर्विनीताय जातु ज्ञानं गुप्तं
क्षिसम्पक्कलाय अस्याने हि स्याप्यमानैव वाचां देवी कोपात्रिर्देहे त्रौ विराय विनया वनता यदीयमानं प्रसवे
त्कल्पयेव सत्फलाय उपकृत्यनुचितं कानि शास्त्राणि उपकारस्य पदं हि साधुरेवेति सिधांतं शिरोमणा व
पिदि व्यंज्ञां मतीदियं यदृषिनिर्ब्रह्मं वसिष्ठादिनिपारं पर्यवशाद्दस्य सवनां नीतं प्रकाशं तत्तन्नैतदेविक
तग्रदुर्जनदुराचाराचिराचसिनां स्यादायुः सुकृतं ह्ययो मुनीकृतां सीमा मिमासुर्हर्ष इति एवं सत्यमिस्मिन्

रामः

२५

ज्योतिःशास्त्रे सर्वथा शूद्राणामनधिकारः उक्तं च मनुना एकमेव तु शुद्धस्य प्रभुः कंसं समादिशेत् एतेषामे
व वर्णानां शुद्धपामनसूययेति नारदवाक्यं तु प्रागेवाभिहितं तत्र यदि ब्राह्मणाः शूद्रं सोनादिना पादयन्ति
तस्माच्च पुच्छति तदा महान् दोषः यदा हर्गः सेहा सोनाच्च मोहाच्च यो विप्रो जाननोऽपि वा शूद्राणां सुपदेशं तु दृ
ष्ट्वा तस्मिन् नरकं ब्रजेत् तल्लघं दृष्ट्वा तिस्रः शूद्रः सकृत् सोऽशकर्मणां अथोयुगसहस्रो ते जायते श्वानयोनिषु सम्य
गाचारयुक्तोऽपि यः शूद्रः सर्वशास्त्रवित् वर्जयेद्वचनं तस्य कपालस्थो दकं घेतिकपालं मनुष्यशिरो मध्यव
र्त्तं पिप्पिलितकाध्यापको यश्च न तत्ताध्यापितश्च यः तानुजो पतितौ विप्रौ स्वाध्यायकयविक्रयादिति सामा
न्यतो हेमाद्रौ देवलस्मरणाच्च अथैवं विधस्य ज्योतिःशास्त्राध्याये तु माहात्म्यं आह मांडव्यः एवं विधस्य श्रुतिन
त्र शास्त्रं पतर्तुः स्वर्गदर्शनं वैतिहं त्यशेषं कलुषं जानां यदु ब्रजे धर्मसुखास्पदं स्यात् अत्र ज्ञानविशेष
ज्योतिर्विदो पूज्यता तारम्यं जाणौ रस्य धामिदं शदिन कृतपापं हंतिसिद्धांत वेत्ता त्रिदिन जनित दोषं तत्र वि

दृष्टव्यकरणमगणचेत्ताहं त्यहोरात्र दोषजयति धनमहसत्रतस्तत्र सूची देवजोयनं बह्वं हः पापं जनय
 तितस्तत्राणं वराहसंहितायां अविदित्वैव यः शास्त्रं देवज्ञं त्वं प्रपद्यते संपंक्तिरुपकः पापो ज्ञेयो न ह्यत्र सूचक
 अन्यच्च तिष्ठत्युत्पत्तिन जातिनिगदाणां नैव साधनं परवाक्येन वर्तते ते ते वै न ह्यत्र सूचकाः व्युत्पत्त्यति सुगद्ग
 त्वाय एव व ह्यत्राणि अश्विन्यादिनिशुनामुत्फलसूचकानि सूचयतातिन ह्यत्र सूची वराहः शन ह्यत्र सू
 चको हि ह्यमुपवासं करोति यः स ब्रजत्यं स ब्रजत्यं धनामिस्वसार्धमहविडं विडं विना न ह्यत्र सूचकं पापं मि
 षजं शुक्लकृत्तावनं तादृकपोराणिकां ह्यं श्रवाश्रान्तेनार्चयेत् अतएव वसिष्ठः त्रिस्कंद पारंगम एव पूज्यः
 श्राधे स ह्यमूररहं दस मध्येन ह्यत्र सूची खलु पापरूपो हेयः सर्वधमेकस्येव राहोऽपि ग्रंथत आर्यतश्चैव कृत्वा
 जानाति यो दिक्षिजः अग्रमुक्तेन वेत्तु श्राधे सजितः पंक्तिपावनः तासां वत्सरिके देशे वसत्यमृतिमिच्छतां
 ह्यमृतो हि यत्रैष पापं तत्र न विद्यते मुहुर्न तिथि न ह्यत्र मृतवश्चायनानि वसर्वाण्येवाकुलानि स्युः न स्यात्सं

त्सरोयदिअतएवयदुर्मेरास्त्रेसुसंतुःतस्करकिनवेत्यादिनामहतागयनसांवत्सरिकोयोक्तेयइत्याहमहा
नारनेपिकितिवोर्नृहानयस्मीत्यादिपयषष्यपदूमध्येकुशलबोदेबलोकोनज्ञत्रैर्यश्चजीवतिरातानि
हविजानीयान्ब्राह्मणान्येक्लिहृषाकानित्युक्तंतत्रहवसूचकाज्योतिर्विद्विषयंयदाहकरूपःद्वारत्विक्
नृणाहेतेश्चन्यगाज्ञत्रसूचकानुवर्जयेद्वस्मणानेतान्सर्वकर्मसुयन्नतःइतिनज्ञत्रसूचकश्चैवपर्वका
रश्चगार्हितःइतिब्रह्मपुराणेपुक्तेःअपष्टइतिवाक्यशेषोत्रायाहार्यःअतएवमनुःतिथिंपहनहत्रब्रू
यान्नत्राणिर्दिशेदित्याहसमयमोपिननज्ञत्रतिथिपुण्याहान्मुहूर्तान्मंगलानिचननिर्दिशंतियेविप्रातेर्मुक्तं
त्यहयंनवेदितिवसिष्ठवाकंतुप्रागनिहितंमहाप्रयोजनंत्वेतच्छस्त्रस्यसम्पदज्ञानात्ब्रह्मसायुज्यमिति
तदुक्तंगर्गाज्योतिश्चक्रेतुलोकस्यसर्वस्योक्तंशुभानंज्योतिर्जनितुयोवेदसयातिपरमांतिपरमांतिपरमां
गतिब्रह्मसायुज्यमिति सूर्यसिवांतेपिदिव्यं बहुर्यहर्हीणांदर्शितंज्ञानमुत्तमंविज्ञायाकोदिलोकेषुस्य

नं प्राप्नोति शाश्वतं वराह संता यामपि न सांवत्सर पाटी न चौर के परिपश्यते ब्रह्म लोकं प्रति शां च लन तै चित के
 देवे इति संवत्सरं वर्षं मधिकृत्य कृतो ग्रंथः संवत्सरः अधिकृत्य कृतो ग्रंथे इत्येता आदि वृद्धिः तं पठितुं शूलम
 ससं वत्सर पाटी ज्योति विदुष्यते वसिष्ठेन एहिका मुष्मिक रूपं फल द्रव्य मप्युक्तं प्राकृत तत् बुधा स
 मगा प्रोति नूनं धर्मं वार्थ मोक्ष मप्यं यशश्चेति तस्मा ज्योतिः शास्त्र मवश्य मध्ये तव्य मिति स्थितं न तु ज्योतिः
 शास्त्राध्ययनं न्याय शास्त्रादिवत् किं वा दमात्र फलं उत विकित्सा शास्त्र वत् प्रत्यक्ष दृश्य फलं उच्यते वृष्टे
 संभवति ग्रहाणां चं प्रादीनां विधा अत्राप्यस्तो दयाः एके सूर्या स ब्रह्मेण अपरि प्रत्यक्षेति जसंबंध वशा
 त्त्रापि हूर्यो सन्न वशो नो मो मगुरु शनीना प्राच्या मे वो दयः प्रती व्या मे वासः अथा पुद्गे मज्ञा पात्रा यां शुभ न
 ने के शुभ फलं अशुभ शकने अशुभा फलं यज्ञोपवीत विवाहादि संगल कृत्येषु शुभ लशानुष्ठितेषु शुभ फ
 लाभिः यत्र फलं विमलिवारः स जन्म कालान सदस्य हव शो न राव मादयो न्ये पि प्रत्यया ऊर्ध्वः सर्वेषामपि

शास्त्राणामध्यधनेमोहायदष्टरूपं लवेतुवाचनिकमेव तदस्मिन्नपि शास्त्रे तुल्यमित्यलमपि प्रसक्तानुप्रस-
 क्तेनेति शिवं ह्यथ मुहूर्तवितामणिनामकग्रंथकरणप्रतिज्ञामभिधायैदानां सामान्यतो मुहूर्तविचारार्थं
 त्सर्गापवादरूपा गुणा दोषाश्च तावद्वक्तव्यास्तेषां च तित्यायधीनत्वाद्वा दौतिथयो वक्तव्यातामातु लोकप्र-
 सिद्धत्वाद्देवावक्तव्यतायां सियांतस्वामिन एवातुष्टु पृष्ठं दसानिति या शा वद्विकौ गोरीगणेशौ ह्येते रविः शिवः
 शिवो दुर्गांतको विश्वो हरिः कामः शिवः शशांगते पंचदशतिथीनां क्रमेणेशः स्वामिनः नानाहवद्विकौ
 वित्यादिवद्विकश्च कश्च वद्विको वद्विरग्निः को ब्रह्माह्माह्नश्च ३ देवता देवता देवेत्यानडः न नवति एकद-
 विनारत्नं न प्रसिद्धसा ह्यर्थो ना वा त न न्वेदमत्या चरति मिति रुंदे क शष्टस्य पूर्वनिपातानि प्रो वसिभो
 : स्यात्स्मना वितिज्ञापकेन पूर्वनिपातप्रकरणमनित्यमिति नित्वात्क्रमस्य विवक्षितत्वान्न नवति ए-
 चसनिपदो वद्विर्दिताया या ब्रह्मा स्वामी न्ययमर्थः सिधौ नवति अथवातिथी शो प्रिविधि गोरीयात्प

हि मु
 ता

संदेहार्थमेवंपठितव्यं ईशरो श्वर्य इति धातुः कतेर्था क्तिवंतस्तस्माद्बहुवचनं जसृर्देशने इतीशस्ति धिना
मीशस्ति धिनास्ति धिस्वामिन इत्यर्थः अथवा तिथीशो विधागोशतिथ्यक्तं पठनीयं ईशो योऽशेषो कारंतः रशः
शोनाग्निरुच्यते रः पावकेवती ह्याविति विश्वः कालेन लेसूर्य इत्येकाक्षरनिगंदुरोग्निः विधिब्रह्मगोश
पार्वती गगोशः अहिसर्पः गुरुः स्वामि कार्तिर्यारविः सूर्यः शिवो महादेवः दुर्गा जगद्देवा अंतर्कोयम
विश्वे विश्वे देवः हरि विष्णुः कामो मदनः शिवः सरवशाश्चिचंद्रः तदा हवसिष्टवर्द्धि विधाता दिसु
ताशः गगोसर्पो विशाखो दीनपो महेशः दुर्गा यमो विश्वहरिश्च नामाशो निशेषश्च स्वामिन इति शे
षः प्रयोजनं नु देवतासु तिथिषु तत्कार्यं करणमुहूर्तेश्च पितृसिद्धि करं देवतानां चेति नारदोऽप्या
ह यद्दिने यस्मिन् देवस्य तद्दिने तस्य संस्थितिः अग्निपुराणेऽपि प्रतिपद्यन्नि पूजास्याद्वितीयां च वेधसः ह
शस्यां मंतकस्यापि षष्ठां पूजा गुरुस्य च चतुर्दश्यां मेकादश्यां शिवस्य च द्वादश्यां च त्रयोदश्यां

हरेश्चमदनस्यैव शेषादीनां फले शान्तां पंचम्यां पूजनं भवेत्पर्वणां दोः स्थितिश्चासुपज्ञव्याता स्वपाति
रत्नमालायां अपि अथामरस्यापनमुत्तरायणे स्वदेववारहेति विज्ञाणादि स्थिति अत्र प्रत्येकं तिथि कृत्य
निग्रंथ कृदनुक्तान्यपि स्मृतिः लिख्यते लोकोपयोगित्वात् तान्याह वसिष्ठः नोवाहयात्रोपनयप्रतिष्ठा
मंत चौलाखिल वास्तुकर्मग्रह प्रवेशाखलु मंगलाद्यं कार्यं हि मासाद्यतिथौ कदाचित् ११ मासाद्यति
थौ शुक्लपक्षप्रतिपदि अतएव कृष्णपक्षप्रतिपद्ये तानि कर्माणि सुखेन ततवंतीर्थः यद्येवोति प्रायोमं
मतः स्यात्तदा पक्षादिति याविति ब्रूयात्समांग विद्मन्निर्दपस्पवास्तुव्रतप्रतिष्ठाखिल मंगलानिया
त्राविवाहाखिल नूषणां कार्यं द्वितीयादिवसे सदैव संगत विद्याखिल शाल्यवर्मसामंत चौलाग्रह प्रवेशं
कार्याद्वितीयादिवसे यदुक्तं सदा ततीयेदिवसेपि कार्यं रिक्तासु विद्युदध्वं धशास्त्रविषोत्रिदिवयातिसिधियं नृ
हेः विनाशयाति तदाशुनुनं रिक्तासु चतुर्थी नवमी च दशैशाशु ॥ ४ ॥ १५ ॥ १४ ॥ शुनानि कार्याणि च रत्निराणि

सु. हा.
१३

चरस्मिराणि चोक्तान्यनुक्तान्यपि यानि तानि सिद्धिं प्रयात्वा शुभं दानं विना दानागतिर्यो विधेयेयं न्य
गयात्रापि न दंत कर्म काष्ठं विना यौष्टिकं संग्रहानिषिद्धं विधेयानि रणोपयोग्यं शस्त्रानि वारं वारं नृपराणि
द्वितायां तृतीयायां तृतीयायां पंचम्यां कथितान्यपि तानि सिद्धं तकार्योणि सप्तम्यां निखिलान्यपि संग्रामयोग्या
खिलवास्तुशाल्यनृत्यमोहाखिललेखातानि स्त्रारत्नकार्याखिलनृपराणिकार्योणि कार्योणि सहेरातिथ्यादि
तीयायां तृतीयायां पंचम्यां कथितान्यपि तानि सिद्धं तकार्योणि दशम्यां तानि सर्वदा व्रतोपवासाखिलधर्मक
त्यं सुरोध्यात्सर्वाखिललवास्तुकर्म संग्रामयोग्याखिलवास्तुकर्म विधेयं तियो सिध्यति त्रिभुक् कर्म पृथिव्य
यानि कर्माणि धर्मेषु शुभं शुभं निचचरस्मिराणि द्वादश्यां यात्रात्रयदणं विना १२॥ विधातुं गौरामुजमानं त
तकदिनेषु च उक्तानि सिद्धं त्रयोदश्यां विशेषतः यज्ञक्रिया यौष्टिकं संग्रहानि संग्रामयोग्याखिलवा
स्तुकर्म उद्वाहणं शाल्याखिलनृपराण्यं कार्यं प्रतिष्ठाखिलयौर्णमास्यां सहेवदश्यां पित्र कर्म मुक्तानां

रामः

१३

त्रविधेयं शुनयोऽष्टिकाद्यं मृद्वैः कृतं तत्र शुनोऽशवाद्यं विनाशमायात्पचिराद्भूतं इति रत्नमालादिनेतुयं
येष्वाहोसंवत्सरप्रकरणमुक्तेतरत्र किमित्युपेक्षितमितीचेत्तत्र च्यते मुहूर्तचिंतामणिरिति नामधेयान्मुहूर्तारण्य
रात्रोच्यते ते तु प्रतिज्ञाविचारादस्ति त्रसंवत्सराणां वर्षव्यापित्वात्सदसम्प्रत्येकावपि विवादिकृत्यानि त्वेव कु
तः सिद्धराशि स्थितगुरुशुक्रास्तादिशिवविवाहादिविशेषकृत्यानां प्रतिबोधसत्त्वात्तथा संवत्सरमदसम्प्रत्येकेषु नाति
ः किंच सिद्धगतौ गुरुशुक्रास्तादावपि नित्यानां वस्त्रपरीधानादीनां नैमित्तिकानां विषुसवनजातकर्मनामकर्मात्र
प्राशनादिकर्मणां विहितत्वात्मुहूर्तविचारोऽस्मैवेत्यतो कथनं संवत्सरप्रकरणस्य अमुं सेवाशयं मनस्यनिसंधा
यमुहूर्तयं परित्यज्य स्यलंतारगुरुवारेव सिद्धिफलमुक्तं अथ तिनानं ददि संज्ञाः सकला उपजातिकया हनंदा
वजयावरिकापूर्णाति तिष्ठो शुनमध्यशस्ताः सिते सिते शस्तसमाधमास्पुसितज्ञौ मार्किगुरौ च सिधाः न ज्ञानज्ञ
जयारिक्ताः ॥ हराणां संज्ञा प्रतिपदादि पंचतिययः स्वनाम सदश फलदः स्युरित्येवं प्रकारेण सर्वाः पुष्टाद्वयका

दृशम्भदेपतिपयोजेयाः तसितेशुक्लपद्मेऽशुभमध्यशुभफलदाः स्युः असितेकसपद्मेऽपि ज्ञेयानेष्टमध्ये
 एष्टाः सितेकसपद्मेऽपीष्टमध्येनेष्टदाः कमराः स्मृताः इति अनष्टमिति वक्तव्येनेष्टइति प्रयोगे निष्टेयवाचकं
 ननशब्दमाश्रित्यनेकधेतावत्साध्याः अथमूलेऽशुभमध्यशस्ताः इति कथं प्रयोगः यावतातिययोर्द्वयेऽपि
 त्पनिधानात् त्रीण्युसयोरसिति या शब्दस्यथापितिप्यइति कृदिकारादृक्त्विनइति कृतडाषस्तिथीशब्दस्यस्त्री
 लांगएवदृष्टिः ततस्तिप्यइति बहुवचनान्तस्याशुभमध्यशस्ताइति विशेषेणोऽशुभमध्यशस्ताश्वेति देदे
 स्त्रियाः पुंवदिति वा पुंवत्कर्मधारयैति वा समानाधिकरणे उच्चरपदान्तावात्पुंवद्रावनावेचितिता प्रसक्तैः ए
 वंचेत्कथं तर्हि रत्नमालायां कनिष्ठमध्येष्टफलाश्रक्तइति यावता कनिष्ठाश्रमध्योऽष्टफलाश्वेति द्वौ द्वौपि
 नंदाचमज्ञाचकज्यावरिकापूर्णेति सर्वास्तिचयः क्रमात्पुनरिति सर्वायदविषेऽशासामर्षास्त्रालिगएवेत्युक्त
 दोषप्रसंगाः रमेतं वाचः नात्र द्वेऽक्षः किं तर्हि कनिष्ठे वमध्ये चैष्टच कनिष्ठमध्येष्टानितादृशानि फलानि यासां

ताः इति द्वंद्वगर्भे बहुव्रीह्या श्रयणादुक्तदोषः प्रसंगः मनुयघप्येवमत्र समाहितं तथापि ह्रस्वेन वंतु ह्रस्वमध्यही
ना इति चतुर्थचरणे कथं समाधियतः फलपदाश्रयणात् द्वंद्वगर्भे बहुव्रीहिना त्र्युधो द्वंद्वसमासः सर्वोपदम
नित्याहतासिचि शोपिस्त्रीलिङ्गवेत्तुको दोषो वज्रायतः उच्यते मथादेकयोर्द्विवचने कवचन इति पाणिनि
सूत्रस्येकेकं पेरितिपदे संख्यावाचिनोर्त्येकशब्दयोर्द्वे बहुवचनप्रसंगो तोनावप्रधानैर्निर्देश इत्यानियुक्त
स्मरणाद्बहुताकाव्येषु हृष्टत्वाच्चाशुभमध्यशस्ता इत्येवमादीनां शब्दानां नावप्रधानत्वाद्दशुभत्वमध्यश
स्तात्वानिधातात्तादृशानां शब्दानां द्वंद्वविधानात्तादृशानां शब्दानां द्वंद्वविधाय्याशुभमध्यशस्तानि
विधेते यासां ता इति ब्रह्मिणा सिद्धं द्वंद्वबहुव्रीहिणा गत्वार्थत्वा - मनुपुननवति उक्तार्थानां प्रमेयोग इत्युक्ते
अथ बाहुर्जन इति न्यायमाश्रित्य मनुयो बाधकैरा आदित्यो जित्यर्ष आदेशकृतिगणत्वान्मन्वैर्यन्वकार्य
एतच्च समाधानं समाधमा इत्यत्रापि दृष्टं एव वति ह्रस्वेन वंतु ह्रस्वमध्यहीना इत्यपि सिद्धं अतएव नैषधीये

मु. टी.

१५

सप्तमसागोयियंनवद्राविपुरं धिसद्विरितिप्रयुक्तं दुतनध्यविलंबविलंबवितामुष्ट्विष्वितिमदनाव्यकाराजा
दातञ्जनैनेवाशनेर्येनयो ३धममध्यमपूजिताङ्कारोश्चरनेषुबोक्रामात्रअशुनेष्टसमास्थिरेक्रमादोरा
याःपरिकल्पितादशेतिवराहुरमिहरोपेप्रायुक्ततथासूर्यसूनुदिवसेस्थिरप्रदमितिवसिष्ठोपिप्रायुक्तस्यि
रप्रदमित्यत्रस्यैर्यप्रदमित्यर्थोविवहृतइत्यलञ्जतिप्र-गलगुरुवारेषुसिधाःसिधिकराःस्युःयथानेदाशु
क्रेसिधियोगाःएवंनडावुधेजयानोमेरिक्ताशनेपूर्णेगुरोयदाहकश्यपःनदातिथिःशुक्रवारेसोम्येनडाज
याकुजेरिक्तामंदेगुरुवारेपूर्णासिधाकयातिथिरितिवसिष्ठोपिप्रायुक्तजकुजमंदेज्यावासानेदादिषुक्रमा
त्सिधातिथिःसिद्धिदास्यात्सर्वकार्येषुसर्वदेतिअस्याःफल॥सुतिमाहवसिष्टरावसिधातिथिर्देतिसमस्तदे
वान्मासासशून्यानपिमासदृग्यान्दिक्कान्येकादशेयद्दशेषपापानितितिअथरव्यादिवादिवारेषुवथाक्र
मंनिषिद्धतिथीन्निषिद्धनक्षत्राणांशास्त्रिन्माहनेदान्नानंदिकारव्याजयावरिक्तानडावैवपूर्णांम

रामः

१५

ता कीर्त्यास्यंत्वाष्टं वै श्वदेवं धनिष्ठार्यमां ज्येष्ठं त्पं रवेर्दग्धं न स्यात् तथा क्रममर्कान् लिप्त्वोपेयं वसो अर्कमा
रस्यवारेषु नंदति धिर्मता धर्मफला स्यात् स्यात् यथा सूर्येन दामता तथा सोम्येन दानौ मेनं दाबुधे जयागुरौ
रिक्ताशुक्लेन दानौ पूर्णमिति त्वर्थः ३ कंच नारदेन ज्ञादित्यनौ मेयो नंदानामाशुक्लशं कयोः जाया
सौम्येगुरौ रिक्ताशुक्लेन पूर्णमिति प्रदेति अत्र बहुषु नारदसंहितापुस्तकेषु मरता प्रदेति पाठमाश्वित्यतेति
पदं प्रायोजिग्रं कृता तथैवास्मानित्याकृतं च सकलदेशीयशिष्टसंमतत्वात् आपामरंतथैव व्यवहारा
दर्शनाश्च व्यवहारादर्शनाश्च वस्तुतस्तु मरता की पूर्णादित्यत्र अकारं प्रलिखिष्य अमतेति पदं विधेयं
तत्रामरता अमरतफलदा स्यात् यथानंदारवावमरता एवं सोमवारादिष्वपि व्याख्येयं पूर्ववत् अत्र समति
जीर्णपुस्तकस्य नारदवाक्येन पूर्णमिति कथेत्यकारादिराकारांतः पाठः साध्यान् अमतेत्वाकथं नाम
यस्यासा अमरता कथेत्यर्थः इममर्थं सकलमाह वसिष्ठः नंदो मा कयो र्मज्जुक्ते दोषजयाबुधेषु नयोगागुरौ

रिक्ताशनो पूर्णमृताकयेति इदं वचनं वसिष्ठेन गुणानिरूपणाध्यायेनिरूप्यतमित्यतौ पिशुनत्वप्रतिपादकं क
 उपोषितयेवाह आदित्यनौमर्न दामनाशुक्रशशांकयोऽजयासौ मेगुरैरिक्ता पूर्णा का वसताशुनेति अर्को वा
 नौ एवं सत्यपिशुनत्वेति शिवाचारेण व्यवस्था ज्ञेया अथोत्तरार्धेन नियतज्ञत्राणुच्यते माम्पमिति रविवारादिषु
 याथेतराणि तदादीनि न ह्यत्राणियथाक्रमं दधनं ह्यत्राणि स्युः यथारवौ नरणा दग्धासौ मे वित्रा नौ मे उत्तरा
 षाठा बुधे धनिष्ठा गुह्यरा फाल्गुणी शुक्रे ज्येष्ठा न गौरी ने रेवती शनिवारो रेतुदग्धयोगानवत्यसीतिल्लः याम्यं
 वित्रोत्तराषाठा धनिष्ठा र फाल्गुणी ज्येष्ठा दिरेवती चैव जन्मर्ह नानुतः क्रमात् जन्मर्ह ग्रहसंयोगेन कु
 र्याच्छोभनं नरः पाणि अहं रायात्रादि विनाशमुपयाति त इति अथ क्रकचादिनिघ्नयोगाननुष्टुप् नाहं
 द्यादित्ययोर्मंदाहिलोमं प्रतिपद्ये सप्तम्यर्के धमाः षष्ठा धामाश्चरदधाववेषा सप्तम्यास्मीनव
 मादशाम्येकदशे द्वादशसिष्योर्मंदात् शनैश्चराहिलोमं विपरानवारगणनया धमाः स्युः यथाश

शनौषधमाशुक्रेसप्तमीगुंरावष्टमावुधेनवमीसौमदशमीसोमेएकादशीरवौद्वादशीरतेयोगः क्रकवा
रव्याजेयाः यदाहनारदः त्रयोदशसुमिलने संस्थायास्तिथिवारयोः क्रकचोनामयोगोयमेगधितिगर्हित इति
अथबुधेप्रतिथिसयासूर्यवारेसप्तमासंवर्तयोयोगागारवोथमाउक्तंचनारदेनसप्तम्यार्कवारश्चेत्प्रतिसौम्यवा
सरेसंवर्तयोगोविज्ञेयः शुनकर्मविनाशकृदिति अथषष्ठी आयाप्रतिपत्तमावास्याएतास्तिथयोरद
धावनेदंतदावनेनिवकाष्टादिसिः दंतमलनिराकरणोथमानिषिधासुः उक्तंचरत्नमासायांनष्टेदुषष्ट
प्रतिपत्सुधीमान्नजातुदंतोत्कर्षणंविदध्यात्कुर्वन्नवाप्नोतितदाशुनूनंजनोपघातंलक्ष्मीकर्मोमिइति
कवित्रवम्भारविवारोपिनिधः उक्तंचकाशारवंडेपंचदत्रिंशध्यायेनेप्रतिपदशीषष्टाषुनवम्यारविवास
रेदंतानांकाष्टसंयोगोदहेदासप्तमसंकुलमिति अथकृत्यविशेषेषुनिषिद्धविधिरंधवंशाद्यदसाहृष
दाष्टमीभूतविदुक्षयेषुनोसेवेतनातौलपलेक्षेक्षुरंतनामंजनंविश्वदशादि। केतियोधात्रीफले। स्नानम

शनौषधमाशुक्रेसप्तमीगुंरावष्टमावुधेनवमीनौसदशमीसोमेएकादशीरवौद्वादशीरतेयोगः क्रकवा
रव्याजेयाः यदाहनारदः त्रयोदशसुमिलने संस्थायास्तिथिवारयोः क्रकवोनामयोगोयमेगधितिगर्हित इति
अथवुधेप्रतिथिसयासूर्यवारेसप्तमासंवर्तयोयोगाभारवोथमाउक्तंचनारदेनसप्तम्यार्कवारश्चेत्प्रतिसौम्यवा
सरेसंवर्तयोगोविज्ञेयः शुनकर्मविनाशकृदिति अथषष्ठी आयाप्रतिपत्तुमावास्याएतास्तिथयोरद
धावनेदंतदावनेनिवकाष्टादिसिः दंतमलनिराकरणोयमानिषिधासुः उक्तंचरत्नमासायांनष्टेदुपहा
प्रतिपत्तुधीमान्नजातुदंतोत्कर्षणंविदध्यात्कुर्वन्नवाप्नोतितदाशुनूनंजनोपघातंलक्ष्मीकजोमिइति
कवित्रवमीरविवारोपिनिधः उक्तंचकाशारवंडेपंचदत्रिंशध्यायेनेप्रतिपदशीषष्टाषुनवम्यारविवास
रेदंतानांकाष्टसंयोगोदहेदासप्तमसंकुलमिति अथकृत्यविशेषेषुनिषिद्धविधिरंधवंशाद्यदसाहृष
दाष्टमीभूतविदुक्षयेषुनोसेवेतनातौलपलेक्षेक्षुरंतनासंजनंविश्वदशादि। केतियोधात्रीफलेस्तानम

सु. टी.

१७

मादिगोश्वसत्पृष्ठाश्रममाचप्रसिधानृतंचतुर्दशाविधुहयोमावास्याएतास्तुतिविषुक्रमेणानापुरुषः
तैलंपलंमांसंक्षुरंरतंमैथुनंयथाक्रमंनसेवेतयथाषष्टातस्यामांसंचतुर्दशंक्षौरंअमावास्यायामैथुनं
नसेवेतेत्यर्थःषष्टसेवनेआत्मनेपदीनशाहोमनुष्यजालत्पुपक्षकसेनस्त्राणामप्ययंनिषेधःउक्तंचना
रहेनषष्टातैलंतथाहस्यामांसंक्षौरंतिथौकलेःपूर्णिमादृशयोनारीसेवनंपरिवर्जयेत्कलेस्तिथौचतु
र्दशंपरन्नमालायांचषष्टाषुतैलंपलमहमाषुक्षुरक्रियांचैवचतुर्दशाषुस्त्रासेववनंनष्टकलासुषुंसासा
युःक्षयार्थंमुनयोवदंतिअत्रवचनेनष्टकलास्त्विति वचनमाश्रित्यविधुहयेष्वित्युक्तंवयंतुविधुहयःशप
ःसर्वोपलक्षक इति व्याकुर्मःतयथासतिपंचपर्वसुमैथुनंनकार्यमित्यर्थःउक्तंचवग्निरसंहितायांलातेस्त्रा
सेवनंपर्वसुपक्षमध्येपलंचषष्टाषुचसर्वतैलंनृणांविनाशायाचतुर्दशाषुक्षुरत्रियास्यादसकृतशस्त्रि
पक्षमध्यमहस्याकवित्संक्रात्यादावपितैलसंज्ञेतिविदुर्माहुःयदाहनारहःव्यतीपातेवसंक्रातेएकाच

रमः

१७

उपावपर्वसु॥ अर्कनोमदिनेविश्रांताभ्यंगनवैधतौइतिपूर्वाणितुवसिष्टेनोक्तानिचतुर्दशपृष्ठीकृत्वाचमावा-
स्यावपूणिमापुण्यानिपंचपर्वोणिसंक्रांतिर्दिनपर्वस्यवेतिअत्रनिषिद्धकर्मसुस्नात्कालिकस्थितयोप्राप्त्याः
तथाचस्मृतिःस्नानेचाभ्यंगनेचैवदंतदावनमैथुनेतिपिस्नात्कालिकीप्राप्त्यातथामरणजान्मनेरिति॥अथ
विष्वदशद्विकेतिथोत्रयोदशदशमादितियास्वभ्यंजनंतैलाभ्यांगोनकार्यइत्यर्थःतदुक्तंरत्नमालायां
स्नातुर्जनस्यदशमातनयांसुस्त्रयोदशपर्यन्तिहंत्युत्तममेतदपिद्वितीयेतिअथचशरीरमलनिराकरणा-
णनिषेधोनित्यनेमिहिकार्यकाम्यवितिरिक्तविषयःनिर्णयामतेतिपिद्वितीयानिर्णयेनदमास्करइत्युक्ता
परितेस्नातुस्तनूजांदशमादत्रयोदशपर्यन्तिद्वितीयाद्वितीयंनिहंतिमलापहस्तानतिषेधरणनतित्यानेमि
हिककाम्यवाधेतिरतादृशोपिमलापहस्ताननिषेधोब्राह्मणव्यतिरिक्तरिवणीत्रयस्येवउक्तचनद-
मास्करेणत्रयोदशपादितियायांदशम्यांचेविशेषतःशूद्रविद्भूत्रियास्नानंनावरेयुःकथंचनेतिअ

मु० ली०
१८

यात्रा स्मरण स्यायं निषेध इत्यर्थः अथ धात्रा फलैरिति तिधात्रा फलैरामलकैः स्नानममादि गोषु अमावास्यास
समीतवमेषु असतनिषेधमिषेधमित्यर्थः उक्तं चरन्मालायां सासम्पत्तिदुनवमाषुवसंपदिधुः स्नायात्कदा
चिदपि नामलकैर्मनुष्यः अत्र केचिद् आमलकैः स्नातृदशमीतनयात्रिहंतिएवं सर्वत्र व्याख्येयं एवं स
तिदशमीदितियात्रयोदशसम्पत्तिदुनवमाषु आमलकस्नाननिषेधोऽस्ति तत्कथं त्रिवाक्यमादा
यस्वपद्येस्पष्टे वमिन्न वाक्यनाहता अत्राहुः स्नातुस्तत्तुजां दशमीतिदशमीतिवचनांतरानुरोधादिति वा
क्यतास्पष्टे वतथाच आमलकस्नाननिषेधे दीपाकादीकायां सरवमदनास्करः ससम्पत्तिदुनवमेषु देह
श्रीसंततीरामलकैर्निरस्पस्नानं निहंत्यन्यदिनेषु दत्तेतिलैः श्रियं पुण्यकरं सदैवेत्याहमअपरेपुनराहुः
स्वपिसर्वातिथिश्चामलकस्नानस्येव निषेधोऽस्तीत्यंगस्य यदाहवसिष्टः कामदुर्गांतकविधिर्नष्टेदुकदिने
पुवासकृदामलकस्नानं संपत्त्युत्रविनाशनं कामस्य योदशादुर्गांतवमाश्रंतकेदशमाविधिर्दिताया

रामः
१८

न ह्येदुरमावास्या अर्कदिने सप्तमी कश्यपोपिषथा दश प्रतिपदि वा दश्यां च दिन सप्तये कर्मा चामलक
स्तानंदशम्यं मूढधीर्नरः पुत्रनाशो न वेत्तस्मत्त्रयोदश्यां धनहयः संपत्पुत्रहयस्तस्या द्वितीयायामसंशयं स
सम्यां च न वम्यां च अमावास्यां कुलनाशनं मिति दर्शनं तं प्रतिपदश प्रतिपद्युक्तं प्रतिपदित्यर्थः अथ सूर्या
दिवारेषु गन्धादियोगचतुष्टयमिदं ज्योतिषजातिकाभ्यां आह सूर्ये शपेत्वा ॥ अत्र साहचर्यं दशवेदंगसप्तमिग-
जं कशौलाः सूर्याय सप्तम्यगोदिगा शाग्या विशारव्या श्रुता शान श्रुत्या दिवा शेतिय योनवंति मया विशा-
खा शिवमूलवक्रे ब्राह्मं करो कीदमघं च काश्च शुभे विवर्ज्या गमने त्ववशं दाय ॥ सूर्ये दशलक्षणया तसं-
ख्या दशपुत्र्यते एवमाश्यादिशब्दे ह्यपि व्याख्येयं तत्र सर्पाक्षदशी ईशा एकादशी पंचपंचमी अग्रयस्वती
यारसाः षष्ठी अष्टमी अष्टमी नंदन वमी सूर्यादिवारेषु राता स्थिययो दग्धान वंति यथारवौ दशदशी दग्धा सो-
मे एकादशी ज्यौमे पंचमा बुधे तृतीया गुरौ षष्ठी शुक्रे अष्टमी शनौ नवमी शनिरिक्षा सिद्धि योगश्चतुर्थी अतुर्द

मु. टी०

११५

शोश्चरितार्थः उक्तं वतारदेनोपग्रहाध्याये एकादशे चेंदुवारे वा दशार्कवार्कवासरेषां हस्ते वारे
तृतीया बुधा वासरे पंचमी नौम वासे च दध्ययोगा प्रकीर्तिताः वसिष्ठे पि द्वादशे कादशी नागगौरा स्कंद वसुध
पिन वस्यो दध्ययोगाश्चरव्याप्तानुवारादितः क्रमात् अथ विषययोगः वेदा इति वेदाश्चतुर्थी अंगानि षष्ठा सप्तमी
अश्विनोदिता यागजा अष्टमी अंकानवमी शैलः सप्तमी एतास्तिथयः सूर्यादि वारेषु विषास्या नवतीथया
रवौ चतुर्थी विषास्या चं देषा नौमे सप्तमा बुधे द्वितीया बुधनारा रूपः सिधियोगस्तु सप्तमा द्वादशोश्चरितार्थः
गुरावष्टमी शुक्रेन वमी नौमे सप्तमी यदा हस्ते तिष्ठति षष्ठी शशां केन ममी च शुक्रे बुधे द्वितीया तयने चतुर्थी जी
वेष्टमी सौरिक जो - सप्तमा योगा विषाभ्यः कुलनाशनास्तु कुजा क्वोः सप्तमा षष्ठी चं देना नौ चतुर्थी कादि
तीया जेष्टमी जावेन वमी शुक्र वासरे अचिकित्सा गदा योगो संगले मति निन्दिताः अथ हुताशन योगाः सूर्येति
सूर्या द्वादशी अंगानि षष्ठा समि उरगा अस्मा गा वोन वमी दिदिशो दशमी ईशा एकादशी एतास्तिथयो रवि

राम ११

११५

वारादिषु हुताशनाख्याज्ञेयाः यथारवौ द्वादशी सोमेषष्टौ नोमे सप्तमी बुधे अष्टमी गुरो नवमी शुक्रे दशमी शनौ र
का दशमी हुताशनायथा हुताशनो निहिसं वस्तु दहतितथा यमुको वारतिथि योगोपीत्यर्थाः शुक्रे रोहिद्विणीश
नौ हस्तः उक्तं च दैवजमनौ हरेर्गोणमद्या विशायाई चमूलमहं च कृत्तिकारो हिणी हस्त इत्येवं यमघंताः क्रमा
द्वे रितियदा हगुरुः षष्ट्यादितिययः सप्तचंद्रवारादिनिर्युताः क्रमात्पञ्चदशे पिसुः सप्तयोगाहुताशना इति वसि
ष्टे पिसप्तषष्ट्यादितिययः सोमवारादिनिर्युताः अग्निजिह्वा सप्तयोगां गले कुलनाशना इति अथ यमघंताः मद्या
विशाखाशिव आर्द्रा मूलं वार्कः कृत्तिकः समाहारदं - ब्राह्मरोहिणी करो हस्तः रातानि नक्षत्राण्यर्कात्सयादिवा
रेषु यमघंताः स्युः यथारवौ मद्यायमघंताः सोमे विशाखानोमे आर्द्रा बुधे मूलं गुरौ कृत्तिका अत्र पादांतरं सूर्यादि
वारतिययोहि पिज्यदीशेषमूलान्निविशं चिहस्ताः नवेति सूर्यायमघंता काश्च शुने विचर्ज्या गमने त्ववश्ये अथ पा
दः साध्या न प्राहेदिकति विग्रहत्राणि सर्वोदं वेदू ह्यरार्थ इत्यसामंजसात्तराते दग्धादि योगाः शुने शुनकार्ये

मु. टी.

२०

विवर्ज्याऽप्याः तुर्विशेषे गमने यात्रायां त्ववशं वज्याः यदाहराजमार्तेडः नात्र याप्रकर्तव्या कार्यतदमथा
यिवायमघडादियोगोयमनर्हः सबकर्मसुइति आवशकत्वे ममघंष्टपरिवारमाहर्गः विध्यस्योत्तरकुले
तुयावदातुहिनावलेयमघंष्टकदोषोस्तिवान्पदेशेकदाचनेति अन्यच्चलश्राष्टुनप्रहाकेइत्रिकोरोवास्थि
तोयदिवंकोवापिनदोषः स्यायमघंष्टकसंनवइतिकेम्निदहोयदिकास्याज्याइत्युक्तं तदुक्तं दीपिकायां य
मघंष्टेन्यजेदहोमन्योद्यादशनाडिकाइति अत्रैषां पाययोगानामपवादेवसिवसिष्टेनोक्तः दिवास्त्युप्रदः
पापादोषास्त्वेतेन रात्रिषु शुभकार्ये प्रसूतौ च सर्वदापरिवर्जयेदिति अत्रचैत्रादिमासे शुभतिथिः शाईलवि
कीडितेनानुष्टुप् पूर्वोदिनवाहनादहोरात्रेण न तस्य न लनेत्रेमाधवेवाहशोपौषेवेदशराइर्षेदशशिवाभा
गोइनागामधौजाहोचोनययज्ञगाश्चतिथयः श्रुत्याबुधैः किर्तिताः उर्जाषाढतपस्यशुक्रतपसांकुसेशरांगाद्यै
चपः शक्राः पंचसितेशशक्रायस्त्रिविश्वरसाः क्रमान्नानादशारेनमाइपदउच्यंतेस्युः नमस्यः प्रौष्टपदभा

इ. चं. इ.

रामः

२०

प्रपदः समः दुत्यमरः नाडपदेमासुनयपक्षग शुक्रकृष्णसाधारणो चंद्रशो प्रतिपदितीयेतिथीषु
मेनिहिनेनयाननसिआवणेमासिअनलनेत्रेत्तीयावितीयेउनयपक्षगेश्वन्येमाधवेवैशाखेद्वा
दशीतिथिः शून्यापौषेवेदशराः चतुर्थीपंचम्योशून्येमधौचैद्गोष्टीनवम्यष्टम्योशून्येसाधवेवैशा
खेषुमासेषुएतास्तिथयः पक्षद्वयगाः शून्यावुधैः कीर्तिताः अथाउक्तामासानामूर्जषाढतपस्यशुक्र
तपकसचनेतिअन्वचलमाससाकार्तिकावाढकालाण्येष्टमाघातां कृत्स्नेपक्षेक्रमेणशरांगाश्वय
ःशक्राः पंचतिथयः शून्यास्मारैः यथाकार्तिककृष्णपक्षेपंचमीशून्याआषाढकृष्णपक्षेषष्ठीशून्याफा
ल्गुणकृत्स्नेचतुर्थीशून्यामाघकृत्स्नेपंचमीशून्याअथोषामेवमासानांसितेशुक्लपक्षेशक्राघप्रिविश्रसाः
क्रमात्तयथाकार्तिकशुक्लपक्षेचतुर्दशीशून्याआषाढशुक्लेसप्तमीशून्याफाल्गुणशुक्लेतृतीयाशून्याजे
ष्ठशुक्लेत्रयोदशीशून्यामाघशुक्लेषष्ठीशून्येत्यर्थः यथाहवसिष्ठः अष्टमेनवमेवैत्रादिपक्षयोरुनयोरपि

सु. टी.

२१

माधवे द्वादशी न्याज्या पक्षयोरुनयोरपि ज्येष्ठे त्रयोदशी न्यासिते कृत्तये चतुर्दशी आषाढे कृत्तये पक्षिष्य पक्षे शुभे
केतुसप्तमी द्वितीया वतीया च श्रावणे सितकृत्तये योऽर्जे चतुर्दशी शुक्ले कृत्तये पक्षे तु पंचमी सप्तमी च हस्ते सोमे
पक्षयोरुनयोरपि पौषे पक्षे चैव चतुर्थी पंचमी तथा माघे तु पंचमी षष्ठी कृत्तये शुक्ले यथा क्रमं तृतीया च
तुर्थी च फाल्गुने सितकृत्तये तिथयो मासश्च न्याख्या वंशविज्ञानादः आसु श्रावणे च
वैशाखे च मंगलमाचरेदिति प्रयतिपि नक्षत्रसंबन्धि हेषा न्यासादनुष्ठु पश्येता इत्यनियं शुभे
सार्धे द्वादश्यां वैश्वमादिने च नुराधा द्वितीया यां पंचम्यां पितृमंतथा नृत्तराश्च तृतीया यां एकादश्यां
च रोहिणी स्वाती चित्रे त्रयोदश्यां सप्तम्यां हस्ताराहसेन वम्यां कृत्तिका हस्यां पूर्वाषाढ्यां च रोहिणी शुभे कृत्तये
द्वादश्यां सार्धमश्लेषानिद्यं आदिमेतिथौ प्रतिपदि वैश्वमुत्तराषाढानिद्या द्वितीया मन्तराधा पंचम्यां पितृमंतथा
तृतीयां तुत्तराकालु पुत्तराषाढोत्तराणां उपदानिद्यं एकादश्यां रोहिणी त्रयोदश्यां चित्रे सप्तम्यां हस्ताराहसेन

रामः

२१

त्वा

समूलेन वम्यां कृत्वा अष्टम्यां पूजा पूर्वा नाङ्गयदेत्यर्थः षष्ठ्यारोहिणी निधेत्यर्थः यदा ह चतुर्भुजमिश्रनिवे
लघ्नः द्वितीयया चानुराधासुहृन्नाश्रतृतीयया पंचमया युक्ता चित्रा स्वाभ्यात्रयोदशी एषु कार्यं कृतं च त्सा
त्षण्मासात्तरणं क्रव प्रतिपद्युक्तराषाढानवम्यां कृत्वा यदि पूर्वा नाङ्गपञ्चम्यां एकादश्यां चारोहिणी वा
दश्यां च यदा शेषात्रयोदश्यां मघायादिति अथ चैत्रादिमासेषु क्रमात् शून्यनक्षत्राणि अनुष्ठेयानि स
कदा सन्नेर्तुष्टवायुविश्वेज्यो नगवासवौ विश्वश्रुतिपाशिपो अजपादग्निपितृनेवैडादीशो शिवास्वीर्काः श्रु
तिमूले गमैः नैवैत्रादिमासेषु न्यास्यास्ताराविज्ञविनारादाः वैत्रमासे कदा सन्नेरोहिण्यश्विनौ वैशाखे त्वष्ट
वायुचित्रा स्वात्यौ ज्येष्ठे मासि विश्वेज्यो नक्षराषाढा पुष्यौ आषाढमासे नगवासवौ पूर्वा फाल्गुनी धनिष्टे श्रा
वणे विश्वश्रुति उत्तराषाढौ नाङ्गपदोषोषोषो याशी वरुणः शततारकारे वत्यो आश्विने अजपात् पूर्वा नाङ्ग
पदा कार्त्तिके अत्रिपित्रे कृत्वा मध्ये अत्र पाशिपोसे अजयादिषु त्रैलोक्ये दिव्यं न प्रगद्य मिति प्रगद्यत्वा

७७

त्वा ४

मु० टी०

२२

त्सुतप्रगल्भश्चैतिप्रकृतिभावेनसंध्याभावःमार्गशार्पेवित्राविशारेवेपोहेशिवारमर्कःआर्क्षिनीहस्ताः
माघेश्रुतिमूलेफाल्गुणमासेयमैङ्गनरणाज्येष्ठेएतास्ताराक्रमध्वेत्रादिमासेषुशून्यंसंज्ञाज्ञेयाःफलमाहकी
दृश्यस्ताराःवित्तविनाशधननाशकरादित्यर्थःवउक्तंचवसिष्टसंहितायांअश्विनरोहिणीचैत्रशून्येतेनैप
रिकीर्तितेवित्रास्वातीचैवेशारेकेज्येष्ठेविश्वेज्यतारकेनगवासवमाषाढेश्रावणेहस्तिविश्वमेननस्यवारुणेत्य
हमजपादश्चयुज्यपिकार्त्तिकेपितृचक्रहर्त्तसौम्येवित्रादिदेवतेषोषेदसकरार्क्षिमाघेमूलंचविश्वमेतप
येशकारणीशून्यतान्यादुरग्रजाःएषुयत्तु कृतं कर्मधनेःसहविनाशतातिअथचैत्रादिमासेषुशून्यराश
ननुष्टुताहयत्तेषुवोगोमिथुनमेषकन्यालितौलिनः॥धतुःकर्कसर्गःसिंहहश्चेत्रादौशून्यराशः॥चैत्रेयत्त
कुंभःवेशारेवेदेषोमीनःज्येष्ठेगो-षःश्रावणेमिथुनेश्रावणेमेषःसादपदेकन्याअश्विनीअलिष्टश्रिकःका
त्तिकेतौलीतुलामार्गशार्पिथनुःपौषेकर्कःमाघेसर्गोमकरःफाल्गुणेसिंहःएतेराशयः॥क्रमेणचैत्रमासादिषु

रामः

२२

शुभ्रन्यसंज्ञका इत्यर्थः उक्तं च वसिष्ठेन ॥ यत्तु मत्स्ये च पशुममषकन्याः सवृश्चिका तुला चापकुलीराख्यमृगसिं
हाश्रयः उपयः चेन्नादौ मासशून्याख्यावंशविज्ञविना शब्दः तस्मात्तासम्यरित्यज्यशोभने कारयेत्सुधाति ॥ अथ विष
मतिष्विषुदग्धालग्रानिद्रवज्जयाहापज्ञादितस्वो जति यो यदे शो पंचास्यनकौ मिथुनांगने च वो पेंडु मे कर्कदश
हयांत्यो गोस्यो न्वनेष्टेति विषमलमेष्टु कृष्णसाधारणपेपज्ञमगा इत्य ॥ दौ मति यो विषमनिषिषु प्रत्यया ह्ता
यादिषु घट सुलातिनो मकर इत्यादीनि लग्नानि क्रमेण दिनदग्धानि ज्ञेयानि यथा प्रतिपदितुलामकरोत्तनाया
यां सिंहमकरो ॥ पंचम्यां मिथुने कन्ये सप्तम्यां धनुककौ ॥ नवम्यां कर्कसिंहोरकादश्यां धनुर्मनौ त्रयोदश्यां वृषमा
नौ ॥ तस्यां तस्यां तिथौ एते राते लग्नेनेष्टे अनिष्टेत्यर्थः उक्तं च वसिष्ठे संहितायां मृगसिंहोत्तसीमायां प्रथमा - तुला
मृगो पंचम्यां बुधराशौ सप्तम्यां च पंचमे ॥ नवम्यां सिंहकीटारख्यारेकादश्यां गुरोर्गदे ॥ वृषमानौ त्रयोदश्यां
दग्धसंज्ञास्वमीरहाः ॥ दग्धसंज्ञानियत्कर्म कृतं सर्वविनश्यति ॥ तस्माद्दग्धग्रहाः स्याज्याः शोभने च खिलेष्व

पाति॥ अथेष्टादुष्टयोगानां शुभशून्यावश्यकत्वे सति॥ तस्माद्द्वयसिंहासं नारदवचनेनैवाह॥ नारदः॥ तिथयो मा
 स्पशून्त्याश्च शून्यलग्नानि यान्यपि मया देशे विकर्त्तनीनि न ह्यपराणां तरेषु तु॥ पञ्चदशकारणलग्नानि मासशून्याश्च रा
 शयः गौडमालवयोस्त्याज्याश्च न्यदेशेन गार्हिताः॥ स्पष्टार्थमिदं पश्य॥ पञ्चदशकारणलग्नानि लग्नानि वृत्तं ते
 मध्यदेशे वशाहसंहितायामुक्तः॥ नक्षत्रिमेदमांजव्यसाखनी योजाहीनसंख्यानां मरुवत्सधोषयामुत सा
 रस्वतत्समाध्यमिकाः॥ मायुरकोयज्येति षडधर्मा रणानि स्मरसेनाश्च॥ गौरग्रावौ दैहिकयोश्च गुग्गुलुश्च स्यप
 चास्त्राः॥ साकेतकंकुकुरकालकोटिकुकुराश्च पारियात्रयः नगः॥ त्रौडं वरकापिष्टकगजार्कयाश्चेति मध्य
 निदं जगन्मोहने पि॥ कैटवैवत्रिकोरोचशुभोत्थपचये पिवा॥ एकोपिवलवांश्चापिशून्यतिथ्युदनाशक
 ः॥ अथ देशचारमनुसृत्य व्यवहारः कर्त्तव्यः॥ अथ समस्तशुभकार्येषु हस्तार्कपंचमातिथ्यो॥ नौमाश्विनाच
 सप्तम्यां षष्ठां चैवं धवं तथा बुधानुराधामघस्यां दशम्यां नृगुरेवती॥ नवम्यां गुरुपुष्यं चैकादश्यां शतिरोहि

वृत्तवेत्सर्वकार्येषु

रास - शुनकृत्येषु पंचम्यां हस्तनक्षत्रं सूर्यवारं च युगपत् वर्जयेत् ॥ एवं सप्तम्यां ज्येष्ठां च विषद्यां सोमम-
ग्नं नक्षत्रे अष्टम्यां बुधानुराधां दशम्यां रगुरेवतीं ॥ नवम्यां गुरुं एकादश्यां देशरोहिणीं वर्जयेदित्यर्थं हस्ताका-
दशसिधियोगानाह ॥ नारदः हस्तर्ही सूर्यवारं देविंदुनं प्रथमं कुजे ॥ सौम्ये सिन्नमाचार्ये पुष्यं पौषं रगोः सुते
रोहिणीं संधवारं तु सिधियोगा कथां अस्मीति ॥ तत्र त्रितयनिषेधो देवज्जमनो हेरे ॥ आदित्ये च मीहस्तौ सोमे
षष्टौ च चंद्रमौ ॥ ज्येष्ठां च सप्तम्यां अनूराधां बुधेष्टमां गुरुपुष्यौ नवम्यां च दशम्यां रगुरेवतीं ॥ एकादश्यां
शनिं त्रिंशो विषयो गाः प्रकीर्तिता इति अन्यत्रापि ॥ अर्कं हस्तं पंचमीं च सोमेषष्टौ च चंद्रमौ च अश्विनीं सप्त-
मीं ज्येष्ठां बुधेष्टमां च तथैष्टमां ॥ गुरुपुष्यं च नवमीं दशमीं रेवतीं रगुरेकादशीं शनौ ब्राह्मं च जेवयेत् सर्वदा बु-
ध इति वसिष्ठेन त्वदेव त्रितयं निषिद्धमुक्तं अर्कं वा रोगोऽग्निं पंचम्यो सोमश्चित्राद्वितीययोः कुजे पूर्णोदुरो-
हिणीः सप्तमीयाम्ययोर्बुधे ॥ गुरौ मित्रवोः दृश्योः षष्ठां च वरायोः सिते यौ स्याष्टम्योः शनावेते योगा हा ला हस्ता

क. या. रा. पु. योगेषु कर्त्तव्यं शत्रुचादनमारणं विवाहादिषु कार्येषु नियतं निधनप्रदं सति ॥ अग्निः कृत्ति
 का पूर्णोदु पूर्णमा ॥ अथ नौमाश्विनात्यादिकास्तिथियोगात्कार्यविशेषेति तिथाननुष्ठानाद् ॥ गृहप्रवेशो या
 त्रायां विवाहे च यथाक्रमं ॥ नौमेश्विति शनौ ब्राह्मणुरौ पुष्यं विवर्जयेत् ॥ यद्दाराजमार्त उ ॥ नौमेश्विनां प्रवेशो
 च प्रयाणेशानिहिणिगुरुपुष्यं विवाहे च सर्वथा परित्यजेत् ॥ नौमाश्विनां प्रवेशो निषिद्धास्ति ॥ कथं य
 कारवारंतिथिपुरिकां मावर्जितादिचापदिवारात्रौ प्रवेशो मंगलप्रद इति नारदोक्तं नौमेश्विनिषिद्धः अश्विन
 क्षिप्रसंतनं संत्रतेन हि प्रैश्वरेः ॥ स्यात्पुनरेव पात्रे निफलंतन ॥ सायिनि विधा ॥ एवं रोहिणी यात्रायां अवि
 हितापश्विमायां चातिशयेन निषिद्धे वा एवं शनिवारोपि सामान्यतो न वम्यादियोगे सुनित निषिद्ध एव पु
 ष्यापि एवं विवाहे निषिद्धः गुरुधारस्तुत्तमरावश्च न यो योगिस्तु वासुमिव सुतरां निषिद्धस्तत्कथमिदमप
 वादवचनं प्राप्तिपूर्वकत्वात्प्रतिषेधस्येति उच्यते हस्तर्क्षमर्कवार इत्यादि वचनाद् नौमाश्विनात्यादेर्वार

नक्षत्रयुतेकाकार्यमात्रेप्रशस्ततमत्वमस्ति॥यदाहराजमात्र३॥यदिविष्टिर्यतापातोदिनंवाप्यशुभं
वेत्तहस्यतेमतर्योगेतन्नास्करेणतमोयथादंत्यमतारव्योयोगःसर्वोपशुभानिलायनियतंनभवति
पुनरिहशक्तौवैधृतिविष्टिर्यतापातेइतिसामान्यतःकार्यमात्राशस्मप्राप्तावपवादचनंयुक्तमेव
अत्रपितृचरणाः॥५-त्वप्रशंसामतयोगकारकनक्षत्रवारोक्तमेकमेविशेषगतविशिष्टफला-
निधायिकावगंतव्याननुनिषिद्धकर्मानुविधायिनीअत्रवपदंति॥नौमेष्टिनाप्रवेशेत्वप्रयाणेशानि
रोहिणी॥गुरुपुष्यंविवाहेचसर्वथापरिपरिवर्जयेत्इत्याहुःअत्रसमाधिःअनुशुभंदिवसासं-
नवेक्त्यस्यत्वावपकत्वेनौमाश्रित्याहोतिषिधेपिकार्यंकार्यमन्यथातेतिअथानंदादीनष्टाविंश-
तियोगात्शालित्युपजातिस्मांहआनंदारव्यःकालदंडश्चधूम्रोधातासौम्योधाज्ञकेतूक्रमेणश्रीव-
त्साख्योवज्रकंमुद्गरश्चअत्रमित्रंमानसंपद्मलंबौउत्पातमत्स्यकिलकारासिधाशुभोमतारव्योमुस

मु. टी.

२५

लगादाश्चमातंगहश्चरसुस्थिराख्यप्रवर्धमानाः फलदाः स्वनाम्नाः॥ स्पष्टार्थपद्ययं यदा ह नारदः आ
नंदः कालदंडो यक्षो यो धुना कयः ध्याहो ध्वजारख्यश्चावत्सवज्रमुकुरश्चत्रकाः मित्रमानसपद्य
आख्यलंबकोत्यातमत्यावः काणाः सिधिः शुभामृतमुसुलांतककुजराः राहसारख्यश्चरस्यैर्यव
धमानः क्रमादमी योगाः स्वसंज्ञाफलदात्वष्टाविंशतिसंख्यका इति प्रथेते योगाः कथं ज्ञेयास्तै
इत्यनुष्ठुनाह॥ दाह्यादकेरगादिंदोसाप्योदोमेकराहुधेमेत्राहुरोनगोवैश्वागरापासंदेचवा
रणात्॥ अत्र न ह्यत्राणां सामिजितं गणना कार्यापतोष्टाविंशतिरेते योगाः संभवतितथा स
त्यर्कवारे दाह्यादश्चिनी न ह्यत्रात्सामिजिह्न ह्यत्रां गणनीयं तद्यत्संख्याको योग आनंदादिर्न
वति॥ यथा दिन न ह्यत्र श्रवणसदश्चिनीतः सामिजिह्न गणनया त्रयो विंशतिसंख्यमस्ति तथा
सत्यानंदादियोगेषु त्रयो विंशतिसंख्योगदायोगो जातः॥ एवमिदो सोमवारे मज्जशार्वा

रामः

२५

पूर्ववद्गणनया आनेदादियोगा इत्यर्थः एवं सर्वत्र व्याख्येयं सार्षपं सौम्यं पाकरो हस्तनक्षत्रं मेत्र
 मा बराधा वैष्णवमुत्तराषाढा वारुणं शततारका द्वाहनारः ॥ रविवारे क्रमादेतत्समादेतं हस्तनादितेते हस्त
 नादिदुनादिधौ साप्याद्रिमेवुधे हस्तान्मेत्रनादेवमंत्रिणि वैष्णवे वा द्रुगुरुते वारुणा द्राक्षरामजेति अथानं
 दंदिषु येदुष्टयोगास्तेषां कियतां सत्यावश्यकत्वे परिहारं शालिन्या ध्यां हेवज्जुमुद्रस्वेष्टुनाद्यो वज्यो वेदाः पद्म
 लुबेके देवः ॥ धूम्रे कारो मोसले नूतं वैरं होमस्तुत्यात कालाश्च सर्वे ॥ ध्यां हवज्जमुद्रयोगेषु षुष्टुनाद्यः पंचवयो
 वज्याः पद्मलुवयोगयोर्वेदाश्च तस्योद्यतिवज्याः ॥ एवं गदे अस्वः सद्यायटिकाः धूम्रे नूरे के वद्यटिकाणे यटिका वयं मुस
 लयोगे यटिके दे। रासमस्तुत्यात कालाः षष्टियटिकाः त्रिकाः सर्वे यिवज्याः ॥ अत्र शक्युक्ते पितृरं योगे यटिका च यं जं
 उक्तं च ज्योतिः सारसागरे ॥ ध्यां हे जामुधमुजरे षयटिकाः स्याज्यास्तु पंचादितः ॥ पद्मालंबकमोश्च तस्य उदिता धूम्रे सदे
 का पुनः ॥ देकारो मुमुला कये पिचण्डे ससैव तस्मिन् रश्मिस्तुपात करस्वादिन गत्वा साः कालं दंडेतया ॥ अत्र दिनशेषः

६

होरात्रमुच्यते॥ यन्मालं वक्योस्तित्रा इप्रमेष अकदिनुराघार्यः अथ दोषावापनूतानुरविभोगाननुदुनाह॥ सूर्य
 मादे दगोतर्कदिग्बिभ्रनखसंमिते॥ चंद्रैरविभोगाः स्युः देवि संघविनाशका॥ सूर्योयस्मिन्नहत्रे सिततश्चंद्रहंदिन
 नक्षत्रमित्यर्थः॥ तस्मिन् चतुर्नवष द्दशत्रयोदशविंशतिसंख्याके सतिरविभोगाः स्युः कीदृशः दोषाणां संघः समूहस्त
 स्यविनाशकाहतीत्यर्थः॥ अत्र च वसिष्ठेन सूर्यचतुर्थे दशमेव षट् विंशति केन वेत्ती॥ नवतिषट्चतुस्र
 भोगा कुषोर्गविधेः संकराद्युने स्थितिः॥ अथ सूर्यादिवारेण नक्षत्रविशेषसिधियोगनिर्णयप्रोपजातिभ्यामाह स
 र्यकर्मलोत्तरपुष्पदासं चंद्रं शुक्लां ब्राह्मणां शीज्यमैत्रां मौमे अहिबुध्नां रुद्रानुसांपं ज्ञां ब्राह्ममैत्रकं शत्रुवां
 जीवं तमैत्रां अदिती ज्यधिष्णुं केत्यनागां अदित्यं प्रबो नं शनौ शुक्लां ब्राह्मसमीरनानि सर्वार्थसिधेः कथितानि
 पूर्वैः ॥ १५॥ विवारे हस्तमूलस्तुत्रासुष्याश्चिनां नक्षत्राणि योगाः सिधिस्युः चंद्रं प्रवणरोहिणी मृगशुष्यानुराधासि
 धियोगाः एवं मौमे अश्चिन्नराभाङ्गपदाह्निका शेषः जेबुधेनुराधाहस्तह्निका मृगः गुरोरेवमनुराधाश्चिना

मैत्रा ति

५

नर्वसुष्याः॥ शुक्रेरेवता पूर्वाफाल्गुण्यश्विनपुनर्वसुपुष्यःश्रवणाःशनेश्रवणरोहिणीस्वातीनक्षत्राणिसर्वार्थासि
धेसमस्तकार्येसिधेपूर्वेराचार्यैः॥ कथितास्तुक्तानिश्चत्रैतेसिधियोगाःदास्वादकेणमगादिदोइत्यादिप्रकारेणा
मगादिदोनांदादिसमीचीनयोगसंबंधिनस्तत्तत्संबंधिरूपनिबद्धाःअतएवानयोपययोरार्षमूलाभावःअमुमे
वाशयेमनस्यनिसंधायजडात्मोहजपोतिसागरादिनिबंधेषुस्वेष्टायानूतानाधिकनक्षत्रैःसिधियोगावक्तुःतच्च
नामपराक्रमःमूलरवौपुष्यकरोत्तराणिवेधामर्गाकःश्रवणंचसोमे॥ रुशानुपुष्योत्तरनानिजोमेवुधेनुराधाव
रुणाःरुशानुःहहस्यतौपुनर्वसुचनगोश्वितीवश्रवणाशुक्रेशनेश्वरेस्वातिपितामहोचयोगाकिलैतेशुनदायन
सुरितिदायिकायांचक्रवगुरुवरमूलापौष्णान्यर्कवारेइत्यादिनिःनित्रक्षत्रैःसिधियोगतिधानंयुक्तमेवहस्त
मर्ककारेदाविंदुनंप्रयमंकुजेसोमेमित्रनमाचार्यपुष्यपौष्णरगोमुते।रोहिणीसंखारेतुसिधियोगाक्याअमी
तिनारदोक्तवचनार्थोसिन्धेउक्तएवेतिस्वयंपुनर्नोक्तिः॥२५॥ अथोत्पातमत्यकाणासिधियोगात्तद्व्याख्या

रथो

मु. टी०

२७

हादीशतोयाश्वासवात्यौघनाच्चब्रह्मापुष्पाद्वर्यमर्हायुगर्हेऽप्यादुत्यार्तोमत्सुकारणौवसिद्धिवारेअकधितकलं
नामत्सुत्यं२६आदित्यवारादिषुक्रमात्दीशानविशाखातःतोयमात्रपूर्वाषाढातःवासवाधनिष्ठातःपौष्पनाडेव
तातःब्राह्मणेदिगीतःपुष्पात्अर्यमर्हातःउत्तराफाल्गुनीतीतआरभ्ययुगर्हेअतुर्निश्चतुर्निर्नक्षत्रैःमूलंसि
धिरवंसोमेष्टर्वाषाढउत्पातः॥उत्तराषाढामत्सुःअसिजित्कारणःश्रवणःसिधिमौमेमत्सुःधनिष्टोत्पातःशतता
रकामत्सुःपूर्वाभाद्रपदाकारणःउत्तराभाद्रपदसिधिःबुधेरेवतीउत्पातःअश्विनीमत्सुःनरःकृत्तिकासि
धिगुरोदिगीउत्पातःमगोमत्सुःआर्द्राकारणःपुनर्वसुधिःशुक्रेपुष्येमत्सुःउत्पातःअश्लेषामत्सुमघाकारणःपू
र्वाफाल्गुनीसिधिःशनिबुधराफाल्गुनीउत्पातःहस्तोमत्सुःचित्राकारणःस्वातिसिधियोगइत्यर्थःतदुक्तंनारदे
नदेनविशाखादिचतुर्वर्गमर्कवारादिषुक्रमात्उत्पातमत्सुकारणख्यायोगश्चास्मत्संयुताःअस्मत्सिधिः
ननुवायंपुनरुक्तःश्लोकार्थःआदित्यवारादिषुहिदास्मादुर्केमगादिद्वित्यादिप्रकारेणानंदोदियोगाण

रामः

२७

नया उत्पातस्त्युः कारासिधियोगाएवं संतवन्ति तान्ने किंच सूर्ये कस्तुलोत्तरपुष्पदास्त्रमातिफलाधाना मे सिधियो
गतिधानात् शुक्तिश्च उच्यते वात्सानां श्रीश्राववो धार्यतथोक्तिः अथवा अपवर्ज्या एते उत्पातस्त्यु काराः सिधियो
गोयतिप्रशस्त इत्येतदर्थं तथोक्तिः ननु तर्हि देवशमे देवपरिहारो बह्मसा एणुपयत्रः सत्यं कार्यं सावर्ष कर्तव्यं
व्यत्वे समीचीनदिनांतरा प्राप्तावपवादप्रवृत्तिरित्युक्तमुत्तरायामः तत्फलमिति तेषामुत्पातस्त्यु कारासिधियो
गानां फलं नाम तुल्यं यस्य योगस्य यादृशं नाम तयोगसत्त्वे प्रारब्धकार्यफलमपि तादृशमेवेत्यर्थः उक्तं च नार
देन योगयज्ञाफलदास्त्वष्टाविंशति संज्ञका इति ॥ २६ ॥ अथ दुष्टयोगानां देवशमे देवपरिहारमनुमाह
कुयोगास्तिथिवारोक्ता तिथिनोक्त्वा न वारजः ह्येवावंगस्वशेषवर्ज्यास्ततयज्ञास्तथा ॥ २७ ॥ तिथिवारोक्त्या कुयो
गाः क्रकचादयः तिथिनोक्त्या अनुराधादितीयायामित्यादय न वारजः याम्यंत्याष्टमं वैश्वदेवमित्यादयः तथा
स्त्रितयज्ञास्तिथिवारतत्तत्रजाः वर्जयेत्सर्वकार्येषु हस्ताकं पंचमं तिथौ इत्येवमादयस्ते सर्वे दुष्टयोगास्त

रावंगो प्रावैच्य देशे रवशो देशे च रस्यां दिशि प्रसिद्धे सत्रे ते वज्याः अन्य देशेषु निषिधान्न वंतीत्यर्थतः
 सिद्धिमेव जंकनारदेन तिथि वारो ज्ञात्वा नेश योगा वार ज्ञ संनवाः हूण वंशोरवशो न्यो न्यद शेषेतेषु न प्रह
 अत्र तिथि वारयो वार ज्ञेयोश्च रूपलक्षत्वात् युते अत्युतावपि परी हारो ज्ञेयाः २७॥ अथ समस्त शुभ कृत्ये
 च वज्र्य पदार्थान् शाईल विक्रितेनाह सर्वस्मिन् विधु युक्त तुया लवावर्धे निशाई ॥ धृतिं अंशं वैकुलवां
 शकं ग्रहणतः पूर्वदिनानां त्रयं ज्ञात्वा तद्दत्तोद्य हंश्च शुभ दोत्यातेः चतुष्टं दिदिनं ॥ परमा संग्रह निन्नमं
 ज्ञे शुभे यो धृतो तयो त्यातनं ॥ २८ ॥ हे पंडित सर्वस्मिन् शुभे कार्ये एतानि वस्तुनि वे निश्चयेन त्यज परिहरेत्यर्थः ॥
 कानीत्यत आह विधिति विदुश्चंद्रः पायाः क्षीण चंद्र सूर्य नैमग्नानयः क्षीणं दुर्कमही सुतार्कतनयाः पा
 पापाबुधसेर्युत इति वराहोक्तेः राहु केत्वोरया पितृवंशीयिका यामुक्तं अर्धो नैवर्कस्वरः पाया जसे युतोप
 रे शुभाः पायो तम केतुर्विष्णु धर्मो हितो दिता विति वसिष्ठेनापि सूर्य नैमग्नानिराह केतवः पाय संज्ञखचर

हृदिचंद्रपूरुणचंद्रगुरुशुक्रसेसोमजाः सर्वकर्मसुहिंसोम्परेचराइति॥ तत्राविधुनापायेनर्वापायेर्वाय
सौतनुलवौतग्रनवांशोत्पजपूरुणः पिवाचंद्रोलेसर्वचगर्हितइतिकश्योक्तेः आपतिश्चसर्वार्थसिद्धि
पुशशाभोविलम्बइतिदेवजमनोहरेगुरुः पायेंदूलग्रगोत्याज्योसर्वेषुशुनकर्मसुअज्ञाणां कर्किगा
स्यकेप्याहुर्लग्रंशुनंमिति॥ अथनिशाक्षोर्धराक्षर्दिनार्थेचयत्त्रिंशंविंशतियत्त्रिंशंविंशतियत्त्रिंशं
शपूर्वदृशोपश्चाद्यपत्नित्यज॥ उक्तंचशाडीये॥ मूर्त्तकालोनिवसंतिमहानिशांयोदिनदलेयस्मा
त्॥ दशपूर्वदृशपरतस्तस्मार्द्ध्यानिचपत्नानीति॥ अथोक्तुनवांकं पायग्रहनर्वाशं त्यज्यायराह
नाररः करोग्रंशानचग्रस्यानशास्तेनवांशकाः कुनवांशकग्रंयस्यासर्वगुणान्वितमिहरेः कुरग्र
हेः उग्रानयजनकाग्रंशानवांशानग्राह्याइत्यर्थः अथग्रहणतः पूर्वदिनानां त्रयं त्यजग्रहणतः सूर्य
चंद्रग्रहणदिनात्प्रथमं दिवसत्रयं त्याज्यमराहर्गः चंद्रसूर्योपरागेषु अहं प्रागशुनंनवेत्तुसक्तु

स्वम्यष्टजितिसमातेरविकृतेन सखित इति तिलोपो वराहः पुंसीति पुंलिंगत्वं अतएव क हांः प्रदेयाञ्च
विशुधाशुद्धवित्पादयः प्रयोगा उपपद्यन्ते तथाग्रह तोग्रहणतः उर्ध्वसप्तविनानित्यज ॥ अत्रग्रहणं
शब्देन सर्वग्रहणं विवक्षितं ततो न्यूनत्वे त्रैराशिकं यदा हवसिष्टः सर्वग्रासे दिनान्यशेषे सर्वकार्येषु वर्जयेत्
॥ यद्दिनानि त्रिजागोने अथे ग्रासे चतुर्दिनं ॥ चतुर्थी शोचि शत्रु स्याद्ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः नारदोपि निशेषे
सप्तमे च वत्पादगतं यद्यपि विशेषेणोक्तं तथापि ग्रहणादनंतरमेव ज्ञेयं उत्पातग्रहणादूर्ध्वसप्ताहंति
स्वीलग्रह इति तस्यैवोक्तेः ॥ अंगिरावपि। अथ ग्रासे तु सप्ताहमर्द्धग्रासे दितमेकं तु वर्जयेदिति ॥ अनयोर्व
कयोर्विषयव्यवस्थादेशने देनाचारने देशद्वगंतव्याकाचित्सा साम्यतो दिनसप्तकमुक्तं यदाह गगः सूर्यचं
रपरगोक्षो महादोषादुयावुनो सप्त रात्रं तयोरूर्ध्वसर्वशोनननाशसिति। एतदपि सर्वग्रासपरतया योज्यं
शांडीयविवाहपटले चंद्रस्य सर्वग्रासे जनयतो दिनसप्तकं त्याज्यमित्युक्तं कृत्से चंद्रग्रेत्याज्यं प्राकम्प्रात

मु. टी.

३०

दिदससकंमितिउत्पातविशेषेग्रहणेचवक्रनेदिनानिकर्ज्यात्पाहुःयदाहचंडेश्वरःग्रहेरवीक्षोरवतिप्रकंपेवे
तोऊमोल्कायतनादिदोषेवतेदशाहानिवदनितज्ञास्त्रयोदशाहानिवदनिकेचिदिति।ग्रहणेतुकार्यस्यावश्य
कत्वविशेषपरिहारउक्तोज्योतिर्निबधोपंचदिनानिवसिवसिष्टस्त्रिदिनगर्गस्तुकोशिकस्वेकंयवनाभ्यायं
स्पमतंपंचमुहूर्त्तश्चदृषयतिराहुरिवि॥अयंचग्रहणीयोनिषेधधोनित्यनैमित्तिकादिरूपतिरिक्तविशे
षः॥यदाहगुरुःनित्येनैमित्तिकेकाम्येजपहोमक्रियासुवजपाकर्मणिचोत्सर्गग्रहवेधोनविधतदितिग्रहो
ग्रहणं॥अथशुभदोषातैश्चदुष्टंदिनंत्पज।शुभंकल्याणंवृद्धतिलोकेसांइतिशुभदारातादृशायेउत्पा
तावसंतायतुपुरस्कारेणउत्पातविशेषःशुभाइत्युक्तंतादृशेरुत्पातेदुष्टंरहितंदित्वातिरिक्तंसांवि
शेषानवगम्यादेकत्वप्रतीतेरेकंदिनंत्याज्यमित्यर्थः॥अत्रहेतुःशुभदृत्वमुत्पातानांशुभदोषादीतीना
हसृषिपुत्रकृतेश्लोकेर्वराहःब्रह्माशनिनहीकंयाःसंध्यानिर्धातनिस्वनाःपरावीषरजोधूमुरक्ताकीर्ति

रामः

३०

मतोदयाः पुमेमोतरसससेहस्तेहमधुपुष्पफलोद्गमाः॥ गोपक्षमदृष्टिश्चशिवायधुमाधवोतारोकापात
ककलुषंकपिलाकैंदुमंडलं॥ अतग्निज्वलनास्फोटदुमरेश्चनिलाकुलां॥ रक्तपद्मारुणंसायननः सुध्व
नवोपमं॥ सरिच्चांबुसंशोभंदद्व्याप्येषुनंबदेत्। शक्रायुधयशवेषवियुतशुक्लविरोहरां। कंपोर्द्धतेनवैकृत्यं
सनंदारुणोद्भिते। नव्यदपानसरसां वृद्धं धर्मतरुणप्लवः शारणं चाद्विगेहानां वर्षासुननयावहं॥ द्रव्यस्त्रान्
तगंधर्वविमानाद्भूतदर्शनं ग्रहनक्षत्रताराणां दर्शनं वदित्वां वरे। गीतवाद्यत्रनिर्घोषावनपर्वतसानुषु। सस्य
वृधिः। अपां हातिरपाः शरदिस्मतः शीतानलतुषारत्वं नर्द्धनं मृगपक्षिणां रहोयज्ञादिसत्त्वानां दर्शनं वागम
तुषादिशोधूमांधकाराश्चसननोवनपर्वतः। उच्चैः सूर्योदयेस्तेचहेमंते शोभनास्मृताहिमयातानिलोत्पाविरूपा
द्भूतदर्शनां। कस्माजनाममाकाशं नारोकापातपिंजरेचित्रागर्भोद्भवः। स्त्रीषुगोजाश्चिमृगपक्षिषु। पत्रांकुरल
तानां वविकाराः शिरेषुनाः। रदुत्सवनावजप्येतेदृशाः स्वर्तोऽशुनप्रदाः॥ स्तोरन्यत्रवोत्पातादृशासेरशरा
हारुणा इति। अथाग्रहनिन्नग्रहेर्भौमादितिः पंचमिः निन्नसिधांतोऽक्षरीत्यानिन्नयोगं प्राप्तमेतादृशं न नक्षत्रं

मु. टी.

३९

सजतत्रक्रूरयोगोदेवदोषसत्वेयुधोपधोपयातस्तुदोषाधिवसत्वनार्थः सोमग्रहयुधेतुरुरावदोषः अत्र
केचित्पयस्मिन् दिननक्षत्रे नोमादीनां युग्मं जातं तत्र नक्षत्रं त्याज्यमित्याहुः ॥ तत्र प्रमाणं नावात्तथोत्पातनमु
त्पातैः दिव्यांतरिक्षे नोमेदूषितं न जते अयमर्थः ॥ नोमातरिक्षे योरुत्पातयोर्ग्रहयुग्मवत्प्रत्यक्षदृश्यनक्षत्रा मे
वत्याज्यं एवं नक्षत्रचतुष्टयं षण्मासं कालाच्च नोरत्पसंयोग इति हितिया षण्मासमनिव्याप्यतिजेत्यर्थः
यदुक्तं शाङ्गीययदलेहरेर्मुनोम्यचतयेवखेचयुग्मगतं ग्रहनित्रकेतुहृतं न त्यजेत्सहोत्पातदुष्टं यत्तु यद्वा
हसंदर्शनं दुष्टमहं शांतांशुयुक्तं च विवाहलयं ॥ आमासषट्कं विदधीत तस्मिन् विवाहयात्रादिशुभेन वैव
नारदोपि ग्रहणोत्पातनं त्याज्यं संगलेषु स्तुत्रयं इति संगलेषु स्तुत्रयमिति ॥ अत्र अत्यर्क इति प्रकृतिना
वगुरुरपि उत्पातैः पाडितास्तारः षण्मासे अकृतिं युयुः राहुकेतुविमुक्तं यदक्षचक्रं नियाडितं वत्सराद्ये
तग्रहयुग्मगतं वनां नक्षत्रग्रहयोगेन सयदुक्तं दोषसंघं ॥ तदिदं सर्वकार्येषु शुभेषु परिवर्जयेदिति ॥
ग्रहयुग्मवनेहाश्रित्वारः नेहाउल्लेखः ॥ अशुविमर्दनं अपसव्यं वेति यथा हथाहवराहः ॥ आसन्नकमयोमा

रामः

३९

द्वादशैरवांशुनमर्दनासर्वैर्युचतुःप्रकारं पराशराद्यैर्मुनिभिः॥ उक्तं मिति। तद्वर्णनिसूर्यसिधांते। उल्लेखस्तार
कास्पर्शाद्देवेदेः प्रकीर्त्यते॥ ननु ग्रहयुधादिकं सिधांत विरुद्धं। यतः कक्षासर्वा अपि दिविषदं च कलिसा
कितास्ताद्युत्पोष्यो लघुनिमहतिस्फुर्महन्त्यचलिताः तस्मादेते शशिजन्तुगुजादित्यनो मेज्जमंदा। मंदाक्राता
इव शशिधरा हंति यातः क्रमेणेति। नास्करावौ र्योक्ते महान्तरोर्ध्वाधो नावेनावस्थितानां ग्रहाणां युधासंभव एव
लोके हि समापवर्तिनो पुंसो युधादिदृश्यते तत्कथमियमत्र शास्त्रे ग्रहयुक्तेः सत्यं॥ अत्र युक्तिपुरःसरं वराह एव
समाददाति स्म विद्यति चरणां ग्रहाणां उपर्यपात्तमार्गसंस्थानां अतिदुराद्विशये समतामिव संप्रयातानां॥ न
आमन्नक्रमयोगाद्देवेदेरवांशुमर्दनासर्वैः॥ युचं चतुःप्रकारं पराशराद्यैर्मुनिभिः उक्तं मिति॥ तेन नूवर्तिनां रा
जामन्येषां वा शुभाशुनफलसूचनार्थं युर्ध्वसमादुरमन्योन्यमार्गत इति॥ ननु यथा ग्रहाणां तार्थसंधौ न वर्तितथा
नक्षत्रद्वयसंधौ जायमानं किं न ह्यत्र ह्ययति किं परं किं पूर्व किं उच्यते मिति॥ अविशेषादुच्यते मिति वयं ब्रूम

सु. टी०

३३२

॥ यदुक्तं शांडीयविवाहपट्टलोयस्मिन्विधुराहुरिनंबधियोपगृह्णाति तस्याज्जम्भतुत्रयं स्यात् ॥ पाणिर्ग
पुमरणां विधत्ते द्वयोर्नयोश्चेद्वयमेव ज्ञेयात् ॥ अथासन्नपक्षद्वयेग्रहणे किं द्वयोस्पागः षण्मासमुत कस्य
चित्कश्चिद्विशेषः ॥ अयमपि निर्णयस्तत्रेवात्रेवाभ्यधापि ॥ पक्षांतरेण ग्रहणद्वयं वा यदा तदा द्विग्रहणो
पमंगं पक्षादिशुधेनवतिदितायं पाणिग्रहेषु धृतिनोगषट्कत् ॥ इत्यलमतिप्रसंगेना ॥ अथ ग्रासने हेनकि
पत्संख्याकेषु मासेषु ग्रहणीयनज्ञत्रनिषेधंतथा प्रागादिवसांश्च निषिधानि इव ज्ञाच्छंदसाहनेष्टं ग्रहं
सककलार्धपादग्रासे क्रमात्तर्कगुणोदुमासान् ॥ पूर्वपरस्तादुनयोस्त्रियस्त्रायस्तेस्तगेवाभ्युदितेर्द्वयं डे
॥ ग्रहर्हेत्रं क्रमात्संपूर्णार्धचतुर्थी ग्रायासे सति षट्त्रीकमासान् नेष्टं यथाग्रहणसंनं सर्वग्रासे सासषट्कं
र्धग्रासे मासत्रयं चतुर्थी ग्रायासे मासमेकं त्यजेदित्यर्थः ॥ दयदाहगुरुः ॥ सर्वग्रासे तु षण्मासां त्रीन्मासांश्च दत्त
ग्रहे ॥ आपादग्रहणे दिष्ट्यमासमेकं विवर्जयेत् ॥ अथ पूर्वमिति ॥ क्रमादित्यनुवर्त्तत अत्रापि ग्रस्तेस्तगे ग्रास्ते

रामः

३३२

पूर्वत्रियस्मादिनं नेष्टं ॥ अथदिग्नेतनानिदिनानिसमीचिनानि ॥ तथाग्रसेअभ्युदितेग्रसोदयेपरस्मात्
श्चादिनंवितिस्मेषेससस्वेति ॥ कश्चपोपि ॥ ग्रसोदयेपरोदोषोग्रसास्तेर्वाकंशशानयोः ॥ धुनिशार्थेत्नयं
तत्खंडीखंडव्यवस्थयोरितिवसिष्ठेपि ॥ ग्रसोदयेष्वार्धमनिष्टमादौग्रसासमानेपुत्रमासषट्कमि
ति ॥ अतोखंडग्रहणादिसप्तवेपिग्रसोदयग्रसास्तत्वाद्यानावात्पूर्वयश्चादौकंदिनानिवर्ज्यानीति स
र्वत्रविषयविवेकः ॥ अथसामान्यतोअवग्रहवर्ज्यानिपंचागहृषणादिनिवसंततिलकयानुष्टुभावाह ॥ जन्मर्ह
मासतिययोव्यत्वापातनकावैधत्यमापितदिनानितिपिर्हदीन्पूर्वाधिसकुलिकप्रहासद्विकनत्रज
घटिकात्रयमेववर्ज्यपरिधार्धपंचशूलेष्वयंडाति ॥ गंडयोः व्याघातेनवनाशश्चवर्ज्याः सर्वेषुकर्मसु ॥ ज
न्मर्हमासतिथिप्रभृतयः परार्थः सर्वेषुशुनकर्मसुवर्ज्यइतिद्वितीयश्लोकेनान्वयः ॥ तात्पर्यानाहजन्म
हेति ॥ यस्मिन्नहत्रेजन्मनेक्षजन्मनहत्रेअस्मिन्मासेजन्मनवेत्तजन्मसासः ॥ यस्यातिथौजन्मनवेत्तजन्मति

मु. टी.

३३

एनेवज्याः यदाहवसिष्टः स्वजन्ममासर्हतिथिद्वयेषु वैनाशिकादृष्टगणेषु नेषु ॥ नो दाहमात्मा मुव
यानिलाषिने वाद्यगर्भद्वितयंकवित् ॥ अयं वजन्मनस्तत्रैत्रमासतिथिनिषेधो आदिगर्भस्येव ॥ यदा
ह नारदः ॥ न जन्ममासे जन्मर्ह न जन्मदिवसे पि ॥ वा ॥ अघर्भसु न स्याद्यदुहितुर्वाकरग्रह इति ॥ अनेन
अघर्भस्यतिरिक्तकल्पन्यायासादृशवरस्य वजन्मर्हमासतिथिपुशुनफलत्वमुक्तं नवति ॥ अतएव
वाहव्यवनः जन्मर्ह जन्ममासे वात्वारयामथ जन्मनि जन्मलमेन वेहृत्वा पुत्राद्यापतिवद्यभा इति ॥
अथ जन्ममासलक्षणं जगन्मोहनद्वगर्गः ॥ आरभ्य जन्मदिवसं माचे त्रिंशद्दिनं न वेत् ॥ जन्ममासः
परिज्ञे योगहितः सर्वकर्मसु ॥ इति द्वगर्गः ॥ ३ ॥ अस्यापि विविशेषस्तत्रैव जातं दिनं ह प्रयते वसिष्ठः
पः पंचैव गर्गः स्विदिनं तथा त्रिः ॥ तज्जन्मपहं कलनामुरिश्च त्रते विवाहे गमने हरे चेति ॥ वस्तुतस्तु यस्मि
श्चावमासे चैत्रादौ जन्मान् संवां क मासो जन्ममासतया त्याज्य इति युमुत्यश्यामः इं क मा इं क हयेते मासा

रामः

३३

दिसप्रकीर्तितः॥ आग्नेव्येमोऽसितोमध्येसमाप्तोपितसोमके इतिहारीतवचनात्॥ उपवासव्रतोवाह्या
त्राहोरापनयनंतिथिवर्षादिनिखिलेवाङ्मानेनगच्छत इतिकश्चपोक्तेः॥ अथातिथिशेषेवसिष्टवा
कस्वरसादुक्तः॥ अतएव नारदसंहितायांरत्नमायादिग्रंथेषुचदिवसपदंतिथिपरं व्याख्येयं॥ अन्यथा
जन्मवारेष्यतिप्रसंगः स्यात्॥ अथ व्यतीपादवर्ज्याः सप्तविंशतियोगेषु व्यतीपातो नामयोगः सप्तसूत्रे च
योगजन्मासदशप्रसंख्याकोनिर्दिष्टः॥ उक्तं च वसिष्ठेनो॥ सर्वे धृतो यो व्यतिपाद्ययोगः सर्वो व्यतिष्ठः परियार्थ
मायमिति॥ तथा नक्षत्रज्यो॥ नक्षत्रसमंकरणं वर्ज्यं यदाह वसिष्ठः॥ न कुर्यान्मंगलं विद्यां जावितार्थकदा
चनकुर्वन्नक्षत्राद्विप्रतन्म सर्वनाशनां व्रजेदिति॥ नक्षत्रं ह्यविरंगविभागकल्पं न च विशेषतो वयेव ह्य
ते॥ तथा वैधतिः पूर्वलक्षणलक्षितः सप्तविंशती संख्याको योगो निर्दिष्टः॥ अत्र संमतिपूर्वमुक्ता अप्यसना
मेकदेशेनामग्रहणमिति न्यायमनुसत्यमीमोक्ते॥ नामसेन इत्यादिवदमात्रमावास्यानिर्दिष्टाः॥ सदेवद

सु. टी.

३४

शेषितकर्मचैकं नान्यदिधेयं शुभयोश्चैकाग्रं ॥ मूढैः कृतं तत्र शुभोक्तं वा तस्य विनाशमायात्पचिराद्भूतं तद्वि
तिवसिष्टोक्तेः ॥ अथ पितृदिनं मातावपितावपितरोपुमान्स्त्रियेत्येकविशेषः ॥ पित्रोर्दिनं मातापित्रोर्मर
णदिनं श्राद्धदिनमिति यावत्तदपि निषिद्धं यद्वाहशार्दः धरः ॥ नर्फी यामकुलिकं वृत्तापातं वेधतं च परि
धाधं कृतिसमसंजत्यासं कंति ह्ययदिनं पित्रोरिति ॥ अथ तिथिस्तथस्तिथिद्विधेतेवर्ज्यं अनयोः प्रसिद्ध
त्वाद्यह्मणं नोक्तं ॥ तत्र तिथिस्तथस्तिथिद्विधिलक्षणं ॥ यत्र योर्वारस्तिथिद्वयं तं स्पृष्ट्वा तृतीयतिथिः ॥ कं
चिदादिभागमपि स्पृशति तत्र वारे मध्यमातिथिस्तथसंज्ञा ॥ यथा नवमारवौ घटिकाद्वयं पुनर्दशमिव
वोषद्वयं वा शतयुटिकाः ५६ ॥ एकादश्याश्च घटिका चतुष्टयं रविवारेण सह संबद्धमिति तिथिस्तथसंज्ञि
ता अवसंसंज्ञितैस्तपि बाहुः ॥ यथा तृतीयारवौ अष्टपञ्चाशत्तयुटिका ॥ ततश्चतुर्थी सोमेषष्टियुटिका
६ः ततो नौमवासरे चतुर्थी घटिका त्रयं ॥ इति ॥ अतश्चतुर्थीवारत्रयसंबधातिथिद्विसंज्ञा यद्वाहव

रामः

३४

सिष्टः स्युस्तिस्वस्तिथ्योवारैरकस्मिन्नवसातिथ्यतिथिर्वारत्रयैवेकात्रियुस्पर्कदेतिनिदिते॥ कृतयन्तंगलंतत्र
यत्रियुस्पर्कश्चमेदिने। नस्मानवतितत्तद्विप्रमग्नौसम्पकययैधनमिति॥ देतिनिदितेइत्यत्रसंधिरुवार्षः इतः
इदुदेदिवचनमितिप्रभग्रत्यमितिप्रगत्यसंज्ञायांसंभ्रतावप्रसक्ते॥ अथशुभकृत्मावर्षकत्वेतिथिद्वय
तिथिद्वयोपरिहारमाहदोषापवादाध्यायेवसिष्टः॥ अ्वमारब्धतिथियोर्दोषकेंद्रगोदेवपूजितः॥ यद्वत्पाप
चयंहतिव्रतंदैवार्षिकंयथाविद्युस्पर्गाकयंदोषसौम्यःकेंद्रगतःसदा॥ यद्वत्पापचयंहतिहंतिअशून्यशय
नव्रतामिति॥ अथशून्यनाधिकश्रासोवर्ज्यैश्चसंक्रांतिमासःस्फुटःस्यादिसंक्रांतिमासोद्वयारब्धःकदा
चिदिति। द्वयोरपिलक्षणांसिधांतश्रीरोमणिवनिहितं॥ ग्रंथकृदयिसंक्रांतिप्रकरणेस्पष्टार्थकसंक्रांति
विहिनयायुक्तोमासोधिमासःद्वयमासकस्तुदिसंक्रमइतिवज्ञताएतच्चतत्रैवसम्पकव्यारब्धास्याते॥
तदुक्तंवसिष्टंसेहितायांयस्मिन्दर्शयताद्वोगेकापरदशजंघंभ्यनवतिमावोः॥ संक्रांतिसोधिमासः

मु. टी०

३५

स्यात्॥ अथ तदर्थोर्मध्येनानौरेवंतत्रोयदासंक्रांतिवितये स्याच्चेत्यूनमासः सञ्च्यते॥ मास्यधानाखिलमे
वकर्मन्मुखिलं कर्मनकार्यमत्रा॥ यज्ञोपवासव्रतातार्थयात्राविवाहकर्मादिविनाशमिति॥ अथ कुलाकः वा
रसंबंधामुहूर्तदोषो वर्ज्यः तथा प्रहरार्थवारसंबंधानामावर्ज्यो वर्ज्यः॥ यदा हवसिष्टः निधनं प्रहरार्थं तु निसं
त्वंयमघटके॥ कुलिकसर्वनाशायज्ञातावेतेन दोषदाविति॥ कुलिकादीन् दोषान् ग्रंथं हृदयेव ह्यति॥ अथ
पातो महापातो महागणितसाध्यो व्यतीपातनामको वैधेति नामकश्च वर्ज्यः॥ यदा हनारदः यस्मिन् दिनस्य महापात
स्तद्दिनं वर्जयेद्युते॥ अपिसर्वगुणो ये तदं पत्यो मरणप्रदमिति॥ कश्चपयोपि॥ महावैधतापासां हृषिं हृतं सप्तमु
हसं॥ राजा वधूतं पुरुषं यद्वत्सत्परेत्यजेदिति॥ पातो व्यतीपातः महाशुद्धः प्रमेकं निसंबध्यते॥ महावैधति
महाव्यतीपातः च तस्यामित्यर्थः॥ महापातो नाम रवांशुक्रांति साम्यं तदन्तयनं तु गंतुं गितग्रंथे स्यः सूर्यसिंधाना
दिस्योजेयं॥ ततो महापातकालं निर्णयित्वा कालस्यातिसूक्ष्मत्वात् काले व्यंगलत्वं निषिध्यं मित्याशं समहापा

रामः

३५

तस्थितिकास्वनयनमप्युक्तं तत्रैव तत्प्रयोजनं सूर्यसिधांते ॥ अथ तत्कालयोर्मध्ये कालो ज्ञेयोति वारुणः प्रज्व
लप्रज्वलनाकारः सर्वकर्मसुगर्हितः ॥ स्नानदानजपश्राद्धव्रतहोमादिकर्मसु ॥ प्राप्य ते समहर्षेयः तत्कालज्ञान
मातस्तथेति ॥ अथ तत्कालोऽस्य श्रीमोक्षस्थितिरूपोऽसिरोमणावप्युक्तः ॥ पातस्थितिकालांतरगम्यं संकृतं न रास्य
ते तज्ज्ञेयम् ॥ स्तावजपहोमदातादिकं मात्रोयै निखलुष्टधिमिति ॥ यद्युवसिष्टे नोक्तं महापातो वेधति श्रुत्वा परा
गां समस्तवा ॥ तस्मादितत्रयं त्याज्यं मध्यपूर्वापरान्तिर्धमिति ॥ वराहेणापिष्टहश्चात्रायां उक्तं एषो धनं हिय
ति व्यतायोगो मत्पदं दृष्टं ददाति न विरादपि वर्त्तमानः ॥ संतापशोकागदापन्ननयान्मतां तस्मादिनत्रपमपि
प्रजह्यत विद्वानिति ॥ तदेतत् वचनं यमपि महापातो ययोगाणि ताशक्वा कदा महापातः स्यादिति सूक्ष्ममहापा
पतकस्थितिकालाज्ञानाद्विवाहप्रकरणे ॥ पंचास्याजाविति वक्ष्यमाणरीत्या महापाते संभावना पररथापातदि
वसंतिर्णायं पूर्वापरवर्तमानदिनानां त्यागपरमिति सति सति यस्मिन् दिने महापातस्तद्दिनं वर्जयेद्युमे इति नार

सु. टी.

३६

ह वाक्यमप्येवमेव व्यस्योयं॥ यदा तस्य महायातुतस्य स्थितिः सूपसूक्ष्मकालज्ञानं स्यात्तदा सूक्ष्मासूक्ष्मं जायइति न्या
यिनस एव पातमध्यकाले विवादिमंगलरूपेषु त्याज्ये॥ अन्पयागणितस्थितिकालानयने स्पवैयार्थप्रसंगे इति निष्प
द्यः विष्कंनेति विष्कंनयो वज्रयोगयोः अथमाति क्रमे कारणाभावाद्दीदिमं घटिकात्रायं एवं वर्ज्यं॥ तथा परिघस्वप
रिघाख्य योगस्य घटिकानामाद्यं अर्धं त्याज्यं॥ श्रुते पंचादिमायघो वर्ज्यः गंडांति गंडयोगादिसाष्टनाश्रो
व्याज्यः॥ व्याघातयोगे ववाद्यमानाघो वर्ज्यः॥ यदा ह श्रापतिः॥ पयस्वचाधंति ससुयोगे प्रथमे वज्रो व्यातसंज्ञे
नवमपंचश्रुते॥ गंडेति गंडे च षडे वनाश्रो॥ श्रुतेषु कार्येषु विवर्जनीयः न तु सज्जो इदं कस्य विशेषणं प्रथ
मयोगस्य व्याघातयोः सवा सिन्नय निन्नघटिका निर्देशादुक्तयोस्तावद्विशेषणमुक्तं॥ अत्र ब्रूमः प्रथमस्यैव
विशेषणं वज्रयोगसहिते प्रथमयोगे विष्कंनयोगे तिस्त्रिनाश्रो वर्ज्य इत्यर्थः॥ किमत्र प्रमाणमिति चेष्टारु
ः कर्षपादिवाक्यस्वरसात्॥ यदा ह कर्षपः॥ योगयो वज्रसिस्तः षट्पुगंडातिगंडयोः॥ व्याघातेन वश्रुतेषु

रामश.

३६

चवैनाय्यस्तुगर्हिताइति॥ नारदोप्येवमेवाह॥ अनेनविकंसायद्यदीत्रयंवज्रकंव्याघातवज्राहवंइतिवेद
महेश्वरः॥ प्रत्याख्यातोभवतिएवंचविकंसायत्रिनाडीशुनकृत्तिषुचंगडयोःपंचश्रुलोव्याघातेवज्रकिंक।इति
गणो-ज्येविर्विदुकिरक्तिरपिचित्पाअथपह्तरंध्रतिथारावश्यकत्वेसतितत्रिष्यवर्ज्यघटीश्राहअनुष्टुभा
ह॥ वेदांगाएनगाएनवाकेइयह्तरंध्रतिथोत्पजेत्॥ वज्रसुकमनुतत्वाशाशरनाडीपराःशुभाचतुर्थाषिष्टी
अष्टमीनवमीद्वादशीचतुर्दशीएताःपह्तरंध्रसंज्ञास्तिथयोज्ञेयःआसुशुनकृत्पावश्यकत्वेसतिक्रमादि
दादिमाःसन्वंकवसुतत्वाशाःशरनाडीस्यजेत्॥ यथाचतुर्थ्यामादिमाअष्टयष्टिकाःषष्ट्यांनवआष्ट
म्यांचतुर्दशनवम्यांपंचमविंशतिद्वादश्यांपंचयष्टिकास्माज्याइत्यर्थः॥ अथपराउर्वरितानाद्यःकृत्पेशु
भाशुनज्ञेयाः॥ यदाहनि॥ र्दोषपणाध्यायेवसिष्टः॥ चतुर्दशीचतुर्थ्याविश्रुष्टमीतथा॥ षष्ठीवद्वादशावैव
पक्षेष्टिफाद्याइमे॥ क्रमादेतासुतिष्विवर्जनीयाश्चनारीकाः॥ नूताष्टमनुतत्वांकदशशेषासुशोनना॥

मु. टी.

३७

॥ दोषनाडी पुयत्कर्मश्रुतं सर्वं विनश्यति ॥ विवाहे विधवानां वा ज्यः स्यान्नोपनोसी संते गर्भनाश स्यात्प्रतिष्ठायां
विशेषतः किमत्र बहु नोक्तेन कृतं कर्म विनश्यति ॥ कश्यपस्तु सर्वसाधाधौ रणेन दशैव यत्किं कास्मा
ज्या इत्याह अष्टमी द्वादशी षष्ठी पक्षरंध्रा सुता सुव ॥ मंगले सर्वदा स्याज्यास्तु तं हि दशानाडिकाः ॥ ए
तस्यैव तिथि वार नक्षत्र योग अक्षय पंचांगशुद्धिः पंचांगशुद्धितुक्तं नारदेन ॥ तिथि वार ह्ये योग
नां करणस्य मेलस्य न पंचांगस्य शुद्धिः स्यात् ॥ पंचांगशुद्धिरुदाहृता ॥ यस्मिन् पंचांगे दोषोऽस्ति ता
स्मिन्नग्रंथे निरर्थकं सति ॥ ३६ ॥ अथ कुलिककालवैलास्य मयं च कदोषननुष्ठानाह ॥ कुलिकः कालवे
लास्य मयं च श्रकं के ॥ वारादिने क्रमानं देवु ध्ये जीवे कुजे हराः ३७ ॥ वारात् न मा वारान्महेशने श्वरे
गणिते सति ॥ यो को न वेत्तस्मिं तद्दिगुतो यो कः सत्संख्यः हराणो मुहुर्त्तः कुलिको न वति एवं कर्मानुवासात् ॥ बु
धे जीवे जीवे कुजे गणिते ततो गुणिते सति यो कः संक्रमात् कालवेलाय मयं च कं च कं संटकाः दुष्टमुहुर्त्तः

रामः

३७

॥ यथारचितः शनिः सप्तसंख्याकः सविगुणश्चतुर्दशजाः प्रतसंख्याको मुहूर्तः कुलिकसंज्ञोरविवारे न
वतिरवरावष्टमो मुहूर्तः कालवेलातथारवौ दशमो मुहूर्तः यमयंतः ॥ तथारवौ षष्ठो मुहूर्तः कंदकसं
ज्ञ इत्यर्थः ॥ एवं सोमवारादावपि कुलिक कालवेलायमयंतकः स्फुरित्यर्थः ॥ यदाह कश्यपः शौलाह वेदः ॥ १
५॥ ४॥ स्तर्काधिनगादा ॥ ४॥ ७॥ पंचाग्निवाहवः ॥ ५॥ ३॥ २॥ वेदाहिवाणा ॥ २५॥ लोकेकेना ॥ ८॥ स्वहिगिरि
वक्रयः ॥ २७॥ ३॥ चंद्रतुतको ॥ ६॥ ६॥ १॥ कुलिकयमयंतार्द्धयामर्काः ॥ प्रहरार्द्धप्रमाणं ते भावुवारादितः क्रमात्
॥ अत्रार्द्धयार्द्धयामः संपूर्णः त्याज्योन्वयन्यात् ॥ कुलिकयमयंतकयोत्तरार्द्धस्याज्यं ज्ञेयं च देवजमनोहरे ॥
अहनिनिशिगतां यः स्वेदिनेशादिकानां नवतिगुरुभ्यो मज्जार्किकालक्रमेण प्रभवति यमयंतः कंदकः का
लवेलाकुलिक इति विरुद्धस्तत्परादं निषिद्धं गजां शोर्द्धप्रहरः ॥ एते मुहूर्तद्विनेशोऽदिनशोऽशत्वेन ज्ञेया
गजाश्च इत्युक्तास्तत्परादं निषिद्धमित्युक्तेः दोषफलाहवसिष्टः निधनं प्रहरार्धं तु तिस्रं यमयंतके कुलि

सु. टी.

३८

केसर्वनाशा स्यात्तरातावेतेन दोतेन दोषतः॥ कं च क कालवेलयोरन्वर्थत्वाद्द्वयफलं नोक्तं रात्रावेनेन दोषदाइ
त्यस्यार्थे वा दोरन्तकोशेन मस्विनागंधमुपेत्य वारदोषास्तथाशक्तिमनापुवंतः अंधं समासाद्य विलासिनानां क
हा ह वाणा इव तिक्कलास्युः॥ नयाचनवारदोषाः प्रनवंति रात्रौ हे ज्ये ज्ये दिवा क रागां दिवा रागां कार्कज
नृसुतानां सर्वत्र निंदोबुधवारदोष इति॥ ज्योतिर्निबंधक दुक्तिः संगच्छते श्रियश्च न कृत्वा वरूपकत्वे दोषमेदे
मयमयं च कादिदोषपरिहारमाह गगर्गः॥ विंध्यस्पोत्तरक लेतुयावद्वातुहिनात्वं॥ यमयं च क दोषो स्तिनान्म
हे शेषु विद्यते॥ मत्पागस्रगधाधेषु यमयं च सुदोषकृत्॥ काश्मारे कुलिकंदुष्टं अर्धयामसुसर्वत इति॥ ३७॥ अ
थ सूर्यादिवातेषु शिष्याणां सद्यराव दोषज्ञानार्थं पुमुहूर्त्तादिनात्स काचमुहूर्त्त दोषान् राहिल विक्ती डितव
त तिल का म्यामाहो॥ सूर्येष्वस्वरनागदिमनुता श्वं ज्येष्ठं कुंकुरां का की विश्वपुरं दराहिति सुतेर्लक्ष्मि त क
दिशः॥ सोमो विहिगजां कदिमनसिताजीवे विषहना कशः शक्रो सिययकलाश्च न गुजे वेदेषु तर्काग्रहाः॥ ३८॥

दधि

क

धि

ज
रव्या

दध्याग्नि

रामः

३८

दिग्भास्कराः मनुमिताश्रमशनोशशिदिनागादिशोनवदिवाकरसंमिताश्रम॥ दुष्टहाराः कुलिककंठककालवे
लाः स्युश्चार्थयामयमयं दगता कलांशः॥ ३२॥ रविवासवासरेषु समाष्टमदशमवतुर्दशसंख्यामुहूर्त्तानिः
याः बुधेदिवतुरष्टनवमदशवतुर्दशसंख्यामुहूर्त्तानियाः॥ शनो एकदिवसुदशोकादशसंख्याका मुहूर्त्तानि
यः॥ एषु मुहूर्त्तेषु चित्तदुष्टहाराः पुमुहूर्त्तज्ञेयः॥ केषु चित्तकुलिककंठककालवेलासुः केषु चिदर्थयामयमयं
लासुः तत्प्रमाणमाह कलांश इति॥ कलांशः षोडशंशः दिनस्येति शेषः॥ यस्मिन् दिने कुलिकादिजिज्ञासा
तद्विज्ञेयदिने मानं तत्पोडशानिर्माज्यं पलं यदा पलात्मकं तन्मुहूर्त्तपरिमाणं तेषु मुहूर्त्ते दयो दोषा ज्ञातव्यः॥
तथा हिरवो चतुर्दशसंख्यो मुहूर्त्तो दुःखमुहूर्त्तः कुलिकश्च षष्ठः कंठकसंज्ञाः॥ सप्तमाष्टमावर्षया सख्यो तत्ता
ष्टमः कालवेलाख्यश्च दशमो यमयं लाख्यः॥ एवं सोमवारादिष्वपि बोद्धव्यं तत्र कुलिककंठककालवेलाय
मयं दज्ञानं पूर्वश्लोके न्यथा यिदुमुहूर्त्तार्थं यामान् विवाहप्ररत्नरवावर्यमेत्यादितावद्भूतिः॥ नतु दुर्मुहूर्त्तकु

मु. टी०

६३५

लिकादेर्कचैनि कस्यार्थस्यसूर्येष्टस्वरेत्यादित्युपकारेनातिधानात्पूर्वपरस्ताच्चपुनर्यथोक्तप्रकारानिधान
मयुक्तं प्रतिजातिनिययेदष्टांतार्थमनिधानंतथाहियंथेषुपुंसुहर्षकुलिककंठककालवेलाईयामयमयं दानं
श्लोकाषट्केनामिधानाप्रारब्धानगम्यत्वाच्चेतिगौरवं॥ अत्रतुसर्वमप्यर्थंशदृतःसंहिष्यश्लोकवयेनव्याख्या
नानपेक्षिमतिधानमिति लाघवमिति। दष्टांता। दृष्टितिवारासर्वत्रला
घवकरासूचतार्थंशिरापामत्रग्रंथेपठनादर्शतिःशायार्थंवपुनरु
क्तिः३५॥ अथविवाहादिशुभकृत्पेहालिकानिषेधमनुष्टुभाहविषा
शेरावतीरेशतकाश्चत्रिपुष्करिरे॥ विवाहादिशुभेनेष्टं होलिकाप्राणि
नाष्टकं॥४॥ विपाशानदीइरावतीदेशेषुतथाच्चेतेनयौपश्चिमदेशे
प्रसिधे॥ एतयोर्नयोस्तारेतीरेवतेदेशेषुतथाशतदूर्नदासापातत्रैवप्र
सिधावस्याअपितीरवर्तदेशेषुतथात्रि

वारः	रु	च	म	बु	शु	शु	श
कुन्तीच	१४	१२	१०	८	६	४	२
कंठक	६	४	२	१४	१२	१०	८
कालः	८	६	४	२	१४	१२	१०
उमल्लि	१४	१२	१०	८	६	४	२
पामाह	७	१३	५	८	१६	६	११
यमद्यं	८	१४	३	११	१५	५	११
	१०	८	६	४	२	१४	१२

रामः

३५

रुज्जमर्तजे क्र क च रा एत्ययोगाद्व्यादिनां दधं तथैव च चंद्रे शुभे सवयं ति
 रक्षा वज्रं ता इव नारक्षति धियो गेषु पात्रा मेव विवर्जयेत् वि विवाहादि

पुष्कराख्ये देवे च होलिका फामग्निदाहः ततः प्राकदिनाष्टकं विवाहादिशुभकृत्येष्टं निषिद्धमिति न्यर्थः ॥ अत्र च ता
 व होलिका एतिषेधः ॥ अथो धेषु क्ता हमा समारम्भ फाल्गुणस्य दिनाष्टकं पूर्णिमावधिकं त्याज्यं होलाष्टकमि
 देशु नो अस्यापवादोपित त्रैव शतकां अविद्या शायं एरावत्पां त्रिपुष्करे ॥ होलाष्टकं विवाहादौ शोभनं त्याज्यमि
 तिमन्यत्र ॥ अथ सत्युप्रसूतीनां दुष्टयोगानां परिहारमनुष्ठानाह ॥ सत्युक्क कच दग्धादीनां दौ शस्ते शुभान्जगु
 : के विद्या मोक्षं चान्ये यात्रा मेव विनिर्दिष्टानां ॥ सत्युबो सत्युयोगा आनंदादिश्च द्वाविंशतियोगेषु दासादय
 इत्यादिना प्रागुक्तः ॥ क्र क चाः षष्ठादिति धियो मंदादिलो ममित्युक्तः दग्धा योगाः सूर्ये शपंचाप्तिरसाष्टन द
 त्युक्ता आदिशष्टेन विषयोगा दुतान्नतयोगाश्च गृह्यंते ॥ चंद्रे शस्ते समीचीने सति समीचेन त्यगो चरप्रकरणे व
 स्मते सत्युः क्र क च दग्धादीन् शुभान् अनिष्टफलमपास्य शुभफलदा न् ॥ अथ जगुरुचुः यदा हाराज मा तं
 उः क्र क चा सत्युयोगाख्याः दिनं दधं तथैव च ॥ चंद्रे शुभे ज्ञयंतीति वृक्षा वज्रा इव के विदवायः अर्थ

क्र क च रा एत्ययोगादिनां दधं तथैव च चंद्रे शुभे सवयं ति
 रक्षा वज्रं ता इव नारक्षति धियो गेषु पात्रा मेव विवर्जयेत् वि विवाहादि

सु. टी.
४०

ललः अयोगेषु च सर्वेषु वर्जयेत् धरि मादुपं उत्पत्तमृत्कृपाणां पंचषष्ठसह
यत्र लभ्यते विना किंचित् क्रियते शुभ संज्ञकं तत्र तेषां तयोगां नादिकाः प्रेक्षा नोऽता
यामोक्षरं प्रहरोक्षरं ककचय ॥ द्वादशिकायां राजमार्तेडः उत्पत्तेयमधंटे च काणे च ककचे तथा तियोद
धे च काले च प्राप्तामात्यरतः शुभमिति ॥ अथान्ये आचार्यमित्युक्तककचदग्धादाच यात्रायामेव निदिता नृज
गुः विवाहादिनिषेधाभावाद्दृश्यकार्याणि ॥ यदाह लघ्न ॥ वारं हीति चियोगेषु यात्रामेव विवर्जयेत् ॥ ४१ ॥
अथ पुनरप्यपवादं नुजं प्रयातेनाह ॥ अयोगेषु योगेषु चैतस्यात्र दानीमयोगं निहितेषु सिधितनोति ॥
परे लघ्न शुद्धा कुयोगादिनां दिनां धी चरं विपूर्वप्रशस्तं ॥ ४२ ॥ अयोगेषु योगेषु चैतस्यात्र दारायसियोगः
अयोगं सयोगफलं निहत्य सिधितनोति कार्यसिधितिष्य दृयति ॥ यदाह राजमार्तेडः ॥ अयोगः सियोगश्च
दावेतो न वता यदि ॥ अयोगो हत्यते वात्र सिधियोगः प्रवर्तते ॥ अन्यच्च हं त्यमरतारव्योयोगः ॥ सर्वाण्यप्यु
मानि जलातयानियनं सर्वति पुरनरिह शक्ते वेधति विविष्टि व्यतीपातो दिनं वाप्यशुभं न वेत् ॥ हस्यते स्त
तयो मरतयोगेन सास्करेण तमोययेति ॥ तदमरतयोगस्य स्याति प्राशस्य सूचनार्थं न तु न जाव्यतीपा

रामः

४०

तादिदोषापवादकं हं त्यस्तारव्योयोग इत्येकवाक्यतावलात् अथ परे आचार्यालग्रशुद्धासमावा नलग्र
 वलेन कुयोगानां सत्पुत्रकवादीनां नाशं वदंतीति शेषः ॥ यदा ह स एव यत्र लग्रं विना कर्मवियते शुभ
 संज्ञकं ॥ तत्र तेषामयोगानां प्रज्ञावाज्जायते फलं ॥ अथाव श्च क शुभ कृत्ये कालांतरमतीत्या योगिता
 यां परिहारमाह विष्टिपूर्वविष्टि न जातत्पूर्वन द्वाव्यतापादिकं दिना धोतिरं मध्याह्नादनंतरं रास्तमाहुः अ
 र्थन जातिविष्टेति पूर्वमुक्तं तदधुना प्रस्तावाच्च विष्टि कालं शालिनी च दसाह ॥ शुक्ले पूर्वार्धे अष्टमाप
 च दशमो नक्षत्रे कां दश्यां चतुर्थ्यां परार्धे ॥ कृष्णे स्यात्ततीया दशम्योः पूर्वभागे सममेशं नुतियोः ४३ ॥ शुक्लपक्षे
 ततीयायां दशम्यां चार्धे उत्तरार्धे न जात्यात् सप्तम्यां नुतियो चतुर्दश्यां च पूर्वभागे पूर्वार्धे न जात्यात् ॥
 पूर्व इति ॥ पूर्वदिनो नवम्यो वेति मित्रभावपक्षे संप्रमादीनां तिथानां गतभोग्यघटिका योगार्थं न जा प्रमा
 णमिति यावत् तिथेर्गतेष्वेकदलंतत्त्वा नं करणं वैनेदिति वोनेदिति वोपदेवोक्तेः हिष्य र्धभागं सर्वेषां कर

त्वादि

मु. टी.

४९

रगानां प्रकल्पयेदिति। सूर्यसिधांतोक्तेः॥ उक्तं च दीपिकायां तृतीयादशमेशवेतत्यं च म्योस्तु पूर्वतः क
लिविष्टिते तद्वासां परतिथिश्च॥ इह स्पतिता तु स्पष्टमुक्तं सिते चतुर्थ्यां मित्या धर्मा इह म्याया ईमेव
॥ एकादश्यां यराधे तु पूर्वाधे पूर्णा शीतगौ॥ कृत्स्ने तृतीयां त्याधे हि सप्तम्याधे ईमेव वचो दशा सुव्वराधे
तुर्दश्याधे मादितः विद्याख्यायं महादोषः कथितोत्र समस्तगः॥ तद्वा नीकतत्सकर्मकत्वात् स हविन रूपती
ति। एतां शीतगौ पूर्णिमायां रत्नकोशे प्रत्येकं न जानामासीत्॥ हंसी नंदिन्यपि च त्रिशरा॥ सुमुखी करालिका
चे वा विष्णु व्यतिरोक्तं सुखात् वदुर्मुखा विष्टयः क्रमशः चतुर्थ्यादिति संबंधिनं जानामातिधानं नाता मसादशे
न फलतारजस्य सूचनार्थं नडा स्वरूपं रत्नमालायां॥ उक्तं चोद्भवत विंडिकाति कृत्वा दंष्ट्रे ग्रापयु हनुगं द्यौ
र्घना साकार्यं ग्रीहृतवहलक्ष सुद्गिरंति विश्वांतः पततिसमंततोत्रा विष्टिरिति॥ ४३॥ अथ चतुर्थ्यादिति
विष्णुन जायामुखपुच्छविनागादिकं शार्दूलविक्रीडितताह। पंचम्यङ्किता हरामरसमूयामादिवद्यः

रामः

४९

शराविष्टेरास्पमसद् जेदुरसरासाश्चिवाणाधिषुयासेत्यद्यटीत्रयं शुनकरं पुच्छं तथा वासरे विहितं
पराधर्माशुनकरात्रौ तु पूर्वाधजा ४४॥ चतुर्थादिति यातां क्रमतः पंचादिप्रकारेषु शिरः पंचनाचः॥
आदिमाविष्टेर्मज्ञाया आस्पमुखं॥ यथाचतुष्पः पंचमप्रहर आदिनूताः पंचमघोतनामुखं॥ एवमष्टम्या
द्वितीयप्रहरणो एकादशः॥ सप्तमप्रहरे चतुर्दश्या अथ प्रहरे नक्षत्रमुखमित्यर्थः॥ तत्र नायामुखं असं
नमित्यर्थः॥ अथ पुनश्चतुर्थादिति तिथिना क्रमेण गजादिप्रहरेषु॥ अंत्यं अंत्येन ववमं त्यादिगादिभ्यो य
दित्यत्र॥ यतित्रयं पुच्छं पुच्छे संज्ञं तत्र शुनकरं समस्त कार्यं चेत्यर्थः॥ यथातुर्थाः अष्टम्यप्रहस्यांत्यं
टीत्रयं नक्षत्रपुच्छं एवमष्टम्यः प्रथमप्रहरस्य एकादशः षष्ठप्रहरस्य पूर्णिमा या तृतीयप्रहरताया॥ सप्त
मप्रहरस्य सप्तम्याः द्वितीयप्रहरस्य दशम्याः पंचम्याप्रहरस्य चतुर्दश्याश्चतुर्थप्रहरस्यांत्यं वटीत्रयं
नक्षत्रपुच्छमित्यर्थः यदाह गुरुः॥ नूतदस्त्रे सुरावोधिवसुवक्रांगरूपकाः॥ यामे श्वेषु क्रमादास्पनवेति

मु. टी.

४२

इविष्टिप्रितिव्यवहारसमुच्चये॥ दशम्यासहस्राप्रयत्नयटिकापंचकहरंप्रहरंहरिधुस - म्यादिदशयति
कांततीयाराकायांखयमखटिकासः॥ परमवंपुनंविष्टेःपुष्टंतिथिशिवेचतुष्टंस्तुविरमेइतिद्विरेका
दशारापूर्तिमानतुदेवतेत्यसिधायते॥ तस्यापुष्टं कथनाहुपशुत्वसिधिर्दश्यतेदेवतादकथं पशुर्न
वितुर्महति॥ सत्यंदैत्येदैवेषु पराजितेषु रुद्रश्च ज्वाला कुलनेत्रा लोकि तशारीराद्देवानां संज्ञा मुखपु
ष्पादिमनुत्पत्तातीदैत्या नृजयान॥ यदुक्तं श्रीपतिना॥ दैत्येऽः समरेशरेषु विजितेश्चाशः क्रुध्वा दक्ष
वात्स्वे कायं किल तिर्गता खरमुखी लांगूलनी च त्रपात्रविष्टिः सप्ताभुजा मगेंद्रगालिका क्षामोदरी प्रेतगा
॥ दैत्यधामुदितै सुकरणा प्रांते नियुक्ता सहेति॥ करणान्याह गगर्गः॥ - वंचवाल वंचैव कौल वंतौ तिलं
गरं। वणिजं विष्टिमित्याहुः करणानि चराणितु॥ विष्टिर्नका अनी कृष्णा चतुर्दशपाः शकुनिर्दश
भागयोः नवे चतुष्टयं नागं किंस्तु ग्रं प्रतिपः हलो॥ अतस्तिष्ठ्यर्द्धभोगः करणमित्युक्तेः प्रतिप्रत्युवा

रामः

४२

द्वौ स्थिरकरां किंस्तु यंततो बवकरां प्रतिपक्षितायार्थे वालवकौ लवकरौ क्षितायाया ॥ पूर्वोत्तरा
र्थयोः तौ तिलगरां तृतीयार्थयोः ॥ चतुर्थे पूर्वार्धे वणिकः ॥ उत्तरार्धे तु नारायणं पंचमीषष्टीसप्तमीषु बववा
लवकौ लवतौ तिलगरवणिकराणां तिमं निततो ह्यर्था धर्मे न जानवति ॥ एवं पुनः प्रवृत्ता बुक्तित्येषु न
जानेया अतएवोक्तं शुक्ले पूर्वार्धे अष्टमी पंचदश्या रित्यादि ॥ एवं चतुर्दश्यः पूर्वार्धे नारायणं उत्तरार्धे दरन्य
शकुन्यादीनि स्थितकराणि चत्वारि ॥ तत्र ज्ञात्वा माह ॥ वसिष्ठः ॥ वसिष्ठः ॥ बंधबंधविषयः विषाग्रसंछे
दनोच्चारणादिपत्र ॥ तुरंगमहिषो ह्यादिकर्मविद्यां तु सिध्यति न कुर्यान्मंगलं विद्यां जावितार्था कदाचन ॥ कु
र्वन्नस्तः सतः ॥ हि प्रतत्सर्वनाशनां व्रजेत् ॥ तत्रांगविभागः फलं च कश्यपसंहित्यायां मुखे पंचगलत्वे कावह्या
म्येकादश्यास्तानां मिश्रतस्तः षड्कद्रांतिस्त्राः पुष्टेतुनाडिकाः ॥ कार्यहानिमुखे मृत्युः ॥ लेवह्यसिनः
स्वता ॥ कद्रां उन्मत्ततानां मोक्ष्यति पुष्टे क्रवोजयः ॥ अयं च मङ्गविभागो ताडीनां त्रिंशत्तोकः त्रिंशत्तोन्य

मु. टी०

४३

नाधिकत्वे तु त्रैराशिकेन मुखादीनामंगानां विभागज्ञानं यथा यदीनाडी त्रिंशता इदमुक्तं। अंगपरिमाणं
तदेष्ट परिमाणेन किंमिति। त्रैराशिकं एवं सति उक्तांगपरिमाणं न जानोगमित्येवमिति। संगुण्यं त्रिंशत
ना ज्वलध्वं ससांगविभागः। त्रैराशिकस्वरूपं तु लीलावत्यामुक्तं॥ प्रमाणमिच्छा च समानजाता अघत
योतत्फलमन्यजाति। मध्ये तदिच्छा हतमाघ हतत्वादिच्छा फलं व्यस्तविधिर्विलोमे इति तत्र मुख्यादिका
लो र ह मा ला यां ज ल नि र वि रा शि र हः शर्व की ना श वा युः त्रि द श प ति क कु रूः प्रो क्त मा स्प दि वि ति रा श
संख्यया मक्रमेण। स्फुटमिहार्थं मंगलैश्चेत देवा जलं वरुणः कीनाशो यमः शुक्रचतुर्दश उन्नयार्थे यत्र
मदिशि नक्षत्रं मुखं तच्छाशा संख्यायामक्रमेण पंचमे प्रभवति॥ अर्थादेव नक्षत्राः प्रहर्षं तुष्टयाधिकस्थि
त्यत्ता वा दं ते एव घटि त्रयं पुच्छं। ततोष्टम्यां द्वितीय प्रहरे तेन प्रकारेण आग्नेय्यादिशि मुखं मुखान्न प्रा
कपुच्छे मिति प्रथम प्रहरं त एव पुच्छं प्रहरं त्रिघटिकं मित्येवं सर्वा स्वयिनः जातिविशेषवर्गान्तव्यं प्रयोज

रामः

४३

नमयि॥ तत्रैवमनुवसुमुनितिथियुगदशशिवगुणसंख्यासुतिथियुगपूर्वस्थाः॥ आयातिविष्टिरेखा
दिशुनदापुरस्त्वशुना॥ तदेतदात्ययककार्यसंनवेसतिमुखदिकंमुखयात्रानिषेधकमधेयंअंधं
तरेअन्यदप्युक्तंअसितेसर्पिणाज्ञेपासितेवृष्टिसुष्टिश्चिकीसर्पिणास्तुमुखंत्याजंष्टिश्चिकःपुष्टि
मेवच॥ अथपरिहारमाहृतयेतिविष्टिस्थिपरार्द्धजापुत्ररार्धसंनूतावासरेदिवसेयदिसात्त
दाशुनकरा॥ तथातेनैवप्रकारेणतिथिपूर्वार्धजानशारात्रौचेत्तदाशुनकरास्यात्॥ उक्तंच॥ रात्री
नशायदाह्निस्पादिवानशानिनि॥ नतत्रनशदोषास्यात्सानशदायिनीति॥ रात्रिनशतिथुत्ररार्धो
द्वादिवानशतिथिपूर्वार्धोद्वाअसुमर्धमेवाहगुरुःनिशिपूर्वार्द्धजाविष्टिःदिवाचापरतःशुभा
क्रमागतःतुयाविष्टिःसेवहालाहलोपमेति॥ लघ्वेपिदिवापरार्द्धजाविष्टिःपूर्वार्धोत्थायदानिनि
नदाविष्टिःशुभायेतिकमलासनभाविताब्रह्मसिधांतेपिदिवापरार्धजाविष्टिविष्टिविष्टिरेव

मु. टी.
४४

दिवानि शिमात्मा ज्यात्वन्यथा विष्टि सर्वकर्म शुभ प्रदा ॥ ननु यत्तु नारदकश्यपादिभिः कृतं करणा
तिवचादीनि शुभं संज्ञानितानि षड्। क्रमायाता क्रमायांतां विष्टिं शतुमंगले। अत्र क्रमायातादि
वारिरात्रिक्रमविनागता ॥ अक्रमायातादिवान्नारात्रौ रात्रि ॥ ३॥ नडा च दिवेत्यर्थः ॥ एवं सति द्विवि
धाया अपि नारात्रिनिधानं अपुस्तं उच्यते इदमेवा क्रमायाता इति वचनं ज्ञापकमुक्तार्थस्य अन्यथा
सान्यतो न डा दुष्टोत्पत्तौ विधनाया दोषवत्त्वसिद्धेरनर्थकमिदं स्यात् ॥ तस्मात् शुभकार्याणि न डा
रूपदुष्टदिनव्यतिरिक्तकालप्रतीक्षा योग्यत्वे तद्देवकार्ये न दुष्टदिने अवाधेनोपपत्तौ वाधोनन्याया
त् ॥ वचनस्य निषेध एव तात्पर्या ॥ अत्र च श्रुतं व्यस्य शुभकर्मणाः कालांतरप्रतीक्षा मसत्
मानस्येवमादियरिहारमाश्रित्य दुष्टदिने कृतिवृत्तिवृत्तेव विष्टिरंकारकश्चैवेत्यपि परिहारः ॥
एतत्पर एवेत्यलं पक्षवितेन ॥ ४४ ॥ अथ नडा निवासं तत्फलं चानुष्टुभा हा कुं न क कं ये म

रामः
४४

त्ये स्वर्गो मर्त्ये ज्वे जा आये लिङ्गो स्त्री धनुर्जु कन क्रो धो न जात त्रैव तत्फलं ॥४५॥ अत्रे चंद्रमसि कुं ने व
ये कुं न मानस्यो कर्क दये कर्क सिंह राशि स्थिते सति न जा मर्त्ये मनुष्ये लोके तिष्ठति ॥ अथ मेवात्र ये मे
ष ष मिथु न स्थिते लिङ्गे श्मिका स्थिका स्थिते च चंद्रे स्वर्ग लोके न जातिष्ठति अथ न जात त्रैव मर्त्य स्वर्ग पा
तालेषु फलं स्योक्त शुभाशुन फलं ददाति तप वा द दारा प्रयोजन मुक्तं न वति ॥७॥ अं च ॥ मे षो ह कोप्य
मिथु ने य र सिंह मान कर्केषु वाप मगतौ लि सुता सुचंद्रे स्वर्ग मर्त्य नागरीः कमराः प्रयाति विष्टिः फलान्य
पि ददाति हीन त्र देशे इति ॥ मूपा लवल ने पि ॥ कन्या नुलाम कर ध च्चि यु नाग लोके मेवा लि वैणि क वृषेषु
सुरा राल ये स्यात् ॥ पा ही न सिंह य र कर्क षु मर्त्ये चंद्रे व दंति मुन मस्त्रि विधा हि विष्टमिति ॥ पा ही नो मान
ः ॥ ए वं महता ग्रंथ संदर्भेण पंचांग ह षण्णानु क्ता ति धु ना काला शुधौ नि षी ध्य वस्तु ति शा र्दूल वि क्रीडिता
भ्या माह ॥ वा प्याराम तडाग कूप न वनारं न प्रतिष्ठे त्र तारं नोत्सर्ग वधू प्रवेशन महा दानानि सो माष्टक ॥

तर्ह्यस्वर्गोमर्त्यज्वेजाआयेर्लिंगे।स्त्रीधनुर्जुकनक्रोथोनज्ञातत्रैवतत्फलं॥४५॥ अत्रेचंद्रमसिकुंभे
येकुंभमानस्यो कर्कदये कर्कसिहरात्रिस्थिते सति न ज्ञामर्त्यमतुष्ये लोके तिष्ठति॥ अथमेवात्र ये मे-
षवृषमिथुनास्थिते लिंगे वृश्चिकस्थिकास्थिते च चंद्रे स्वर्गलोके न जातिष्ठति अथ न ज्ञातत्रैवमर्त्यस्वर्गपा-
तालेषु फलं स्योक्तं शुभाशुभफलं ददाति तपवाददाराप्रयोजनमुक्तं नवति॥७॥ उक्तं च॥ मेषोऽश्वकोऽप्य-
मिथुने वरसिंहमीनकर्केषु व्यापमगतौ लिसुतासु चंद्रे स्वर्गमर्त्यनागरीः क्रमशः प्रयाति विष्टिः फलान्य-
पि ददाति हीनत्रदेशे इति॥ मूपा लवलनेपि॥ कन्यानुलामकरधस्त्रिषु नागलोके मेवास्ति वैष्णिकवृषेषु
सुरारालये स्यात्॥ पाटी न सिंह वृक कर्केषु मर्त्ये चंद्रे वदंति मुनयस्त्रिविधां हि विष्टिमिति॥ पाटी नोमीन-
ः॥ एवं महता ग्रंथे संदर्भेण पंचांगहृषणानुक्तातिधुना कालाश्रुथौ निषीध्य वस्तुति शार्दूलविक्रीडिता-
भ्यामाह॥ वाप्यारामतडागकूपनवनारंजप्रतिष्ठेत्रतारंभोत्सर्गवधूपवेशनमहादानानि सोमाह क।

मु. टी.

४५

गोदानाग्रवराप्रपाप्रथमकोपाकर्मवेदव्रतंतीलोवाहमयातिपत्रशिशुसंस्कारः सुरस्यापनं॥४॥
मेजीविवाहमुंडनमपूर्वदेवनीर्यज्ञां सन्यासाग्निपरिग्रहो नृपतिसंहर्गाग्निवेकोगमं॥ वातुर्मास्यस
माष्टमीश्रावणयोयोर्वेधंपरिज्ञांत्यजेत्वा सशिशुत्वईज्यसुतयो न्यूनाधिमासे तथा॥४॥ वापीदीर्घिका
॥ आरामउपवनंतडागः पुष्करणी कूपः प्रसिधः नवनंगहंरतेषां आरंभप्रतिष्ठे॥ आरंभो निर्माणं प्रतिष्ठा
उत्सर्गः॥ तत्र गृहप्रतिष्ठागृहप्रवेशो ज्ञेयः॥ व्रतारंभोत्सर्गो व्रतानामनंतशिवरात्रिव्रतादीनामारंभः॥ उ
त्सर्गेनंतव्रतादीनां उद्यापनं॥ महादानानि सोमः सोमयागः॥ अष्टका अष्टकाश्चाक्षं गोदानं केशंतसे जं
कर्म॥ आग्रयणंतवाग्नेहिः॥ प्रपाजलशाप्रपापानी यशालिकोत्पनिधात॥ महाराष्ट्रः यक्ते इति वदंति॥
पक्षुः प्राशितिकान्यकुज्वः प्रथमकोयाकर्मप्रथमारभ्यमाणश्रावणीकर्मवेदव्रतं महानाभ्यादित्रयं उप
निषद्वतं महानाभ्याव्रतं वेदव्रतं वनीलोवाहनीलशृङ्गाव्यः॥ काम्यो वृषोत्सर्गः नन्वेकादशहेत्रियम

रामः

४५

राः॥ तस्य तदेव विहितत्वात्मुहूर्तविचारानुमेषः॥ अतिपत्रशिशुसंस्कारः अतिपत्राः अतिक्रान्ता जाता त कर्म
नामकर्मादयः शिशूनां बालानां संस्कारः दीक्षामंत्रग्रहणाधिकामुंडनचैत्रं॥ अपूर्वदेवेष्टरणं तीर्थं ह्यं
च॥ अग्निग्निपरिहोत्रं चतुर्मासं चानुर्मास्यारव्यो योगः समावर्ततं मौं जीमो ह्यः श्रवणयोर्वेधः कर्णयो
र्वेधः कंधः परीक्षीतसमासादिरूपादिव्यसितियायत्र॥ अन्यानि कर्माणि नाम तः स्पृष्टानि एतानि सर्वाणि
कर्माणि त्यजेत् न कुर्यात् कदा ईज्यसितयो ह स्पृष्टिशुक्रयोर्वेधत्वे अस्तत्वे शिशुत्वे बाल्ये च तयान्मूना
धिमासे ह्ययमासे धी कमासे च न कुर्यात्॥ अयं च निषेधः प्रथमो यक्रान्तरुत्प्रेषु न तु नित्यवशादरध्यवा
र्विकीयात्रादौ॥ अत्र मूलवचनातिरिक्तं॥ तत्र शुक्रास्तादिषु ज्योतिषारसांगरे अहोचयावापिकूपत
डागयानगमनं होरमतिशयव्रतं विद्यामंदिरकर्णविधनमहादानं वनं सेवनं तीर्थस्नानविवाहे देवमवनं
मंत्रादिदेवेष्टरणं हरेणैव जिजिषुष्विपरिहरेदसंगते तार्गवौ बालेशु क्रैष्ट्रै जीवेष्ट्रै जीवे बालेशु जीवे सिं

सु. टी.

४६

हे सिंहादि ज्ये जीवादीत्येन हे जीवे तथा मलिमुचे मासि सुरावा चार्गेति यास्त गो। वापी कूप तडागादि त्रि
याः प्रागुदितास्त्यजेदिति॥ वनमारा मादि॥ सेवनं राजादीनां। न हे जीवेन हव लेनी च स्थिने गुरौ इत्यर्थः॥ ल
घ्नः॥ उपनयने गोदानं परिणयनं गृह प्रवेशगमनि अस्तमितेषु न कुर्यात्सुरगुरुत्त गुपुत्र चंद्रेषु शातान
यः अस्तंगते गुरौ शुक्रे बाले हृदये मलिमुचे॥ उवापनमुपायं संवतानां नैव कारयेत् अस्तमयादि फलमा
ह॥ वादरायणः॥ गुरौ हस्ते पतिह न्यात् शुक्रास्ते वैव कन्यकां॥ चंद्रेन हे उभौ ह न्यात् हस्माद संविवर्जयेत्
। विवाह इति शेषः॥ बालभावे स्त्रिय ह न्यात् रुना वेन रंतथा। तस्मादात्ये वार्धके च विवाहं न कारयेत्॥ उपल
क्षणे मेतत्। एवं व्रतबंधादिष्वपि कर्तुर्मरणां ज्ञेयं। एकत्र निर्णीतः शास्त्रार्थो परत्रापि विविनियुज्यत इ
ति न्यायात्। उक्तं च शास्त्रीय विवाह पक्षे। विवाहो व्रत बाधो वा यात्रा वा गृह कर्मसु गुरावस्तिमितेषु क्र
कवे रसुं विनिर्दिशेत्॥ अथाधिमास्य क्षयमासवर्ज्यानि। तत्र गृह्य परिशिष्टे सोमयागादिकर्माणि

रामः

४६

न्यान्पिमसिमुच। तथैवाग्रायणाधानचातुर्मास्यादिकान्यपि॥ महालयाष्टकाश्राधोयाकर्माद्यपिकर्मयत्॥
स्याष्टमासविशेषाख्याविहितं वर्जयेन्मले। गार्गहस्त्रस्यतीअपि॥ अग्राधानं प्रतिष्ठाचयज्ञदानव्रतानि च
॥ वेदव्रतवृषोत्सर्गवृडाकरणमेखला। मांगल्यमन्त्रिषेकं च मलमासे विवर्जयेत् मरिची। अहमवेशागोदा
नस्यानाश्रयमहोत्सवानकुर्यान्मलमासे तु सांसर्गोपहस्यतौ तथा। यदा ह्ययमासो नवति। तदा पूर्वोत्तरावधि
मासो नवतः। तत्र पूर्वः संसर्गः द्वितीयो हस्यतिः रतान्यधिकमासस्य यमासवर्ज्यानि गुरुशुक्रयोरस्तादावपि
वर्ज्यानि। यह वृद्धगार्ग्यः। बाले वा यदि वा वृद्धेषु क्रेवास्तंगते गुरौ। मलमास इवेतानि वर्जयेद्देवर्शनां अत्र हे
वदर्शनमपूर्वविचक्षते॥ यदाह गार्गः अपूर्वदेवतादृष्टाशुचः स्युर्नष्टगार्गवे। मलमासे यनाष्टवतीर्थयात्रां
परित्यजेत्॥ अनाष्टवतीर्थयात्रामपूर्वतीर्थयात्रां दीपिकानोशुक्रास्तेष्टमर्कगुरुसंहितरवौ जन्ममासेष्ट
म्येष्टौ विशेषेण मासे ममलाखे कुजशनिदिवसे जन्मतारा सुवाथ। नाडी नक्षत्रादीने सुरगुरु रजनी नाष्टतारावि

मु. टी०

४७

मुधो मातः कार्यः पराङ्मदितु चरग्रहोऽङ्गो दयेव सलने इति । गुरु स हितरवौ गुर्वा दित्ये इत्यर्थः इदं सिंहसि
तमकरस्यितासितगुरुणामुपलक्षणा । उक्तं च व्यवहारोऽद्ये सिंहस्ये मकरस्ये कजीवे वा जीवे वा समिते त
था । मलमासेन कर्तव्या पदिहा जयकांक्षिणी तामलमासग्रहणं । जयमासस्यापुष्पुप्यलक्षणा नादिन
हत्राणि वैनाशिक हत्राणि पराङ्मादिव्यङ्ग्यमत्रातात्यर्थ्यर्थः ॥ अनियतकालविहितानि चूडाकरणवा
प्यारामादिभुनक्त्यानि गुर्वादेरस्तादिषु सर्वेषां न कार्याणि यानि । यत्नियतकालानि सीमंतनामकरणा
दानानि गुर्वादेरस्तादिसत्वे पिस्वोक्तकाल एव न वेति ॥ चतुर्थे गर्भमासे स्यात्सीमंतोन्नयनक्रिया षष्ठे
वा कुर्वीत सूत्रांतरविधानतः इति । शौनकादिषु मुनिवचनेभ्यः कालस्यापि नियासकत्वावगतेः । अत्र
वाहृहृहृसातिः । मासप्रयुक्तकार्येषु मूढत्वं गुरुशुकयोः ॥ न दोषकृन्मलो मासो गुर्वादित्यादिकं तथा यमोपि
चंद्रसूर्यमहेस्ताने श्राद्धध्यानजपादिकं कार्याणि मलमासेपि नित्यं नौ मित्रिकंतयेति ॥ अन्यत्रापि सीमं

रामः

४७

त जात कार्दीनि प्राज्ञानां तानि वै । न दोषो मलमासस्य मोघस्य गुरुशुक्रयोः ॥ एवं सति प्रतिबंधवशादति क्रका
लेषु जात कर्मादिषु सन्तु गौरा काले कार्ये । तद्वरो न सदसन्तु हर्षे पिलध्वौ बहुदिवसगणसन्तु हर्षे पिलध्वरि
वो विविता गौरा कालस्य तुल्यत्वात् । तदुक्तं वसिष्ठेन । अतित कालान्यखिलान्यतीना । कार्याणि सोम्या यन
गे दिने शं । सिते गुरौ वाप्यद्यदृश्यमाने तदुक्तं पंचांगदिने प्यरवं उ इति । अतएवोक्तं ॥ अतिपत्रशिषु
संस्कारा इति ॥ ४७ ॥ अथ सिंहस्य गुर्वादि दोषान्शालिन्याह ॥ अस्ति वज्रं सिंहनक्रस्य नीवे वज्रं के
विश्वक्रगे चातिवारे । गुर्वादि त्वे विश्वस्ये पियहे प्रोचुस्तद्वदंतरादि नूपां ॥ ४८ ॥ यदस्ते गुर्वादेरस्ते व
ज्रं मुक्तं । तत् सिंहतक्रस्य जीवे सिंहस्य गुरौ मकरस्य गुरौ च वज्रं निषिद्धं पदाह वराहः ॥ उद्यानवृत्तं
धर्मा विवाहयात्रादिवधूमवेशः ॥ तडागकोपत्रिदशप्रतिष्ठां दहस्य तौ सिंहगतेन कुर्यात् । देव
पुराणे पि । सिंहसंस्थे गुरौ यत्नात्सावरिभान्विवर्जयेत् ॥ प्रारध्वेन सिधेत महानयकरं भवेत्पुत्रपुत्रात्

मु. टी.
४८

कवचाणि हन्याच्छीघ्रं न संशयः॥ कारको ब्रजते नाशं संतातं म्रियते विराट्। प्रारब्धं न च सिध्येत महानवेत
॥ देवारामतडागाश्च प्रयोधानगृहाणि च॥ वियाहजोपनयचूडादिवनसिध्यति॥ यथा सिंहस्थितो जीवस्तथै
व मकरस्थितः त्रिस्यलीसतौ गुर्वादिभ्यो गुरोसिंहे शुत्रे चास्तमुपागते। ज्यजे घानं महानं ब्रतं देवदिलोकन
मिति। लघोपि। नावस्येव क्रसंस्थे व्यतिवरणागते वा बालवृद्धे स्तगे वा संन्यासो देवया ब्रतनियमविधिः व
र्णकंदस्तुदीक्षा ब्रतनियमवियमविधिः वर्णकंदस्तुदीक्षा। सौंजीवं धोंगनानां पिरिणयनविधिः वास्तुदेव
प्रतिष्ठावर्ज्यः सद्भिः प्रयत्नात्रिंशतिगुरोसिंहराशिंहराशिस्थिते वा। अयमयिनियतकालवितानां न
भवति॥ उक्तं च शार्ङ्ग। ये सीमंतजातकादीति निप्रशानां तानि यानि वै। कर्तव्यनिनदोषोऽस्तीपंचान
नगते गुते गुरो। उपलक्ष्यते तत्॥ एवं मकरस्थेपि कार्याणि॥ क्वचिद् पूर्वतीर्थयात्रायां गुरुमौ श्वा
दिदोषानावोदितानिः॥ त्रिस्यलीसतौ। गोदावर्यांगयांच श्रीशैलग्रहणे कुर्ये॥ सुरासुरासुरागुरुं

रामः
४८

चमोघदिदोषोरनविघते॥वसुपुराणे॥गयांयांसर्वकालेषुपिंडं दद्याद्विधानतः॥अधिमासेजन्मदिने
हस्तेचगुरुशुक्रयोः॥तार्थयात्रानकर्त्तव्यागयांगोदावरीविनेति॥अत्राधिसासेजन्मर्क्षेइतिपठंति॥तत्र
यात्रायांजन्मनक्षत्रस्थानिति विदुत्वाहोदारीगयायात्रयोरपवादोयुक्तरावातयाग्रहणादैदिनकपीलक्ष
संक्रांतुदेशेनापूर्वयात्रायांकर्त्तव्यायांशुक्रास्तादिर्महादोषोमासीत्युक्तं त्रिस्त्रिंशत्सतो॥तस्मिन्उपसवेशी
तलनानुमान्वोरर्धोदयेवाकपिलारव्यषट्कां॥सुरासुरेज्यास्तमयेतार्थयात्राविधिःसंक्रमणोपिशास्तइत्यल
मियताअथगुरुवर्ज्येयद्वयमुक्तं तद्वर्ज्येयदाहवात्स्यःयात्रोद्वाहप्र
तिष्ठाचंगहचूडाव्रतादिकं॥वर्जयेद्यत्ततश्चैवजीवेचक्रातिचारगे॥कीर्त्तिनंगः॥प्रतिष्ठायांवोरनीतिस्त
याध्यनितयोदाहेमवेनत्पुर्वतेदानिर्भयंगहे॥कविरस्यापवादोनिहितः॥राजमार्त्तः॥वक्रातिचार
गेजीवेवर्जयेन्नदनंतं॥व्रतोदाहादिचूडायांअष्टाविंशतिवासरां॥दिवसान्विवर्जयेत्परिणयेप्रय

मु. टी.
४५

नेन॥ परिणय इत्युपलक्षणां॥ अस्याप्यषवा दोषी विकोण जाया धनलासराशौ बकतिचारिणगुरौ प्रयातः य
पदानदा प्राह शुभं विलग्नं हिताय पाणिग्रहणं वसिष्ठः॥ अतएवं लघुप्रतिविधौ नो दाहो वक्रिणी जीवेत
यातिचारगते गोचरबलं धानं सग्नं च पराशरः प्राह विवाहे एव कर्तव्ये यमपवाद इति केचित्। ननु यज्ञोप
वातादौ लग्नं च पराशरः॥ प्राहेति सामान्योक्तेः विवाहे सर्वस्यायिकर्मणो यवाद इत्यन्ये विशेषमाहात्म्यः॥
यद्यप्यनुपपन्नस्यैजावः कन्यातिकालमावहति॥ गुणद्वयोपलब्धौ तथापि पाणिग्रहः कार्य इति॥ अथवे
चिद्रुर्गादित्ये गुरुसहिते आदित्ये सूर्ये एकराशिगतौ गुरुस्तथैव वितियावत्॥ सगुर्वदित्यस्तस्मिन् च वि
सर्वमस्तोक्तेश्च न कर्मवर्ज्यं॥ यदाह शौनकः॥ एकराशिगतौ सूर्यजीवो स्यातां यदा पुनः व्रतबंधविवाहा
दिशुभकर्मस्विलंबजेत्। यत्तु गुरुवचनं॥ गुरुक्षेत्रगतो मानुस्तेत्रगतो गुरुः गुर्वदित्यः सविज्ञे योगद्वितः
सर्वकर्मसु। तद्विचारमणीयं॥ नयादिगुरुक्षेत्रे धनुर्मीनौ तत्र नानुः॥ सूर्यो गुर्वदित्यस्तदसत्। धनुर

रामः
४५

कस्यादक्षिणायणत्वादेवनिषेधः सिधः॥ अथगणितवशेनायस्मिन्नेवगुरुक्षेत्रेमानुस्तास्मिन्नेवरा
शोगुरुः॥ सगुर्वादित्यइति॥ तन्नसंज्ञैकैकवांमताकरणेनित्वाकताकरणस्यवैषम्यपक्षेःतनुगु
र्वात्यष्टत्वास्तमयानांपथक्निषेधानर्थकःगुर्वादित्यनिषेधेनैवसि-त्वादितिचेन्नेवंबोचःराश्यादौसर्व
ःतद्गशेरेवांतेन्येष्टविंशत्याशोगुरुः॥ तत्राष्टविंशतिरंशानां व्यवधातात्तावद्गुरोरस्तामावः॥ शाकालोश्चगुरो
रेकादशतदनंतरेत्यस्तमयत्वोक्तेःसप्तदशांशानरित्वताद्यावार्धकमपिनास्ति। यतोवात्यवार्धकचपरमं
पक्षः॥ १५॥ मात्रंनारदादिभिः॥ उक्तंतत्रदिजद्वयमधिकं अवशिष्यते॥ येषांतुदशवासप्तवादिनानिवात्यं
वार्धकंचेतिपक्षेऽपि सप्तदशवादिनातिवात्यार्धकरिहानि अवशिष्यंतेतत्रगुर्वादित्यपुरुषयु
क्तोपिदोषोयथास्यादितिचवतारंनः॥ एवंवात्येपिदृष्टमंनत्वेवगुर्वादित्यंएवतर्हि वक्तव्योगुरोर्वात्यवार्ध
कास्तमयानांपार्थकेनदोषान्निधानमतर्थकमितिचेत्तना॥ यदायत्रराशौसूर्यस्ततः॥ प्राग्राशोगुरोरुदयस्त

त्रयात्मदोषः॥ काशवत्याय दोषरराशोगुरुस्तदा॥ वार्धकदोषः सावकाशः बहून्शांतरत्वादसमयसंज्ञा
 वनास्ति॥ पितृगुर्वदित्यदोषोणवात्मवार्धकास्तममदोषाणां संज्ञवस्तदा दोषस्याधिकमन्यूनतारमज्ञा
 बोध्येयः॥ तथा हि हृस्वपतेः खलु पंचावस्था संज्ञवति पूर्वगुर्वदित्यसंज्ञा सात्यदोषाततो यथा यथार
 विसामीप्यं तथा तथाज्ञाणाताधिकावार्धकव्यमदेशोगुर्वदित्यव्यपदेशात्तदुष्टफलः तनः सूर्या
 तिसान्निध्येनासंगतत्वे उस्तमयारव्यो व्यपदेशः सोऽन्यंतदुष्टफलं ततः पुनरपि कालांशानि क्रमेण
 रविविप्रकर्षादुष्टो सति बालव्यपदेशः प्राक् फलात् किं विन दोषकरः॥ ततः पुनरपि राशंपते गुर्वदित्य
 व्यपदेशः सोऽत्यदोष इति॥ एवं गुरोर्वात्यवार्धकदिता नाम विवृत्त्वात्यत्यमोरपि व्यवस्था ध्येया॥ तथा
 हि यदा सोऽदयाम्नां प्राक् पञ्चाश्ववार्धकबाल्यं च पञ्चममिति हितं॥ तदा पञ्चातिमदिनं पंचकमत्यदोषं द
 तुदशदिनानीति पञ्चस्तदादातुमहादोष एव॥ एवं धामरिः अन्यत्रापि व्यवस्था विरोधे सति महादोषा

जनिकावशपकातावशपकविषयिणा ध्येयेत्यलमतिप्रसंगेन अथ केचिदिश्वयस्येपि पक्षेत्रयोदशदिनेय
स्मिन्पक्षेतिष्वयद्वासत्रयोदशदिनात्मकः॥ पक्षोति - यः तदुक्तं ज्योतिर्निबंधे। पक्षस्यतिथिर्बन्धे॥ पक्षस्यति
थिद्विपतेनांतदामवेक्षोरवकालयोगः पक्षेविनष्टेसकलं विनष्टमित्याहुः चार्थवरासमसाः॥ तथा त्रयोदश
दिनपक्षेन दसंहरते जगत्। अपि वर्षसहस्रेण कालयोगः प्रकीर्तित इति एवं विधे काले सर्वगुर्वदिस्तोक्तं
शुभकर्मवर्ज्यं प्रोचुः॥ तदुक्तं व्यवहारचंडेश्वरे। त्रयोदशदिने पक्षे विवाहादिनकारयेत्। गर्गादिमुनयः प्रदुः
कृते मृत्युस्तदामवेत् विवाहे दंपत्योश्चो लोपनयनादौ च शिशोर्मृत्युरित्युवधातव्यं। संस्कार्यतया प्राण्यात्। ज्यो
तिर्निबंधेपि। उपनयनं यरिणयनं वेश्मरंजादिकर्माणि यात्रादि पक्षे कुर्मात्रजिजीविषुरुष इति प्रसंगे
अथ त्रयोदशदिनात्मकः पक्षः कथं संभवति कर्माणि च न सन्वतीति विचारः प्रस्तुयते कस्मिंश्चित्पक्षे क
स्मिंश्चित्पक्षे प्रतिपत्सोमवारे षट्कादशपक्षाधिका॥ १११॥ ततो द्वितीयाह्नयो मुखत्वात् पक्षस्य सोमवार

एवांताहितातरावामवासारयाजाताघटी॥१७॥पुनर्दृ॥ततःपुनरपवयक्रमेणतिथीनां चतुर्दशपियंगतामा
 वारएवततःशनिवारैर्पूर्णिमाहयोमुखीचतुत्यावारतदृशपक्षस्त्रयोदशदिनात्मकःसप्तवति।यद्यपिपक्ष
 परित्यक्तइत्यस्मात्तातोःपक्षाद्यविषयज्ञाद्येतिष्यन्नोनार्थश्चास्ति तथापिज्योतिशास्त्रेप्रतिषेधाद्यज्ञानमारम्भ
 ॥पंचदशपंतिमहारापर्यंतपंचदशतिथ्यात्मकेकालेरूढःशिशुपरिगृहीतस्वाङ्गुल्यतेदिनघटोप्यत्रष्टा
 पदसमन्निव्याहारादहोरात्रंवाचको।दशाहंशावमाशौचंमपिडेपुविधियुक्त्याइत्यादावहःशष्टवत्
 हत्रदिवससुयुक्तध्वस्तकविकिसितवासराद्यंतत्सावनाद्यघटिकाटिकादिकमाहर्त्तमानादितिमासकरो
 केः॥सावरावात्रयासः॥संवत्सरोदयमारम्भापरस्वर्योदयंयावत्तावत्कालोरविवाराद्यपर्यायःसकलःलो
 कप्रसिधोगम्यते।तत्रत्रयोदशदिनेपक्षेनूनंसंहरनेजगदिति वचनादेतादृश्यस्यत्रयोदशदिनात्मक
 स्पपक्षदोषवत्तास्मर्यते।कथमस्यपक्षस्यत्रयोदशदितात्मकत्वंच्यते॥त्रयोदशदिशुखाकोदिता

निसत्रयोदशदिनस्तादर्शपक्षेर्द्व्युत्पत्त्यापक्षस्य अन्यपक्षार्थकत्वात्तस्य पंचदशदिनात्मकतिथ्यात्मक
सत्रयोदश्याहोरात्रसंबन्धोनिहितो नवति॥ प्रस्तुतो दारुणो तावत्प्रतियदंतिमधासंबन्धिः प्रातः काले सोमवा
रस्य जातस्ततो द्वितीयादिर्द्वयसंबन्धः॥ सोमवारमारभ्यैव जातः सत्रः क्रमेण पंचदश्यानिवारसंबन्धो भूति
तिपक्षस्य त्रयोदशदिनात्मकत्वमजनिष्ट॥ यदि प्राग्लक्षणलक्षितस्य पक्षस्य त्रयोदश्याहोरात्रसंबन्धो
विवक्ष्यतितदा पक्षस्य त्रयोदशनिदिनात्मकसारवपुषु प्यतुल्यैव न वेद्यतो पक्षपातिमुखत्वातिथानां म
ध्ये एकस्य। एवतिथेः क्षयः स्यात्। न द्वये स्थित्योस्तदा पक्षस्य चतुर्दशदिनात्मकता संभवति पक्षम
ध्ये द्वितीये पतेनांत दानवेक्षोरव कालयोगः पक्षे विनष्टे स कलंबितं इत्यादुराभ्यार्यवराः समस्ता इ
ति॥ वक्राद्वयो स्थित्योरेव क्षयो। पक्षस्य त्रयोदशदिनात्मकसंभवे सा चात्याविसिष्टप्रतिपत्सं
नवरव न वेदिति तिक्तेर्यः॥ अत्रैवं विधेः अन्यदप्युदाहरणं विरात्पुत्ररयं च दशशती॥ १५२॥

सु. टी०

५२

मितेशकालेकार्विकशुक्लपक्षेजातमस्ति। तदेवंविधं। एवंचयदाकदाचिच्छककालिपंचदशीति
धिगुर्वारघटिकौक॥१॥ पुनस्तववारेस्मिन्नेववारेप्रतिपत्तततस्तस्मिन्नेववारेपुनर्दितीयासंस्तमापु
नःप्रातरारम्भशुक्रवारसंबंधेनदितीयासंपूर्णान्त्युनः। ह्यानिमुखत्वात्तिथीनांचतुर्दशःपंचदशपावाहयः
॥सहस्रस्तदापंचदशीतिधिगुरुवाररावसममूलादाचतुर्दशीनार्त्तत्सकरवपक्षोनवतियतः॥प्रतिपत्संबंधः
शुक्रवारेणकपलात्मकोपिनामूक्तितुवारेणोवननुपक्षस्पष्टेद्विधिपतेनामितिलक्षणात्रयोदशदिना
त्मकः॥पक्षोनव-प्यतीतीचेत्तनयत्रोत्रमध्यशब्दःपद्यते॥सयद्यप्यहंमनिधिसुतपद्यादिनिधिसुतमंचाका
त्मकविभागमाहियतितथापिदिधिपतेतामितिवाकार्योसंनवरवस्थासंनवस्तुवाकार्योस्तद्वारात्रयोययु
ज्यते॥अतोमहादिपक्षेइतिससम्पतेपदेवक्तव्येनभ्यपदोद्यारणसामर्थ्यादाहिसयोस्तिथ्योर्निवृत्तिमाह।स
इतिवाकार्योवगम्यतेएवंसति॥प्रतिपत्पंचदशोयुगपक्षयेहोषवक्षानेवतिकितुद्वितीयामारम्भचतुर्दश

रामः

५२

ति तिथिश्च यद्वासे त्रयोदशदिनात्मकः। पक्षोति दोषावहो न तियये वंदिताया पंचदशयोः। ह्येति दोषवत्त्वान-
स्यादिष्यते यत्रापि। सत्यं न हीदमेव वचो निर्णयः। कं कितु त्रयोदशदिनादिते। ह्येति नैकवाक्यतामापचंस-
त्संनवत्येकवाक्यत्वे वाक्यमे दोहि ह्यणामयुक्तेः॥ कथं तिथिश्च यद्वासे त्रयोदशदिनात्मकः। ह्येति दोषवत्त्वान-
योदशदितः पक्षः इत्यनुगतं लक्षणं क्रियते। अतो नात्र॥ व्याप्तिरित्यास्यति दोषवत्त्वान्नुचतुर्दशदिनात्मकं
पक्ष इति प्रसिद्धिस्तत्र पंचतिथ्यानां। दशत्रयोदश होरात्रसंबंधात्पक्षस्य त्रयोदशदिनात्मकपक्षत्वं नास्मेवेति
सिधांतः। अतएव नीकपवेणिकुरुपांडवसेन्य ह्यतिमिश्रतमुत्पातमाहा। दुर्योधनं प्रति नीकः॥ वतुर्दशं मं-
चवो उशं॥ इमां तु नाज्ञे जानाहि श्रमा वास्यां त्रयोदशी मिति॥ अस्यार्थः पूर्वदि पंचांगगणनया प्रतिपदमारम्भा-
मावास्या तिथिं चतुर्दशी॥ चतुर्दश होरात्रैरनिष्यत्रा नूत पूर्वो पूर्व नूता महमनि जाने॥ पक्षस्यैकति ह्यं सद्वा-
स्यां पंचदशी पंचदशी होरात्रे पूर्वजाता महमनि जाने। पंच ह्यस्य तिथि ह्यवधि सद्वावात्॥ तथा मावास्या पंच

मु. टी०

५३

दृशा होरात्रे पूर्वजातामहमसिजाने॥ पञ्चस्पतिविद्ययद्विधिसद्भावात्॥ पञ्चस्पमथेति वि॥ तथा सावास्यां वेष्टे
उं ङो उं रा होरात्रे पूर्वजातामहमसिजाने॥ पञ्चस्पेकतिविद्ये द्वावात्॥ पञ्चमथेति विद्ययद्विधिसुखपुष्पतु
ल्ये बभूतपूर्वमित्येतेन गणितसाध्यपंचांगेश्वनेकशोपरत्वादाश्रयानावोनिहितः अतः फलमस्य वराहो
सामान्यत उक्तांशुकपक्षे संप्रवृत्तिं सप्तहस्तं याति वधिं प्रजाश्र॥ हाने हानिस्तु स्यात्स्यता तु स्यतायां रुध्रे मवेंस
र्वतत्फलं व्यत्ययेनेति॥ व्यत्ययस्तु शुक्लपक्षापेक्षायाश्चातिदुष्टफलाश्रवणात्रोक्त्या तत्पत्वमस्य पञ्चस्प। यरम
स्मिन्नवसरे त्विसांपंचांगे मया दृष्टमसावास्यां त्रयोदशं प्रतिपद्विधिमारम्यत्रयोदशं होरात्रेति विद्ययद्भासा
तां कदाप्यनतु नूतां नाहमसिजाने इति। महानुत्पातो म- दृष्टो उतो युधान्निवर्तस्वेति वाक्यतात्पर्यार्थः॥ ननु प्र
तेरन्यत्वमुत्पात इत्युत्पातलक्षणानां कां कांतत्वमत्रास्ति गणितज्ञानिसाध्यं त्वात्॥ शुक्रांसादिवर्द्धि शुक्रांसा
तः केनाप्यगाक्रियते॥ स यद्यपि॥ पञ्चदमथेति धीनां हयगामित्वातिविद्ययहा सो दृश्यते बहुधा गणित

राम०

५३

न

साध्यात्। तथा प्यसिन्काले त्पस्मिन्नेकपक्षे वै प्रतिपदमारभ्यतिथिद्वयक्राससद्भावाद्दुनिर्वर्षः॥ अमा-
वास्यात्रयोदशीजातादष्टादशीचमया कदापि नाचुमूतेति महोत्पातरूपत्वमस्य प्रज्ञस्य युक्तमेव संनमिति
॥ ज्योतिर्विन्नालकं हस्य गोविंदेन नूतनं वा॥ त्रयोदशी हपक्षस्य तत्वं सम्यक्प्रकाशितं॥ अथ तद्वत्त्वेन प्रकाशे
रादंतरत्नादिनूषादंता हसिदंतास्तत्संबंधिना नूषारत्नसंबंधिना नूषां॥ तथा दिशद्वात्सुवर्गमणिसंबंधि
ना नूषामपि वर्ज्या मोचुः। सर्वस्मिन्निविधे काले इत्यर्थः। यदा हरजमां हंडुः। यात्राचंडा विवाहं श्रुतिविविरविधि
शंखसप्तप्रवेशं। प्रासादोद्यादोयानहर्म्यसुरनरनवनारं नविधाविधानं मोजीवं प्रति संमणिकनकरथाधार
णं कुर्वते ये मुत्पुसिंहास्थिते ज्येष्ठदिनकरयारे करशिष्ययोश्चेति सिंहस्य गुरोरुपलक्षत्वागुर्वस्तादावपि प्रथ
मकर्तव्यमुर्वणादिधारणं वर्ज्यमित्यर्थः॥ ४६॥ अथ सिंहस्य गुरोः प्रकारत्रयेण परिहारमाहुर्वज्रयाहसिंहगुरो
सिंहलवे विवाहोने शेषगोदोहरतश्च यावत्॥ नागारथायाम्मततंच दोषो नात्यत्रादेशो तपनेपि मेघे॥ ४७॥

सु. टी०

५४

अत्र प्रथमं शमेदेन परिहार उच्यते। गुरोः सिंहस्थिते सत्यपि सिंहां शेततीयां शसहितत्रयोदश्यां शकेत्येनंतरं
॥१५॥ २०। तृतीयायां शसंहितां शत्रयं ॥ २०॥ पंचमो नवांशः सिंहां शसत्रागु॥ रौसतिविवाहोनेष्टो निषिद्धः॥ उक्तं
वज्योतिर्निबंधे राशौ तु सिंहां शेषदानवति वासति॥ सर्वदे शेषयंत्याज्योर्दं पत्योर्निधनप्रदः विशेषमाह सि
ष्टः सिंहसिंहाशके जीवे कलिते गोडगुर्जरे॥ कात्मत्पुत्रयं योगोर्निधनप्रद इति॥ अतो वसीष्टे शेषेषु विप्रुतं
न वेतीत्यर्थः सिंहपिनगदैवत्ये गुरो वत्ये गुरो युत्र वती न वेत्॥ अस्यंत सुनगा सामन्वितेति राजमातं डोक्तेः॥
अथ देशेनेदेन द्वितीयः परिहार उच्यते॥ अथ गोदावरी तस्या उरदिशि नागीरधी गंगा तस्याः॥ याम्यंतं दं
क्षिण कूलं यावन्मर्यादा कृत्य गोदावरी गंगांतरालवर्ती यो दे शसत्रसिंहस्य गुर्वर्जो नात्यत्र देशेषेषु न सि
हस्य गुरुदोषः तदा हलघ्नः॥ गोदावर्षत्तरतो यावद्नागीरधी तदं याम्यंतं विवाहोनेष्टः सिंहस्य देवपतियू
ज्यो॥ अथोक्तोदावरी दक्षिण देशे नागीरधुत्तर देशे वसिंहस्य गुरुदोषो नास्ति॥ यदा हवसिष्टः॥ नागीरधु

रामः

५४

परेकलेगौतस्यादहिणे तथा॥ विवाहो व्रतबंधो वासिंहस्य ज्येन दुष्यति। मृगं संस्थिते जीवे मध्य
देशे करग्रहे। मत्स्ययोगो मत्स्यदास्यादं यत्पंचवर्षं त इति। अत्र विवाहव्रतबंधावेव न निषिद्धो
अभ्यामत्यानिश्रुतकर्माणि निषिधान्येव अपवादस्यासंकोचाश्रयत्वाद्दुपलक्षणात्वायोगात्॥
अथ सूर्यराशिवशेन तत्त्वायः परिहार उच्यते। हयने मेषे सूर्ये मेषराशौ विद्यमाने सति वासिंहस्य
गुरोरो षोनास्ति मंगलाने ह कुर्वीत सिंहस्योर्वीकतिर्यदा। नानो मेषसंगते सम्यगित्याहुः शौन
कादय इति॥ ज्योतिर्निर्वधोक्तेः अन्यच्च। तत्रैवासिंहगाते कन्या मेषगते तपने परिणीता नूषण
रक्षसुता वसुशोला सत्यवती सुतकीर्तिममेताति। अथ मकरस्थितगुरोः मकारद्वयेन परि
हारं शीलिन्या हरिवायूर्वे गंडकी पश्चिम तशोरा स्योदग्दहिणे नाच ईश्वरः। वज्रो नायं को
करो मागधे च गौडे सिंधो वर्जनीयाः शुनेषु। ५॥ रेवानर्मदानदीतस्याः पूर्वनागो गंडकी

मु. टी.

५५

न दीत स्यादश्रिमेभागे शोणनतस्योत्तरदक्षिणोचविभागे नीचईज्यः॥ मकरस्य गुरुनेवर्ज्यः एषु देशेषु
मकरस्थितगुरुर्दोषो नास्ति। तदुक्तं लघ्वेन॥ नर्मदापूर्वभागे तु शोणस्योत्तरदक्षिणो गंडकाः पश्चिः पश्चिमे
भागे मकरस्यो न दोषो नाक॥ अर्धादन्येषु देशेषु निध एव तद्देशज्ञानार्थं द्वितीयः परिहारः अयं मकर-
स्थितगुरुः को कण देशो मागधे देशे सिंधु देशे अटकारवनगराधसा सिंधुर्नाम न दोस्ति तत्पारे शुनकृत्ये
षु वर्ज्यानि विधः उक्तं च देवजमतो हरे मम धेगो उदेशे च सिंधु देशे च को कणं ब्रतं दूडां विवाहं च वर्जयेत्
करे गुरो। अतो न्येषु देशेषु मंगलं कार्यमेव तर्थात् सिंधु। व्यवहारं चोच्चरे तु विशेषः॥ नाचराशिगतोजी-
वकर्मसुतीचांशकगतस्माज्ज्योयस्मादिंशेषु नाचतेति। अत एव वामनपुराणे। वापिकूपतडागदि निविधं
सिंहगो गुरो। मकरस्ये पितृकार्यं तदोषः काललोपतः॥ काललोपो नाम कालनिषेधः यद्दहनास्ति निषेधव-
त्तस्य देशपरत्यादेशो परत्वश्चेति भावः॥ गरुडपुराणि। यद्दसिंहगतोजीवो नैव कल्याणमाचरेत्॥ मकर

रामः

५५

स्येपितिकर्तव्यं नात्र कार्या विचारणा। अत्रापि पूर्वोक्त एवाशयः। अथ सुप्तसंवत्सरदोषं सापवादं वंशस्य वि
रहेणाह॥ गोजां तु कुंभे नरमेति चारगोनो पूर्वराशिगुरुरेति वचनितः। तदा विलुप्ताष्टातिनिर्दिष्टाः शुभेषु
रेवासुरनिम्नगंतरे॥ ५१॥ गौर्धृषः अजो मेषः अंत्यो मीनः कुंभः। यस्मिं कस्मिंश्चिद्गोस्थितो गुरुराक्रांत राशे
ः सकाशादग्निमराशो महातिचारेण समागतः सन्। यश्चात्कियद्दिने। वक्रितो यदा पूर्वराशिमुक्तराशिं
नो गतितदा विलु- स्ताष्टः ३३ शुभेषु अतिनिर्दिष्टानि विद्वत्पर्यः तदुक्तं व्यवहारोच्चे॥ अतिवारगते
जावसंराशिं नैति चेत्पुनः सुप्तः संवत्सरो जे योगर्हितः सर्वकर्मसु। यदा तु गोजां तु कुंभेषु पूर्वराशेः सकाशा
त् महातिचारेणातिनतदा या पूर्वराशिचनैति सुप्तसंवत्सरदोषः। यदा ह गुरुः। मेषे वृषे ऊषे कुंभे ययतीया
रणे गुरुः। तत्र काललोपः स्यादित्याह नगवां यमः। काललोपः कालदोश्चेदितुदशौ कादशवामासान्
त्कायसित्कस्मिंश्चिद्गोस्थितो गुरुराक्रांत राशिं च न गच्छति तदा सुप्तसंवत्सर एव नास्ति॥

मु० ली०

५६

तदा हव्यवनः॥ सा सा दै शो का दश वा प्र यु ज्य रा र्श र्य दारा शि मु पे ति जी वः॥ नु क्ते त पूर्व च पु न स्त या पि न सु स सं व
त्सर मा हु रा र्याः॥ अथ पूर्व रा शि ने दे न परि हार मु क्तं दानां दे श ने दे न परि हार मु क्तं दानां दे श ने दे न परि हारि
मा ह स सु स सं व त्स रो रे व्यो वा न र्म द्रा सु र नि म ग्ना याः गंगा त यो र्ते यो रं त रे म ध्ये नि षि ष्टः॥ उ क्तं च सु द्वा द दो षो म
ध्ये त्रि मे ते न सो मो द्वा याः॥ सु र नि म्ना ग्ना याः के शु वि षा शि षु लु स सं व त्स र दो षा ति श्र यो सि त्पु क्तं॥ सा र सा ग रे
॥ अ ति वा रा ग ते जी वे ध नुः क र्क ष मी न गो॥ सु स सं व त्स रो जे यो वि व र्ज्यः सर्व क र्म सु अ स्ये वा दि वि हा दि कं नि
षे ध कं स म स स्र का रं द्यं दो षां त र म प्यु क्तं॥ य द ह नार दः॥ स म दृ षि गु रो षु क्तं स न्मा से तु म य न्त तः वि वा हा न
म॥ द्वा तार उ च रे र पि वि द्वा जा व सि तौ च के पर स्पर ति रि ह्नि तौ॥ स स्र म स्यो त द्वा दो षो मू ढ त्वा द ति रि व्र्य ते॥ व सि
शे पि स म स स्र क ये॥ जी वः शु क्त यो अ पर स्परं त द्वा म द्वा स मो दो षः शु न का र्य वि ना श नः॥ ५१॥ अथ ग्र हा णां
हो रां व ह्म ति सा च वा र प्र वृ त्त मु ष जा त्मा ह॥ पा दो न रे खा पर पूर्व यो ज नो प ले र्यु तो ना स्ति थ यो दि ना र्थ तः॥ ३

रामः

५६

नाधिकास्तद्विवरोद्भवैपलैर्कध्वंतयाधोदितप्रवेशने॥५॥रेखान्मध्यरेखाःसुरीराज्ञसं देवस्याधिकांतास्यि
तःपर्वतःपर्वलोवत्सगुप्तपुरीचोज्रयित्याकयागर्गशातंकुरुक्षेत्रमेरुनूवोमध्यरेखाइतिनास्करेणोक्तः॥३॥
पल्लवरागंवेतलंकातआरम्यसुमेरुपर्यंतयद्वेत्तंस्त्रंतदधोवर्तिनोयेदेशास्तेमध्येरेखाउच्यंतेतदु-
क्तंतेनैवयद्यकोज्रयितापुरोपरिकुरुक्षेत्रादिदेशान्स्पष्टसूत्रंमेरुगतबुधैर्निगदितोसामध्यरेखानु-
वाइतियस्मिन्देशेवारप्रवृत्ताश्रिकाषितासदेशोरेखातः॥प्राक्पश्चाद्कार्यावंतियोजनानिनवंतितानिस्व-
चतुर्थांशानानिरुत्वावद्भिःपलैःस्थिययःपंचदशस्योयुतोनाःकार्याः॥यदिमध्यरेखातःतःप्रत्यग्योजना-
नितदायुतायुता॥यदातुष्टाग्योजनातितदोनाःकार्याइत्यर्थः॥अथयदिनेवारप्रवृत्तिरिष्टपल्लवयुतह-
तानाडिकाः॥पंचचंशंयुदलमथतिशार्धेयामगोलेविलोममितिनास्करोत्करीत्यादिनार्धसाध्यंतस्मादित-
र्धासंस्कारविशिष्टाः॥पंचदशत्रुनाधिकाश्चेद्भवंतितदातद्विवरोद्भवैःपलैर्दिनार्धस्यसंस्कारविशिष्टपंच

सु. टी०

५७

हारातां च धिवरमंतरंतसंबंधे तो स्ये रुत्य भैरेलोः उर्ध्वतथा धोदित पस्याधारस्प प्रवेशनं वार प्रवृत्तिः
त॥ यदि दिना द्वा संस्कार विनिष्ठाः पंचदशवेदनाः सुसदा सूर्योदयादूर्ध्ववार प्रवेशने यदस्य धिकास्तदा
सूर्योदयात्प्राक् वार प्रवृत्तिरित्यर्थः॥ यथा॥ वाराणसी प्राक मध्यरेखानिधान् कुरु क्षेत्रा विष्टियोजना
नि॥ ६३॥ पादो नाति॥ ४७१५॥ प्राग्योजनत्वादेते॥ ४७॥ पलै॥ १५॥ रुनाः पंचदशा जाताः॥ १४१३॥ दिनार्ध
१॥ १॥ अस्मान्मूना इति विवरं॥ ४७॥ सूर्योदयादूर्ध्ववार प्रवृत्तिः॥ अथ यमयोऽप्रिय कृता लाघवा योप
निब्रूः॥ राजमार्गस्तु वसिष्ठसंहितायां॥ प्रमाकरस्योऽङ्गमानात्पुरे स्याद्वार प्रवृत्तिदर्शकं धरस्या चरा
र्द्धदेशांतरनाडिकाभिः उर्ध्वतथा धो य परत्र तस्मात्॥ प्रापतिरस्तिरपि चरार्द्धदेशांतरयोर्वियोगो योस्य
पानीयपलैश्च सम्यक् सूर्योदयोदूर्ध्वमाणे धने धो वार प्रवृत्तिमुनयो वदन्ति॥ तत्र चरमुत्तरदक्षिणो
लवशादणं न तत्र योगे युतिः स्यात्॥ हययोस्वयोर्वा धनर्णयोरेतमेव योग इत्युक्तेः॥ स्हरा योर्द्धशांत

रामः

५७

रचयोगेरुर्ध्ववारप्रवृत्तिः धनयोर्धोगः॥ सूर्योदयादधः धनर्णयोर्धोतरं कार्यतद्वदणं धनं चतस्र्योद
याहर्ध्वमधश्चवारप्रवृत्तिः॥ ग्रंथग्रंथातुचरस्वस्कारो मध्याह्नस्य तद्विशिष्टत्वात् न कृतः॥ देशांतरसंस्कारो व
शिष्यते सलंकादिनार्धे पंचदशघटीमिते कार्यस्तथा कृते सति यदुमयोरंतरं तावत्सूर्योर्ध्वमधश्चवार
वारप्रवृत्तिः॥ ५२॥ अथवारप्रवृत्तिप्रयोते कार्यस्तथा कृते सति यदुमयोरंतरं तावत्सूर्योर्ध्वमधश्चवार
प्रवृत्तिः॥ ५२॥ अथवारप्रवृत्तिप्रयोनपुरःसरं होरा मनुषुमाह॥ वाराद्वैधिकाः विद्वांसरुद्धेशवर्जिताः॥
सोकास्तृष्टानगोः कालहोराः स्युः दिनपात्रमात्र॥ ५३॥ वारप्रवृत्तिप्रकारेण यस्मिन् हरेर्वारप्रवृत्तिर्जाता
ततश्चैव द्वौ द्विगुणाः कार्याः सतो नगः सप्तमिस्तृष्टानका अवशिष्टाः कालहोराः स्युः॥ सदिनपात्राक्र
माङ्गुलीयाः॥ यथारविवारे इष्टयद्विकायद् द्वे द्विगुणाः॥ १२॥ पथगङ्गाप्तशेखरवर्जिता १० सेकाः ११ नगो
स्तथा शेषः॥ ४॥ रविवारे क्रमगणनया चतुर्थो बुधस्तहोरा अत्र वासना तत्र वसिष्ठः॥ वारप्रवृत्तिर्गदितानि

मु. टी०

५८

विशादिने शात्कालाख्य होरायतयः क्रमेण सार्धे न नाडीद्वितयेन शिष्टः षष्टश्च षष्टश्च पुनः स्यात्। तत्र ह
ते अहोरात्रे चतुर्विंशतिः कालहोरा मवन्ति अत्रानुपातः॥ यदि यष्टिका नां षष्टार्धं चतुर्विंशतिहोरा॥ रथल
मै संते तदा एक पाया किमिति॥ अत्रैकेन गुरोने विशेषाभावाच्चतुर्विंशतेः॥ छेदः षष्टिर्जातः॥ उभयोर्वा
दशापर्वे इष्टि यष्टिकाः द्विगुणाः पंचमहाः कालहोरा स्युरिति। तथा चोक्तं रत्नमालायां वारप्रष्टिर्षट्ठिका
ः द्विगुणाः पंचमहाः कालहोरा स्युरिति। तथा चोक्तं रत्नमालायां वारप्रष्टिर्षट्ठिकाः द्विनिघ्रा इति एक
योगो षट्ठजातः॥ एवं विवारे क्रमेण न याद्वितीया शुक्लस्य कालहोरा प्रष्टिः॥ अत उक्तं सैका इति न क
तेपि सूर्याख्यः शुक्लस्यैवा होरा इत्यं च शुक्लहोरा पंचमहा पर्यंतस्वमाते इष्टि यष्टिकाः द्विगुणाः अत्र पंच
ः आभिसमनुचितमिति द्वितीया पयित्वा पंचमहा वसिष्ठत्रयेणो नाः पंचजाताः अत उक्तं स्वाहा ह छेरा व
र्जिता इति एक योषट् एवं सति पुनः सैव होरा। एवामिः कालहोरा नयनं सुनं वाराणां सप्त संख्यात्वा तदा

रामः

५८

ष्टयत्नाः

धिममनुवितमितितगोः सष्टादत्युक्तंक्रमगानायां त्वियं युक्तिः ॥ यो होरास्वामिनोरंचतरं पंचसंभवनि एकयोगसुर्व
र्तमानकालहोराज्ञातार्थमतोषष्टीक्रमगानयानवदिवक्षितासौवहोरातवतिविवाहद्वंद्ववनेतुउदयस्तरस्योक्ताः
कालहोराः यथातत्कालार्कनूनलग्नांशपिडोनक्तः ॥ पंचहोराणि निर्मुक्तहोराः नास्वष्टुक्जंडुसोरेस्पतोमाः संख्याः ५
येत्वारतः सेतदीशः अनयोर्विषयविनागोवसिष्टसंहितायां वारप्रवृत्तिज्ञानं ज्ञावागार्थवाहरवृत्तिः ॥ अन्यत्का-
र्येषुदिकशूलादिषुतिथिवारप्रयुक्तेषुनक्षत्रवारप्रयुक्तेषुवायोपेपुसुयोगेषुचसूर्योदयादेवाग्राह्यः ॥ ५३ ॥ अ-
थकालहोराप्रयोजनमन्यत्रशालित्याह ॥ वारेप्रोक्तं कालहोरासुतस्यधिष्ठेप्रोक्तं स्वामितिर्थांशके स्या ॥ कुर्यादिकशू-
लादिविंशं ज्ञाणेषुनेवोद्यंध्यः पारिघश्रापिदंडः ॥ ५४ ॥ यत्कर्मयस्मिंत्वारिप्रोक्तं स्वामितिर्थांशके स्यतद्दिनस्यसदोष-
त्वादित्यावश्यककृत्येततस्यकालहोरायां कर्तव्यं यदाह नारदः ॥ यस्यरेव हस्ययत्कर्म वारेप्रोक्तं विधीयते ॥ ग्रहस्य
होवारेपितस्यतत्कर्मसर्वदा ॥ अत्रकोवित् ॥ यस्यवारेकर्मप्रोक्तंतस्यवलितोनांवाशेसूर्यश्चंद्रोवावेत्तिष्ठेत्तद्वतं

मु० टी०

५१५

कर्मकार्यमित्याहुः उक्तं। वयस्य ग्रहदिते कर्मयत्किं विदुर्निधायाते। तस्यां शासंस्मिते सूर्ये चंद्रे वा तद्विधीयत इति
केचित्प्रत्येकं होराफलमुक्तानि नातु होरा मतिं कुर्याच्चंद्रहोरा। सिरासनं। का-बंधं भौमहोरा बुधहोरा च पुत्रदा।
वस्त्रालंकारदादी जिवरा होशु के विवाहदा॥ जडत्वं शनिहोरा यां सप्तहोरा फलं त्विदं प्रश्नकाले यदा होरा तदा तत्फल
लभा युयात्। उदयादारम्भहोरा मनयनं प्रयोजनं तु पादं स्ववर्षे च दलं स्वमासे दिते स्वकीये चरणे न रूपं स्वहोरा
स्वितिकालवीर्यमुक्तं हि होरा निपुणैः पुराणैरिति॥ युक्तं चैतत्। वर्षेण हीना मुदयादितः साक्षना। प्रहृन्नोकारेश
आप्पुरया देवगणनीयाः॥ अथ प्रसंगाच्चिह्नप्रयुक्तानां कर्मणामनुष्ठाने प्राप्तेऽपवाहमाहाधिवै इति यस्मि
न्नधिनन्दने यत्कर्मवस्त्रपरिधानादिकमुक्तं तत्सत्यावश्यकत्वे अस्म्यधिह्यस्म्यस्वामितिष्यंशके स्वामिमु
हूर्त्वे कुर्यात्। उक्तं च तारदेनारदेन यस्मीनहेतुयत्कर्मतिस्विलंकथितं च यत्। तद्देवत्ये तन्मूहूर्त्वे कार्ययात्रा
दिकं तथेति॥ मुहूर्त्तस्वामी नो विवाहप्रकरणे बध्यति॥ अथात्रापि स्वामीतिष्यंशके स्वामिन्मुहूर्त्वे कुर्यात्

रामः

५१५

॥ उक्तं च नाङ्गहेन इह मवश्यं विचारणीयं । एवं पारिघोदंडः स्रगोषु नैवो लंध्यः यदा हवसिष्टः । यत्कर्म कथितम्
हेयस्मिन्सत्कर्मतस्तत्स्रगोकायं दिकशूलादिकमखिलं पारिघादंडोदिविज्ञेयमवश्यं विचारणीयं दिकशूला-
दिकं तु यात्राप्रकरणे वक्ष्यति ॥ ४४ ॥ अथ कार्यमात्रनिषिधान्वादात्तर्शाद्वलविक्रिदितेनाह । मन्यायास्त्रि-
तिथीमधौ तिथिरवे ऊर्जेषु चोदिकतिथी ज्येष्ठे स्येति तिथिसिषेन वतपस्यश्वाः सहस्येशिवाः ॥ नाङ्गेष्वसिते त्व-
माह ननसः कृत्स्नेषु गायाः सिते गोत्री वा हूलधयोर्मवनदशौ नाङ्गस्य माघासि ॥ ते ॥ ५५ ॥ एते चतुर्दशमन्वाद्याः ज्ये-
ष्ठ्याः सिते इति । वक्ष्यमाणं पदमतु कृष्यचैत्रादिमासेष्वपि संबध्यते । मधौ च मासे सिते शुक्लपक्षे त्रिथान्तीयापूर्-
र्णान्ते उर्जकार्तिके शुक्लपक्षे तिथिपूर्णिमा द्वादशयो शुक्लपक्षे तिथिदशमे पूर्णिमे ॥ ज्येष्ठे अ-
त्येकालुणी च फालुणी च तिथिरया पूर्णिमा द्वादशयो शुक्लपक्षे त्रिथान्तीयापूर्णिमे ॥ ज्येष्ठे अ-
पक्षे अश्वाः सप्तमी सहस्ये योषे शुक्लपक्षे त्रिथान्तीयापूर्णिमे ॥ नाङ्गपदमासे शुक्लपक्षे मृगशीर्षा ननसः । श्रीवराहस्ये

मु. टी०

६०

छेकृष्णपक्षे अमावास्या अष्टम्या अत्राष्टमी तदनंतरं त्रिंशत् अमावास्या च गृह्यते ॥ तदा ह नारद वा दस्म
र्जेशु कथं नवम्या अष्टम्या युजे सिते ॥ वैत्रेमात्र पदे वैवर्तती माशुक्त संज्ञिता ॥ एकादशा सितोषे व्याषाढे दश
मी सिते ॥ माघे च सप्तमेशु क्तान नस्ये प्यसिताष्टमी ॥ श्री ॥ वरणे मास्य वास्या फाल्गुने मास्य पूर्णिमा ॥ आषाढे कार्ति
के मासे वैत्रे ज्येष्ठस्य पूर्णिमा ॥ मत्वादयः स्तान् आधेश्चानं त्यपुरा मर्हः मत्स्यपुराणे यि ॥ अश्वयुक् क्त नवमी
कार्तिके वा दशी तथा ॥ तृतीया वैत्रे मासस्य तथा तृतीया पदस्य च ॥ श्रावण लस्य मावास्या योषे स्यैकादशा त
था आषाढस्यादि दशमी माघ मासस्य सप्तमी ॥ श्री वरणस्याष्टमी कृष्णा आषाढस्यापि पूर्णिमा ॥ कार्तिके फा
ल्गुने वैत्रे ज्येष्ठे पंचदशी सिते मन्वंतरा दसैते दशस्या ह्ययकारकः ॥ अत्र नारदा वं न नस्ये प्यतिताष्टमी ति
तत्कृष्णादिभिः मासा प्रायेण मत्स्यपुराणवचनं तु श्रावणस्याष्टमी कृष्णेति तच्छुक्तादि मासानि प्रायेण
जन्माष्टम्यनंतं त्रिंशत् गृह्यते ॥ अथ युगाद्या युगादयश्चत्वार उच्यंते बाहुला ॥ कार्तिकः राधौ वैशाखः

रामः

६०

गोप्तिनवमीतृतीयेयथासंख्यंजेयोसितेशुकपक्षेकाक्षिकेशुकपक्षेनवमीवेशाखेशुकपक्षेतृतीयामा
नाइसायासितेयथासंख्यंमदनदशौताइपदकल्यपक्षपैत्रयोदशीमाघकृष्णमावास्याएतेयगादयश्चत्वार
॥यद्वाहनारदः॥कार्तिकेशुकनवमीवादीकृतयुगस्यसात्रेतादिमाधवेशुकातृतीयापुण्यसंमिताकृष्णपं
चदशीमाघेष्वापरादिरुदीरिता॥कल्यादिस्पात्कृष्णपक्षेननतसेचत्रयोदशी॥शुकादिमानिप्रायेणश्चाव
पक्षत्रयोदशीप्रसिद्धशिवरात्र्यनंतरंताविस्रमावास्याचगृह्यतेउशाना॥अयतेविषुवैचैवशयनेबोधनेहरेः॥
अनध्यायंप्रकुर्वीतमत्वायुगादिषुयाज्ञवल्क्यस्वष्ट्रिंशत्कालिकाननतध्यायानाहस्पसंध्यागर्जित
निर्घातनूकंपोल्कातिपावने॥समाप्यवेदंयुनिशंतारण्यकमीध्यात्पंचदश्यांवतुर्दश्यांअष्टम्याराहस्य
तकेहतुसंधिषुमुक्ताचश्राधिकंप्रतिगृह्यचापश्रुमंडूकनकुलश्चाहिमार्जारमूषकैः॥कृतैतरेत्वहोरा
त्रंशक्रपातेतथोच्ये॥स्वरोष्ट्रगर्दनोत्कसामवाणातनिस्वने॥अमेध्यशिवश्रृंगंस्पर्शमशानपतित

मु. टी.

६९

तिकेदेशेषु वावात्मनि च विद्युस्तनित संस्पवे ॥ नुत्काङ्गाया गिरं मोनिः अर्धरात्रेति मारुतो पांशुव-
र्षदिशां द्वाहे संध्यानिहारनातिषु धातवः पूतिगंधे च ॥ शिष्टे च गृहमागते ॥ खरो हूयानि हस्त्यश्वा-
नो हृद्देरिगिरोहिरो ॥ अष्टत्रिंशदनध्याया त्रेतास्तात्कादिर्ब्रह्मजगुः ॥ अन्यथा अहंप्रेतेष्वनध्या-
यशिष्यत्विक् गुरुबंधुषु ॥ उपाकर्मणि चोत्सर्गस्वशार्थी श्रोत्रिये मते ॥ रावमादयो न्येप्यनध्या-
या धर्मशास्त्रोक्ता अनुसंधेयाः ते च व्रतबंधे विधारंने व्रतबंधे विधारने व्रतविसर्गदौ नित्याध्यय-
ने च यथा योग्यं वर्जनीयाः ॥ सोऽप्यपदीननध्यायानव्रथकृद्ब्रतबंधकंप्रकरणो बह्महीति शिवं ॥ अ-
थ शुभाशुनप्रकरणं गद्येनोपसंहरति ॥ इति श्रीदेवज्ञानंतमुते देवज्ञरामज्योतिर्विद्विरचिते मुहूर्त-
चिते मुणो शुभाशुनप्रकरणं समाप्तं इति हेतुप्रकरणप्रकर्षादिसमाप्तिश्चित्यमरः श्रीशङ्खे वा-
मालंकारेषु नंसिधियोगादि अशुभं सिंहस्यादि नयोः प्रकरणनिरूपणं ॥ अन्यत्स्य हं ॥ ज्योतिर्वि-

रामः

६९

हरनीलकंठविदुषः श्रीचंद्रिकायास्तथापुत्रेणादिगवाप्रसारितधियामोमुहर्त्वितामणिः ॥ गोविंदे
नविनिर्मातेनपनिधौषासूषधाराभिधेमाख्यानेदिशुभाशुभप्रकरणंपूर्णत्वमध्यगमत् ॥ १ ॥ इति श्री
विदुतदैवतमुकुगलंकारनीलकंठज्योतिर्वितुत्रगोविंदेज्योतिर्विद्वरचितायां मुखरुत्तर्विंतामपिरीकायां
षीसूषधाराभिधायोशुभाशुभप्रकरणंससाप्तिमगमत् ॥ ॥ शुभंभवतु ॥ ॥ ॥ ॥

॥ २ ॥

॥ २ ॥

॥ २ ॥

॥ २ ॥

॥ २ ॥

॥ २ ॥

॥ २ ॥

सुंटी०
ई

ॐ श्री गणेशाय नमः ॥

ई

मु. टी.

१

ॐ श्री गणेशाय नमः अथ नक्षत्रप्रकरणं लिख्यते ॐ शिवाय नमः मया धिदा समीपं नत्वा श्रीगुरुप
दत्तकिलध्वविधः गोविंदो विबुधवरप्रहर्षिणो तानक्षत्रप्रकरणं लिख्यते अथ नक्षत्रप्रकरणं
व्याख्यायते तत्रादौ नक्षत्राणां सिद्धत्वादेव वक्तव्यतायां सिद्धिर्न तस्मात् न एतद्वशाद् ईलविक्रीडितेना
हनासत्यांतकवक्त्रिधा तत्रादौ नक्षत्रादिति ज्योतिषां प्रमाणं पितृभ्यो नक्षत्राणां यमरवित्त्वष्टाशुभ्रकृतात् शक्र
श्रीखलु मित्रशक्रतिर्हतिहाराणि विश्वे विधिर्गोविंदो वसुतो यपाजवरणादिर्बुध्रपुषा निधाः १११
एते क्रमादहोरात्र नक्षत्राधीशान् ज्ञेयाः यथा अश्विन्यानासत्यावश्विनीकुमारोत्तराणां अंतकोयमः कृत्ति
कायावक्त्रिः रोहिण्याः धाता ब्रह्मा प्रगस्पराश्चित्रश्चंद्रः आर्द्रा पारुषी महादेवः पुनर्वसोरदिनिर्देवमाना
पुष्यस्येज्यो हस्यतिः अश्लेषा मातुरगः सर्पः मघायाः पितरो मघायाः फाल्गुणाः उत्तरा फाल्गुणाः अ
र्धमासूर्यविशेषः हस्तस्य देविः सूर्यः चित्रायास्त्वष्टा विश्वकर्मा स्वात्या आश्विगो वायुः विशस्वायाः शक्रा

नोति

गा

रामः

१

भगः

श्री अत्र समुदितयोर्देवतात्वं अनुराधायावमित्रः सूर्यविशेषः ज्येष्ठायाश्चक्रं द्वाः मूलैर्निष्कृतिः राहसः पूर्वाषा
 ढायां ह्रीरमुदकं उत्तराषाढा विश्वेदेवाः अग्निजितो विधिः श्रवणस्य गोविन्दो विष्णुः धनिष्ठायावसवो ह्येदेव
 ताविशेषाः शततारकायास्तु योवरुणाः पूर्वभाद्रपदाया अजचरणाः रुद्रविशेषः उत्तरभाद्रपदायाः अ
 दिर्बुधः रुद्रविशेषः रेवत्या पूषा सूर्यविशेषः यजह्नारदः नक्षत्रे शाक्रमाह स्रयमवह्निपितामहाः चंडे
 शादिति जीवादिपिवरोत्तमं संहिताः अयेमाकीर्तिताः प्रयोजनं तु तिथिप्रकरणे प्रोक्तमस्मिन् अत्रव
 सवैति बहुवचनं तत्वाद् बहुतां वैभवे व्यासज्येष्ठे देवतात्वं प्रतीयते धनिष्ठे नक्षत्रं वसवो देवते निशु
 त्युक्ते अथ वंसतिके विदित्वा कारादयो बहुत्वमविवक्षितं सिद्धिं सत्त्वावसुराष्टं चंद्रव्यवावकं सत्त्वास्व
 धनं विसंद्रव्यमिन्योदिराष्टं धनिष्ठे नक्षत्रं वाचकं मन्यंते ते चित्यां कीयो वेदिन्याः अथ प्रसंगान्प्रत्येकं न
 क्षत्रकृत्यानिर्णयकं दनुक्तानि अप्युच्यंते तान्याह नारदः वर्त्तयेत्तय नक्षत्रं सीमां तान्तरां क्रियास्थापनाद्दे

नयानस्त्राकृषीविद्यादयोश्चिन्नेवायीकूपतडागादिविषशस्त्रोद्धारुणाः विलप्रवेशगणितनिज्ञेपायाम्यनेशु
 नाः संधिविविग्रहवैरागिरसाद्याः शर्वनेशुनाः प्रतिष्ठायानसमंततः प्रतबंधेशानं करग्रहं विनाकमदेवेज्यसे
 शुभं अन्ततं व्यसनं पूतं धातुर्वा दोषधो वरुं विवाददसर्वाणि पुंर्द्धर्मक इजने स्मृजक दुजः सयः कृषिवाणि
 ज्यगो धान्यरणोपकरणदिकं विवाहन्त्यगीताघं निखिलं कर्म पैतसे विवादविषशस्त्राग्निद्वारुणो ग्राह
 वादिकं सर्वत्रये खिलं कर्म कर्तव्यं मांसविक्रयः प्रतिशोद्वाहसी मंता निषेक व्रतबंधनं प्रवेशरथापना श्रे
 नवास्तुकर्मोत्तरात्रिये प्रतिशोद्वाहसी मंतनूषणं विवादाश्च न कृष्यादिहोरकर्म यत्र प्रवेश -- पनोद्वाहः
 व्रतबंधाष्टमंगलं वस्त्रनूषणवास्वश्च मैत्रसे संधिविग्रहं करोत्र शस्त्रवाणिज्यगोमहिष्यंबुकर्म वंदने तत्प
 वादित्रिगित्यसंधिविग्रहे लेखनं विवादकृषिवाणिज्यद्वारुणा हवसेषजं विस्तरति ने नृत्यशित्यसंधिविग्र
 हलेखनं पूर्वोपाद्योत्तराष्टादयोः कृत्यमुक्तं प्रतिष्ठाहोरत्यामंतमानोषधेयुराराममहारत्नाविष्णुनेपदबंधनं

उत्तरात्रयरोहिण्योभास्करश्च ध्रुवं स्थिरं ॥ तत्र स्थिरं बीजगेहेषां तारा मादिसिद्धये ॥ ३

ये वस्त्रोपनयनाहौरप्रविष्टायानमूषणं च सुने वासुससीमंतप्रवेशविस्त्रविनूषणं मेव स स्थापनहौरमौजीवबंध
नमेषजं अश्वारोहणसीमंतवासुकर्मजलेशने पूर्वाभाद्रपदउत्तराभाद्रपदयोः कृत्यमुक्तं पूर्ववन्निवाहव्रतव
धाश्च प्रतिष्ठापानमूषणं प्रशवस्त्रसीमंतहौरनैषजं मंत्यने अथ क्रवगणंतत्कृत्यं वानुष्टुता हउत्तराउत्तर
राफालुगपुत्तराषाढोत्तराभाद्रपदास्तिस्त्रस्ताराः रोहिणी च एतानि नक्षत्राणि क्रवसंज्ञानि स्थिरसंज्ञा
नि चेति संज्ञा दयं एव मुत्तरात्रापि प्यारये यंतत्र क्रवनक्षत्रेषु स्थिरं कर्म कार्यं तथा बीजं यवौ दिगे हं
त्यगहं शान्तिविनायकशांत्यादिः आरौमोनगरोमोनगरोपकंठवर्त्तिवने आदिराष्ट्रमृदुनक्षत्रोक्तमपिक
र्मसिद्धये न वतिवर्त्तिदुक्तं वसिष्ठेन स्थिरसंज्ञं चतुष्टयं मे बुद्धिः स ह्ये मुत्तरात्रितयं नरपत्नियत्नसदनं प्र
वेशबीजादिसिध्यते तत्र मृदुबुद्धे कथितान्यपि स्थिरं बृहदेतानि आयाशि अथ संज्ञं दये प्रमाणासु व्यंते क्र
वमचलं हि प्रलघुचरं चलैषै मे त्रमृदुसंज्ञे साधारणमिच्छारव्यं करोत्रती हरादारुणं तुल्यं मिति वसिष्ठोक्तेः
एवं भास्करोरविरपि स्थिरः यदाह वसिष्ठः सूर्यः स्थिरः शीतकरश्च सन्ताधराजयः राशि विज्ञे विमिश्रः दे

मु. ली.
न. प्र.
४

गणमनुष्टुभाहस्ताश्विपुष्पानिजितः क्षिप्रं च ध्रुगुरुस्तथा तस्मिन्परतिज्ञानमूषाशिव्यकलादिकं पूर्वा
र्धं स्पष्टं तस्मिन्लघुनक्षत्रे परापेविक्रेयं विक्लेपवस्तुरतिस्त्रीभोगः क्षिप्रं ज्ञानं शौद्धेः मूषानरणशिव्यवि
त्रादिकलाश्वतुःषष्टिकलाः नृत्यादिकाः आदिशब्दश्चरनक्षत्रोक्तमप्येकार्ययदाहवसिष्टः सुरसविवाश्विनैह
स्ताः स्ताराः स्युः क्षिप्रसंज्ञकास्तास्तु औषधं परापविमूषणशिव्यकल्याज्ञानकर्मसिद्धिः स्यात्तत्ररधिलेकयि
तारपिकायां पखिलानिलयूगणे नूनं नारदोपि क्षिप्रं स्तर्याश्विपुष्पतमित्याह अत्रामिजीवोक्तः देवजसना
हरे अष्टि शेषण इत्युक्तापचितं लघुक्षिप्रकरस्तिष्यानिजिद्वयं हस्यतिरिति श्रुतं वीक्षं प्रापतिना अश्विना
गुरुनमर्कदैवतं सानिजिद्वयध्रुवचतुष्टयं मतं मिति वसिष्ठादिनिमित्तिस्तु प्रत्येकं नक्षत्रं कृतेषु अमीजिने
। बुधः वारहस्येनारः यज्ञपौष्टिकमांगल्यस्वर्णवस्त्रादिमूषणं दृष्टगुलं लतापानकर्मदेवेज्यवासरे अथ
मदुगणमनुष्टुभाहमूषाश्विचित्रमित्रहैमदुमैत्रं नरगुस्तथा तत्रं च युसथा तत्रगीतां वरक्रीडामित्रकार्यं वि
मूषणं मगः अंत्येरेवतीवित्रामित्रहैमनुराधान्दगुः शुक्रः मदुसंज्ञं च तत्रगीतं अंबरं वस्त्रं क्रीडा। स्त्रीयास

मगं त्यचित्रमित्रहै

म्या

सं

रामः

४

४ मूले प्रहलिभं सोरिस्तीक्ष्णं सारुणसंज्ञकं ॥ तत्राभिचार

गीता
आह

घाता

रुक्मीडामीत्रस्पष्टस्य कार्यविमूषणमंदिरगीतादिसिध्येतत्र नारदः नृत्येदितं कारः एतस्तिथितियदाह
वसिष्ठः मृदु हं दनचतुष्टयमंत्यत्वाष्ट्रारव्योसोममिहैहंसंगलवनितामूषणमंदिरगीतादिसिध्येतत्र
त्रनारदः ॥ नृत्यवादित्रेदिस्वर्णस्त्रीरत्नमूषणमूषणोत्सवजोधान्यकर्मतार्गववासरे अघतीहृगागणमनु
हुंघातोअनेदः पशुदमादिकं मूलं रंजं ज्येष्ठा आर्द्रा अहिममशेषासौरिः शनिश्रुतीहृगसंज्ञं हारुणसं
ज्ञचतत्रतीहृगनज्ञत्रे उमिचारुः कार्मणोउग्रं नयं करं कृत्यं मारणादिनेदाः अंत्यं तं मित्रोयोः कलहोत्पा
दनादिपशूनाहस्यादीनां दमः शिष्टा आदिशृङ्गधनादीनियदाहवसिष्ठः हारुणमतिपुरं हं कोरा
पशवंबसव्येदेवानिहारुणबंधनदहनप्रहरणकर्माणि सिद्धिमायांतिहृनारदः । त्रयुसीसायसा
श्मास्तुविषयं ~~सुवास~~ नतं स्थिरकमीखिलं वास्तुसग्रहं सौरिवासरे अथाधोमुखोर्ध्वमुखतिर्यग्मु
खनहृत्राणि द्वंशां हं दसाहमूलादिमिश्रोत्रमयोमुखं नवेहृर्ध्वास्थमार्गे ज्येष्ठारित्रयं कृषंति यज्मुखं सैत्र
करातिलादिति ज्येष्ठाश्चिनातीदृशकृत्यनेषु सत्रं मूलं अहिरशेषामिश्रं कृषिकविशाखे उग्रं पूर्वत्रयं

८३

मु. टी.

ने. प्र.

५ स्व. भ.

ऊ

ननक्ष

१ पृथ्वीदुस्वानिरो यानि। आर्द्रा पुनर्ज्यः पुष्यः हरिश्चंद्रवर्णं धनिष्ठा शततारका ध्रुवं रोहिण्युत्तरात्र
यं च नवभा न्यूध्वं भुज्जानि॥ भैरवमनु

मघाभरराणूः एतानि नवनक्षत्रां धाकरेहस्तः अनिलः स्वाति अदितिः पुनर्वसु ज्येष्ठा आश्विनी अर्द्रा मृगशिरा
नवकंतिर्धनुर्ध्वं पार्श्वं मुवेत् अत्रापितादृशमेव कृत्यं ब्रह्मवचकरण हलादिकं नवेत्तुं दुर्गं गरुडपुरा
गोरेवती चाश्विनी चित्रा स्वाती हस्त पुनर्वसुः अनुराधा मृगशिरा ज्येष्ठा रताः पार्श्वं सुखाः सरताः वाजोष्ठा श्रवली
वर्द्धमनं महिषस्य वीजानां वपनं कुर्यात् नक्षत्रागमनादिकं चक्रं यंत्रं रथादीनां प्रवाहं पार्श्वेषु
यानिकर्माणि कुर्याद् देवेषु चतान्यपि न तु सर्वेषामेविकर्माणां पार्श्वे न नक्षत्रातिधानादिदं पुनरुक्तं किम
यं उक्तमिति चेन्न विरोधनक्षत्रविहितानां कर्माणां पार्श्वे न नक्षत्रवत् कर्तव्यत्वे सति कतिपयदिनम
ध्ये मुहूर्तलक्ष्यं सत्सं कर्माणि आकारं अधोमुखोदिकं विदित्वा तत्र नक्षत्रेषु तानि कर्माणि कार्याणि याति
सर्वेषां विशेषतो नुक्तान्येव विलम्बप्रवेशनिधिरवनचक्रं यंत्रं रथहलपरिवाधूतक्रीडामेषां गृहं नक्षत्रा
दीनितेषामेषेव नक्षत्रेषु कृत्स्नरुचितारावमन्येषामथमसिधातातां कर्माणां निर्यं अनुवाद्या कारज्ञाने स
त्येषु नक्षत्रेषु कर्तव्यतो चित्यात् सामान्येन विशेषतावेन न्वसुदिनलक्षिद्वयं सुवर्द्धं नवतीति न्याया

न

नानादी

रामः

५

अथ

त

प्रवात

हस्तुमेवसयस्कालपहेतुधिलेप्रोक्तंस्वामिविष्णुशकेस्येवचनात्तन्मुहुर्हेकार्यमित्यलमित्यतान्प्रथमं दंतगुणं स्व
सुर्वर्णवस्त्रपरिधानमुहुर्देवसंतविलकयाहयोल्लभवाश्रिकरपंचकवासवेज्यादित्योपिवालरदशंस्वसुवर्ण
वस्त्रधार्यविरिक्तशानिचंद्रकुजेहिरकंनौमेध्रवादितिमुगुसुतगानदध्यातयो रेवती ध्रुवाणिरोहिण्युत्तरा
सिंहः अश्विनी करपंचकं हस्तवित्रास्वानिविशारखभाधुराष्टमस्रधाः वासबंधनिष्टाईज्यः पुष्यः आदित्यपु
नर्वसुः श्रुमंसमाहारदंडः तत्रप्रवालं विक्रमं पवले इति महाराष्ट्रतावपासुंगा इति कान्यकुब्जाः रदः हस्तिदंताः
अथविंश्यादिशंस्वः सेखलधंसुवर्णवस्त्रोपेतं एतानि वस्तुनि धार्याणि तानि विंशतीभिः शानिचंद्रनौमरहिते
रिदिने धार्याणि यद्वाहश्रीपतिं रोहिणीषु करपंचकेशीनेत्युत्तरैर्यिचपुनर्वसूद्वये रेवतीषु वसुदेवते वनेन
व्यवस्त्रपरिधानमिष्यं प्रवालादीनां तु विशेषस्तेनैवोक्तः कशादिपंचकेशीने सयौघ्रवोस्मृता इति शंखकांच
नप्रवालरक्तवाससीवारानप्याहसरावजीरांरवोसततमंबुनिराईमिहौमोमेशुचैबुधदिनेचंद्रवेदिताय॥ ज
नायमंत्रिणि रगौ प्रियसंगमार्येदेमलायचनवांबरधारणं स्यात् श्रुतः परिक्रमोक्तं स्वामितिष्णुशकेस्येवच

७७

५१

मं

धिष्येयः सवे

मु. टी.
न. प्र.
६

चित्तमुदुर्लभकार्यमित्यलमियता। अथवालदंतसंश्रवसुवस्त्रपरिधानमुदुर्लभसंततिलकषाहपोषध
वाश्रिकरपंचकवासवेज्यादित्येप्रवालरदशंखसुर्वर्णसंधार्यविरिक्तशनिचंद्रकुजेद्विकंसौमेध्रवादि
तिसुगेसुनगानदध्यात्पोष्मरेवतीध्रवाणिरोहिण्युत्तरास्तिस्त्रः। अश्विनीकरपंचकंहस्तवित्रास्वातीवि
ज्जारवानुराधाराष्ट्राषेधाः वासबंधनिष्टाईज्यः पुष्यः आदित्यपुनर्वसुः अयंसमाहारद्वं तत्रप्रवालंविदुमं
पयवलेइतिमहाराष्ट्राषयामगाइतिकान्यकुज्वाः रदः हस्तिदंताः अर्थाद्वलयादिशंखः शंखवललवंसुव
र्णवस्त्रपतंगतानिवस्त्रनिधार्वाणितानिद्विक्रकातिचिशनिचंद्रमौमरहितेद्विविनेधार्याणिग्रहाहश्रीयति
। रोहिणीषुकरपंचकेश्विनेत्युत्तरेपित्तपुनर्वसुद्वयेरेवनिषुवसुदैवतेवनेनव्यवस्त्रपरिधानमिथेष्यते
प्रवालादीनांतुविशेषस्तेनैवोक्तः करदिपंचकेश्विनेसपौष्मवासवेस्मताः धत्तिश्चशंखकांचनप्रवालर
क्तवाससांवारानप्याहसएव॥ जीर्णरवौसनतमंबुनिराडेसिंदोनौमेशुचेबुधादिनेचनवेदतायज्ञाना। य
संत्रिणिनगोप्रियसंगसायसदेसलायवनवांबरधारणंस्यात्। अतःपरिशेषास्तूर्यनौमशनयोनिविधाः॥

रामः

६

अथरक्तं कौसुमादिरंगेनारक्तं वस्त्रं नो मे धार्यमाणं जिह्व कौसुमकरायंगयोश्च महीसुतः कांचनमूषणोऽपु
 तितेनैवोक्तत्वात् नान्यप्योह्यवसुनेऽकरयंचकेनमात्तंडमौमगुरुदानवसंचिवारैः मुक्तासुवर्गमणि
 पुमशंखदंतरक्तांबराणि विधत्तानि न वंति सिध्यै इति हेवजवध्नोक्तेश्च अथ स्त्रीणां विशेषः क्रवादि
 तियुगे उत्तरात्रयरोहिणी पुनर्वसु पुष्ये सुतगा सुतर्त्तिका स्त्रीरहादिकं न दध्यात् उक्तं च दीपिकायं
 पुष्पे दो समये शुभे क्रवा सुराचार्यो दितो शो गना तोर नं विन्या त्रवामाणि शंखोत्तंडं तो तथा क्वचि तु शत तारा न
 ५ ह्यत्रे स्त्रीणां स्नातमपि निषिद्धं उक्तं च रोहिणी गुरु पुनर्वसु ताराया विवक्षितववस्त्रमूषणं मानयोषिद्वत्तव
 ते पति स्नानं मातरति वारुणे पियाचं डेश्वरः स्नानं कुर्वति यानार्यश्चंद्रशततिवा त्विते स स जन्म स वेद ध्या
 विधवा दुर्तगं नृशं ममादा छतस्ते स्नानं नारीणां यदि जायते पूजयेत्स्वामितं तत्र आत्मना च धनेन च इति वि
 शेषो राजमात्रे डे अस्तंगते नृगु सुते शयिते च विष्णोर्जन्मा घचा पद्मगे दिनयेन दध्यां सुवक्त्रे दुनानुदिवसे श
 कवर्जिते च शंखं चरक्तपट्टं युवनिः कथं विरदिनयः सूर्यः रक्तं नौमः अथ वस्त्रं सनवधा विनक्त स्पद

सु. टी.
न. प्र.
७

三

क	ख	ग	घ	ङ
च	छ	ज	झ	ञ
ट	ठ	ड	ढ	ण
त	थ	द	ध	न
प	फ	ब	भ	म

धादिहोषेषु शुभाशुनफलं शादुर्लेविक्रिडितेनाहवस्त्राणां नवविंशतिः कार्यः कोरावतुष्टये अमरादेवाः स्थाप्यः राहसामध्यं
गता नरास्तु सदृशोपाशे च मध्यांशो दग्धे वीर्ये रिते वरेन वतरे पंकादिलिखेन सदृशो नृसुरांशो योः शु
भमसत्सर्वोराके प्रांततः वस्त्राणां नवविंशतिः कार्यः कोरावतुष्टये अमरादेवाः स्थाप्यः राहसामध्यं
नृतांशत्रयगताज्ञेयाः नरादस्मिन् हितपाशे च पुनर्मध्योरांशो स्थाप्याः एतदुपलक्षणं राहसामध्यं
यादुकस्वप्ययं विचारः तत्रैव दृष्टेन वतरे उत्तिनूतने अंबरे वस्त्रे देवा दग्धे अग्निस्पष्टे सुस्फुटिते
वाणा ध्वजैः धातादिभिर्निहतैः पंकेन कर्दमेन आदिशश्चोमयादिभिः उपहृते सति तद्वस्त्रं न स
त् शुभफलजनकं न वतीत्यर्थः किंतु मरणां विहधाति अथ नृसुरांशोरे ववस्त्रं
स्पृष्टाहादिके सति शुभं कल्याणं स्यात् मनुष्यांशेषु प्राप्तिः देवांशे नो गप्राप्तिः देवैरि
रं त्यर्थः अथ सर्वोराके राहसामनुष्यदेवांशेषु प्रांततः प्रांतभागे अतिष्टमशुभफल
जनकं एतत्फलं शाप्यासनपादुस्वपिकस्वपिकास्वपिधेयंतदुक्तं श्रीपतिना कृत्वा

24

रामः

9

मनिष्ट

लकर्ममगोमयसि सो वाससि दग्धवृत्तिस्फुलिते वा विन्त्यमिदं न वधा विहिते अस्मिन्निष्ठ फलं च सुधीनिः निवसंत्यमरा
दिवस्त्रा कोरोमनुजाः पाशद शांतसंध्ये योश्च अपरे पिचरं ससां त्रयो शाः शयने वासन वा पादुका सुचैर्वनोग प्रा
सिद्धे वतां शो न नो रो पुत्रासिः स्याद्वा ह ससां शो च मृत्युः प्रांते सर्वं शिष्य निष्ठं फलं स्यात्पुष्टे वस्त्रे नूतने साध्व सा
धुव अत्र वा ह ससां शो छत्र ध्वजादिसदृशी छेदा कृति शुन फलेति विशेषो ध्येयः देवां शो पिका को लूक क सदृश
छेदा कृति नैव तं नागगापि पुंसां विधत्ते न त्विरेण लह्मी कं क मुबो लूक क पोत का क क व्यादि गोमा सुखरो हू
सर्पैः ॥ शुक्र कुम प्रेत समान शस्ता छेदा कृति देवत नागगापि अतएव क श्रमः नवां शकं समं कृत्या वितये
अशुनाशुना वसंति देवाः कोरोपुवां त्यमध्य द्येतराः सध्यां शत्रितये दैत्या श्रैवं रं धासनादिषु अर्थमाप्ति देवतं
शो पुत्रवृद्धिर्नरां शके हिरक्षिणां पुं पिशाचां शो सर्वं प्रांते पु शो ननं शंख चक्रां बुज छत्र ध्व जतोर रास त्रिनां श्रीव
त्स सर्वतो मद्र नंदा वत्सं होपमा वर्धमान स्वस्तिके समग कुर्मद्र पाकृतिः छेदा कृति दैत्य नागे प्या पुर र्थ प्र
दान्तरां खरो हू लूक का का हि जं बु क श्व व को प माः त्रिकोण सर्पा कृतयो देव नागे प्य शो न नाः निंदितं वसनं

न शुभात

राय्या

ऊँ नमः

पा

[illegible]

रसः)

दि

नुराधामगरेवत्यः क्वर्हरोहिणी उत्तरास्तिस्त्रः शततारकाहिरा उत्तरास्तिस्त्रः शततारकाहिरा प्रश्चिनीपुष्य
रुस्तः सिजितः अत्रानिजित उत्तराषाष्ठाया संतर्जा वा एष गुप्तिर्नमवतिति ज्ञेयं कुतः । अश्चिनीपुष्य रुस्तानां ल
यवान्मदुत्वेनातिधानादसिजिदुक्तिरप्यर्था हि सारा वंचतुर्दशाना निरातेन ह वै लता नां पादपानां वक्षारण
चावारोपो वापनं कार्यः उक्तं च वराहेण क्वमदुमूलविशाखागुरुं न श्रवणं न तथाश्चिन्नं ह संशस्तातिदिव्य
दग्निः पादपसरोपरो यतियसुवसिष्ट वचनं व वा दैश शां क मूल क्वेषु तिष्ठा कं न पो घ्नते पुव नोष धा गुल
लतादि कानां सारोपणं नूतनमत्र शास्त तस्या दृष्ट्या निरिक्त वना धारोपनं विषयं यतः पादं पारोपनं च तु
दशान ह त्राणि तत्रतिरिक्त लता धारोपरो एका दशानातिननुसा वि अतिष्ठाश्चिन्न वारुणा निमूलं वि शाखा
खा च मरु दु क्व वाणि सतौषधा पादप रोपनेषु शुभानि चानि प्रतियादिता स्ति निति श्री पतिवचनं कथं संगठ
ते उच्यते वराह पद्य स्थं पादग्रहणं ल दता दीना मुपलक्ष्य मिति मन्वा द तदुक्तीः अनेनैवा ज्ञायने ग्रंथ क
यदुक्तिरपि अथराज दर्शन मुकु र्तः तं क्व मरु दुहि प्रश्चो वा स वैः उत्तरा च यरोहिणी चित्री नुराधाम

त्र

मु. शी.

ने. प्र.

रु

म

रा

गरेवत्याश्रिनीपुष्पदस्तप्रवणधनिशमिस्रयोदशनक्षत्रैः नृपदर्शनैर्जदशनं कुर्यात् उक्तं चरन्
मालायां सोम्याश्रितिष्यप्रवणश्रविहस्तध्रुवत्वाष्टमपूष ॥ नानिमेवैरायुक्तानिनरेश्वराणां
विलोकनेनानि शुभप्रदानि। अर्थधारंनमुहूर्तः तच्चतीहोत्रां वुयुत्तेषु मूलज्येष्ठाश्लेषापूर्वात्र
यमघात्तरणी शततारकासुमयंमघाप्रारंनउदितः। तदाहश्रीपतिः शौकेरपि त्रेवारुणोपौरुहृत्येव
म्येसोर्पेनेरहतेचैवधिष्टेय। पूर्वार्थेयुत्रिभूपिश्रेष्ठउक्तोमघारंनः कालविद्भिः पुराणैः। अथगोक्रि
यविक्रयमुहूर्तः तत्रहि प्रांत्यवह्नीकृतादित्येनां प्रांत्यवासवेषु अश्रिनीपुष्पदस्तरेवताविशा
खापुनर्वसुज्येष्ठाशततारकाधनिशसुगवां क्रव्योमूल्येनपरस्माद्गृहणं विक्रये। मूलग्रहणापू
र्वकं दशनं सशस्तः उक्तं चरन्मालायां शक्रवासवकरेषु विशाखापुष्पवासचयुनर्वसुतेषु अश्रि
पूषज्युतेषु विधेयो विक्रयः क्रयविधिः सुरभीणां एतानिनवमानिनीमपराक्रमेणातुयं च द
शमान्यसिहितानि अत्रश्रीपतिः॥ वाक्माघाधिकानिनक्षत्राणि तान्यात्यधिकविषयानि अथप

न

पा

रामः

रु

शुभेभुभसामिकेलेखन ३

निप

शूनार ह्यामुहूर्तस्थितिनिवेषननिषेधेमुहूर्तचैव शुभशुभेशुभस्वामिकेलनेष्टमेवंशाखंदसाहिरिकाहमी
दृशकुजश्रवो ध्रुवत्वाह्येषुयानंस्थितिवेशनं वसंतलेग्रेषुनेवाह्यसमुधिसंयुतेरक्षायशूनानिजयोनि
नेचरेषुधिसंयुतेषुनपापाक्रांताहमनावरहितेसतीस्वीययोनिनक्षत्राणि विवाहप्रकरणे अश्वि
न्यावयोर्देयइत्यादिजावह्यतितथाचरेवरन। हेतुत्रेष्वपिरही पशूनां विधेयाती भूगोपशूनोदसनंचरे
स्यात्पशूपोषणमितिमीमयराक्रमोक्तेः अथरिका। चतुर्थीनवमीचतुर्दश्यः अहमाहर्गोमावस्या
कुजोमंगलः श्रवणः श्रवणः ध्रुवाणिउत्तरात्रयरोहिण्यः त्वाष्ट्रं चित्राह्येषुनेषुपशूनांचायानंगद
हितिस्मारणं स्थितिर्गोष्ठादौवेशनं प्रवेशनंचसत्सफलजातकैर्मनवृत्तिन्यर्थः उः उक्तंचवसिष्ठेन
त्वाष्ट्रं ध्रुवश्रीपतिनेषुरिकाहर्गोमावोमदिनेपशूनांमात्रांप्रवेशनंकदाचिदेवैकुर्याच्चतेषांममि
हधिकंहीचराह्यस्थितिमपितकुर्यात्प्रवहारतत्वेनुवाराधिकंमुक्तंस्वयोनिधिसेविकुजेपशू
नांकर्माद्यकुर्यादबुधेदुमंदैयानंप्रवेशंचतिथावशौवेचित्रोराविष्णुकनान्यनषुअवेचतु

त

३

रवे

दिस्व भाग ४

मौ० वी
न० प्र०
१०

ति

ति

पुष्य

मे

हरिरिहिनेनयल कृणत्वाह मावास्यादिरहिते व्यवहारोचये पूर्वत्रियेध निष्पेक्षयो स्ने सोम्यविशाखयोः अस्ते
षायामयाधिन्या यात्रासिदिशुत्तुष्पदा अथोषधेस्तु चोमुहते मं हाक्रोता छंदसाह नैष ज्यं सख्युष्टुच
रेमूलने व्यंगले ये अकेंदी ज्ये विदिव सेचापिते वा अशुधेरिष्पुधुनमृतिरहे सतिथो मोजनेने सूचीकर्मा
रूप्यदिवसुनत्वष्टमित्राश्रिधिष्ट्रैलधुमदुचरे अश्रिनिपुष्पहस्तचित्रामगातुराधोगहेसतीथौ रेवती धनिष्ठा
रातारकास्वातपुनर्वसुनेषु मूले वनैष ज्यमौषधं प्रारब्धं न हितं वा सत् शुनफलदं न वतीत्यर्थः तथा च हस्ती
पतिः पौष्मद्वेवादिनद्वये च हस्तत्रये च श्रवणत्रये च मूले च मृगशिरासौ नैष ज्यकर्मप्रवदंति संतः इति व
सिष्टेषु हस्तत्रये च पुनर्वसौ च विष्णुत्रये च अश्रिनिषो सनेषु मित्रेण्डु मूलेषु च सूर्यवारे नैव ज्यमुक्तं शुनवास
रेवेति अथ व्यंगले दिस्वनावरात्रिषु ॥ मिथुनकन्या धनुर्मीनेषु लग्नगतेषु सत्सु शुक्रेण्दी ज्ये विदिवशु क्रव
द्रहस्पतिबुधेषु दिस्वनावलग्रस्थेषु सत्सु च पुष्ये वा शुक्रेण्दी ज्यबुधानां रवेश्च दिवसे सतिथौ रिक्ता सारहि
ते दिवसे च नैष ज्यं सत् उक्तं च दीपिकायां व्यंगोदयो गुरुबुधेण्डु सितेषु ते वा वारे रवेश्च सुविधौ सुतिथौ सगो

न

नो

रामः

१०

मु. टी.
न. प्र.
११ त
सु

धरे पुनन्वेव

मेदादुसयविधमुहुर्त्तानुपत्तिः उच्यते विक्रेत्राय हौमुहुर्त्तौ विक्रयार्थं गृह्यते तदा क्रियमाणे नुल्लं धाया वदिष्टं वस्तु
 स्वगृहात्पथक क्रियते कर्म विक्रेत्राय शङ्कावाच्यं यदा तु क्रियमाणे क्रिया मूर्तः प्राप्तं तदा विक्रेत्रे मूल्याङ्क्यं द
 त्वा क्रेपयं कृत् कृतं विक्रेत्रे वस्तु गृह्यते तत्कर्म क्रय शङ्कावाच्यं मिति सत्वा त्रसमाधिः अथ वा क्रय विक्रेत्रे
 न्यतरस्य क्रियणः कदाचिन्मुहूर्त्तं संन बोले यो नावश्य कत्वात् आवश्य कत्वे तु मुहूर्त्त विचारतः काल विलं
 बे। ता वत् इव्य प्राप्नुपपत्तेः तदा क्रियमाणे वस्तु मुहूर्त्त विचारतः काल विलं वनं सपि क्रय विक्रेत्रे न ह त्रा
 राणां पार्थ केनाभिधाना तयोः परस्परगत निषेधो न युज्यते यथाराज दर्शनं विहितं न ह त्रेषु राणां दर्शनं निषि
 द्धं मित्यर्थाद्गम्यते सर्वं वा कंसावधारणं न वर्तते निन्यायात् उच्यते क्रय न ह त्रे क्रियः कार्यः इत्युक्ते विक्रेत्रे
 स्वतंत्र कर्मत्वात् न ह त्रे क्रय हौ निषेधात्तावः एवं विक्रेत्रे हौ क्रिय निषेधात्तावः तत्र निषेधे असत्यं न ह
 त्राणां मध्यमतावगतेः कदाचित् क्रय न ह त्राणां मध्यमत्वं संगी कृत्य मध्यमोपि क्रय मुहुर्त्तौ ग्राह्यः स्यात् इदं
 मपि वाचनिक सन्निषेधः अतः क्रय विक्रेत्रे न ह त्रे सौ निन्न न ह त्रेषु क्रय विक्रेत्रे मध्यमत्व मनुमिमः निषेध

य

ते

रामः
११

वि

श
रि

सवाचनिकस्वमुक्तं दीपिकायां यमादिशक्रात्रीरुताशपूर्वनेष्टाः क्रयेविक्रयणेतिशस्ताः पौष्ठाश्चित्राश्चिप
विमुवाताः शस्तः क्रयेविक्रयणेनिषिधाश्चिचेति अर्थक्यमूहहर्तुज्यतेतत्रयोधरेवतीअंशुपः शततारका
आश्विनीवातः स्वातीश्रवणः चित्राः एतानिमानिक्रयेषु नानिविक्रयणेतिषाधानिचसंसतिरजोकेवअथवि
क्रयोविपरीतमुहर्तुशार्दुलविक्रीडितेनाहपूर्वोदीर्घुकृशातुसपियमनेकेन्द्रिकोणेशुभैः षट्त्रयेषुशुभैः
विनायकतनुंसत्विक्रयः सलियोस्तिक्तानौमद्यतात्विनाचविपरीतमेतत्रक्रवह्निप्रभैः लत्रेचंद्रसितिव्याहरहि
तोपाथेशुभैर्ध्यायखैपूर्वोपूर्वोस्तिस्तः द्विशंविशाखाकृशातुः कृत्तिकासार्यमंशेषायमनेतरणीसमाहारदः
पुनस्तत्रेषुविक्रयः सत्तशुभो ज्ञेयः तदुक्तंश्रीयतिनादशमेकादशालत्रेविशकेंद्रत्रिकोणगैः शुभैः परपस्यक
मोक्तंवर्जयित्वाप्रतोदयमिति केंद्रसंज्ञादृष्टसंज्ञादृष्टज्जातकेकं द क केंद्रचतुष्टयसंज्ञासप्तमलयचतुर्थ
खनानामितिअप्रथवापराः रिक्ताचतुर्दशः नौमेमंगलवारः षट्ः कुंजलभ्रं एतानिनावर्जयित्वात्यर्थः अमे
शुतिवारलत्रेषुविपरीतः तद्विधित्वोक्तयविक्रयारम्भकर्मतत्तुमंशुभैतथा मित्रक्रवह्निप्रमिचप्रभैः तानुराधा

धि

मं वि चि

बु
शु

मु. टी.
न. प्र.
१२

ह

पा
सुहृत्सिद्धिर्वा ॥ हि

मगरेवतीरोदिएयुत्तरात्रयाश्विनियुष्यहस्तैर्विपरिणलयेवंइसितेमूर्त्तिजकंचरन्तमालायं। कुंनरासिमपहायसायु
षुङ्गव्यकैर्मनेवेमूर्त्तिवर्षिवर्षिषु। अययेषुष्यश्रुसहायिषून्मनेमार्गवेविपरिणिरिद्धसंयुतेति अथाश्विहस्ति
मांत्यवसिंदुमरुजालेशादित्येष्वरीकारदिनेप्रशस्तंस्याद्वाजिकृत्यंत्वयहस्तिकृत्यंकुर्मान्मदुहिप्रचरेषु
विधानरक्षिप्रंअश्विनापुष्यहस्ताःअंत्यरेवतीवसुधनिष्ठाङ्गुमर्गःमहस्वातिजलेशशतारकाआदित्यपुनर्वसुः
एषुनेषुवाजीकृत्यंअश्विसंबधिक्रियविक्रयादिकृत्यंकार्यंतदुक्तंरन्तमालायंयुष्यश्रविष्ठाश्विनसौम्यनेषुपौष्
तिलादित्यकराङ्गेषुसवारुणैरेषुबुधैर्मैतानिसर्वाणिकार्योणितुरंगमार्गांअत्राश्विचक्रंदेवज्ञमनोहरेअश्वा
कारंलिखेच्चक्रंसातिजिघ्रानिकिन्यसेत्स्कंदेवसूर्यनात्यंचपृष्टेवदशानिचपुष्टेदेस्यापयेत्प्राज्ञश्रुतुष्यार्क्षेचतु
ष्टयंउद्वेदेविन्यसेत्यंचमुखेदेतुरगस्यचअर्धलातोमुखेसम्पक्वाजीनृपतिबोदरेचरणस्थेरणेत्तर्गपुष्टेय
न्निविनृपति। आर्धसिद्धिनेवेत्यष्टेस्कंदेस्कंदपतिर्नवेत्इदमश्वारोमेणेविचार्येनग्रहणेतथाअरिक्तारदि
नेरिक्ताश्रुतुर्थानवमाचतुर्दश्यःआरोतोमःआरोचक्रःकरदक्वावनेयइतिवराहोक्तेःरिक्तानोमान्वर्जयित्वा

त

रामः

१२

न्यदिनेवाजिरुत्पं प्रशस्तं अत्र सामान्यत एवातिषेध उपविनिर्बोधः प्रविनिर्बोधोति विशेषज्ञाः ॥ अथेति अथवि
 दान् ज्ञातामृधुनिचित्रातुराधासगरवत्यः सिप्राणि अश्विनीपुष्यहस्ताः चराणि श्रवणधनिष्ठाशततारकायुन
 र्वसुस्वात्परांषु द्वादशनक्षत्रेषु हस्तिकार्ये कुर्यात्तदाहसिष्टः । हस्तत्रये सोम्यहरित्रये च योम्यद्वयेषु पुन
 र्वसुचमैत्रेयसर्वान्यपीकुंजराणां कर्माणि शास्तान्यखिलानि याति इति अथ हस्तिषु अंकुशाणां मुहूर्त्तव्यव
 हारोच्चयेषु नतैरिष्टुमेत्येषु तारांशो ननेति यौ अंकुशः करिणां योज्याः शनिर्दिने इति अथाश्विगजाघारोहि
 णामुहूर्त्तपितत्रैव यो ह्याश्विनीवरुणमारुतशततरश्मिचित्राणि दिति श्रवणपाणि सुरेज्यवितैः । वारेषु जी
 वशशिसूर्यसितेन्दुजानामारोहणं गतुरंगरथेषु शस्तमिति पाणिर्हस्तः वितेधतिष्ठा । अथ नूषाघट
 नादिमुहूर्त्तशार्दूलविक्रिडितेनाहस्याद्रूषाघटनं त्रिपुष्करं चरद्विप्रध्रुववरनयुक्तं त्रीहृणो अविहान
 नेरविकुंजे मेषालिसिंहेतनौ तन्मुक्तासहितं चरध्रुवमदुहि प्रेषुं सैव तिनौ तौ ह्येयाश्विरगौ द्विदैवदह
 ने शास्त्रैश्च तद्यदितं त्रिपुष्करदिनलक्षणं न प्रतीत्यारविजेत्यादिना वक्ष्यति ॥ वं धे त्रिपुष्करदिवसे चरद्वि

मु. टी.
ने. प्र.
१३

ॐ

प्रश्नवैश्रवणधनिष्ठाशततारकापुनर्वसुस्वातीपुष्याश्विनाहसरोहिणीउत्तरात्रितयेशुनेषु आनरणघटनंशु
मंस्यात्घाचलनेत्यादिसेट्घटचलनेसंवगांतंशुरादिधातुस्तः पार्थंरंयतानिष्ठाक्तः आर्धधातुकस्येकलादेशेति
रा इनिष्ठायासेटीतिणिलोपः यदाहवसिष्टः हिप्रचलरंवेहेरिक्तामावर्तितेषुदिवसेषुनिखिलेष्वपिबोरिश्रयि
त्रिपुष्करेनूषणं कार्यंअथतद्गुवाघटनंरत्नयुतंमाणिक्यहिरकादिरत्नयुतंचेचिकीर्तितंतदातीहृणोअ
विहीननेमूलज्येष्ठाश्लेषापूर्वात्रयनरणीमघास्तैस्कात्पेक्ष्यदृशनहत्रेषुकार्यंतपारविनौमवारकार्यं
विधारविनौमवारकार्यंतथांमेवालिसिंहमेघदृष्टिकसिंहलग्नेषुकार्यंतदुक्तंवसिष्टेनस्थिरसाधारणच
रनेलघुमेत्रेष्वर्ककुजवारतेतेषोऽलिंसाहेमेघदृष्टिमुत्तुह्निप्रसंज्ञकेषुनक्षत्रेषुतद्गुवाघटनंमुक्तास
हितंशुभंवदंतिमुक्ताफलग्रहणंश्वेत्यादजतादेःउपलक्षणंअत्रचंद्रशुक्रयोर्वारेकर्कतुलावृषलग्नेषु
कार्यमित्यपिविशेषोध्येयःतदुक्तंवसिष्टेनस्थिरसाधारणचरनेलघुमेत्रेष्वर्ककुजवारतेतेषामेवविलग्नमेहि
प्रसदुध्रवचरतेशशित्तयोर्वासरेहृल्लग्नोमुक्ताफलरजतमयंनूषणमखिलंसवज्रंकंकार्यंकेचिदिदं
मवाधिकंश्ररत्नयुतंभूषणंकार्यं॥ अथचरपुव

ति

शमः

१३

५ ~~जैन~~ भोजनमुहूर्तमुहूर्तचुगमणे ८ द्रवसिद्धं न पुन धवमदु भैरेचेरी नेदुबुध जीववारेख ॥ हेमर

स

निष्पन्नमेवाभरणं अस्मिन्नेवमुहूर्ते धार्यमित्याहुः अथनाह्वानिचत्वारिणातिउग्राणिपंचवींतिअश्विनीरागाः
 द्विद्वैवंविशाखादहतः कृत्तिकाएषुनक्षत्रेषुघटितंशास्त्रंशुभंस्यात्उक्तंचज्योतिसारंसागरे। कृत्तिकासुविशा
 खासुतोमार्केशानिवारेतद्दीनेघटितंशास्त्रंनृपाणांजयदायकमिति। द्विपिकायांमूल्येदुपूर्वात्रययाम्यपित्रम
 राकाश्विसर्पानलशूलिनश्चखण्डादिसोधारणकर्मकुर्याद्विधौविलम्बेचशुभेषुनाहे। इतिसाधारणंघटनोज
 लाकरणादिकंअथसुवर्णरूप्यादिनाजनेषुनमारोग्यमंतयोगेषु। आरोग्यंतारोगत्वंनोजनकर्तुः स्यादित्य
 र्थः। अथमुद्रापातनवस्त्रहोहालनमुहूर्तसाधारणंछंदसाहमुद्राणांपातनंसत्क्रवमदुचरमहिप्रभैर्वीदु
 सौरेयस्त्रेपूर्णाजयारब्धेनवगुरुत्तगुजास्तेविलम्बे। शुभैः स्यात्तवस्त्राणांहालनंसद्वसुहयुदिनकृत्यंचकादित्य
 पुष्येनोरिकापर्वषष्ठीपितृदिनरविजज्ञेषुकार्यंकदापि। क्रवमदुचरमहिप्रसंज्ञकैर्नक्षत्रैः कृतवाराजमुद्रा
 कितसुवर्णरूपादिनिष्पादनंमुद्रापातनमुच्यते। एकसालयइतियवनमाषयाहुः तत्सत्शुभमित्यर्थः त
 योवांदुसुरेचंद्रानिरहितादिवसेतथापूर्णाख्येजयारब्धेपंचमीदशीमीपूर्णिमातृतीयादृमीत्रयोदश्यः

८

मु. टी.
न. प्र.
२४

५५

एतत्संज्ञकं घट्टे दिवसे को तिथिः एतत्संज्ञिता सुतिथिषु शुभं तथा गुरुशुक्रास्तयोगे मुद्राया तननं कार्यं तदा विलयेषु
नेः सौमिरित्यर्थः उक्तं च सारसमुचये मृदु भ्रुवद्विप्रचरेषु नेषु योगे मशस्ते शनिर्चर्मे त्वा रेतिथौ पूर्णं जया क्रय
च मुद्रा प्रतिष्ठा शुभदानराणां गुर्वस्ति वास्ति तास्ते वा मुद्राया घटितं क्वचित् कुर्येत् सौम्यं लगेन कार्यं नूतिमिच्छ
ता अथ वसुधतिष्ठाह योश्चिना दिन कृत्यं च कं हस्तचित्रा स्वाता विशा स्वानुराधाः आदित्यं पुनर्वसुः पुष्यः रा
घुन हस्तेषु वस्त्राणां ह्वालनं स्वतः शक्रो स्वयं ह्वालनं कार्यं नूतिमिच्छते नो चेद्भज कायथा वनार्थं देयमित्यर्थः रिक्ते
तिरिक्ताः प्रसिधाः पर्वणी प्राक्प्रयोक्तानिषद्यपि तृदिनममा वास्या रविजज्ञे सुशाने श्वरबुधदिवसेषु कदापि वस्त्र
धावनं नो कार्यं उक्तं च गणेशदेवज्ञैः यो ह्यारित्यादियं वा श्रिवसुषुभवे दाससां ह्वालना घटित्वा षष्ठां च पर्वजसु
त शनिर्दिने श्राधयसंश्रुते स्मादिति अदिनिः पुनर्वसुः आदिशदित्यौ क्वचिद्भोमशनिवारो संक्रात्यादिकं च निघं
यदा हचं डेश्वरः शनौ नुमिस्ति श्राधेष्यमा वास्य योस्तथा वस्त्र ह्वालनं जोहो षोह हत्यासप्तमं कुलं संक्रांत्यां यं
च दशां च द्वादशां च रवेर्दिने वस्त्रं निष्पादयेत्तै व ह्वायेणापि न योजयेदिति अथ खड्गे दिधारणं शम्पाधुप

५५

रामः
२४

च
इत्य
पा

ग्र

श्रुक्

ते

योगे संधरा खंद साह संधार्या कुंतवर्मेषु सनसर कृपाणा सिपुत्रो विरि के ज्या के हि मेत्र क्रवल युस हिता
मिह संधरा खंद साह संधार्या कुंतवर्मेषु सनसर कृपाणा सिपुत्रो विरि के ज्या के हि मेत्र क्रवल युस हिता
मदुलघु हं यं त कादित्य इष्टः विरि के रि का वजिते शुक्र ह स्पतिर वि तया मेत्र क्रवल धु संज्ञ कल सहित पुनर्व
सुज्येष्टा विशा खान ह त्रेषु कुं ता द यो धार्याः स्युः कुंतः सः प्रासस्तु कुंत इत्यमरः वर्म के वं इष्ट वो वो एण अस्थि ह्यं
ते अनेन ता सनंधनु शरो बाणः खड्गः अस्य पुत्री दुरिका सत्रा हो पीति के ची त तथा स्थिरा खे वृष सिंह वृश्चि
क कुं ताना मयत मेरा शो लग्र स्थिते सति शशिनी वसमी न स्याते शुन ग्रह दृष्टे शुन ग्रहैः के इ गे सद्रिः कुं ता द
यो धार्या स्युः उक्तं च व्य वहारो च ये पुष्पे वा दिति चित्र य फल न ये श क्रो च रा रे वती वा जिहस्त विशा ख मित्र
सहिते ज्ञाने गुरो नार्ग वे कुं ते की लग्र हे विषे मग पतो चं डे शुनै वी ह्यते सत्रा हं सर खड्ग कुं त दुरिका धार्या न पा
णां हितेति अथ क्रवमदु क्रवल युन ह त्रेषु हरो अवणे आत के तर एणं आदित्ये पुनर्वसौ एषु श ग्या सनादेश
म्य वं ना दी रूपा आसन मोर्ण पी ह मृगत्व गादि श हा त्या दु का ते षामु य योग इ हो हितः उक्तं च दीपिका यां

ची

न्ती

व

मुं. टी.
न. प्र.
१५

ण

येनेव
ग

५५

मैत्रेयपुष्पयमनादितिवातिचित्राहस्तोत्ररात्रयहरी ज्यविधानमनिएतेश्वतीवशयनासनयादुकानांसंज्ञो
गकर्यमुदितं मुनिभिः शुभाहेशुभाग्रहवारे अथांधकानिनहत्राणिशार्दुलविक्रीडितेनाह। अंधाहंव
पुष्पधातुजलमहिशांत्यतार्यमाणमंदाहिरविविधमैत्रजलयाशेषाश्विचांद्रं मवेतमध्याह्नं शिवपित्रजेक
चरत्वाहं विंध्यातकं स्वहं स्वात्यदिनिश्रवोदहनसाहिबुं रदोतगं अंधाहमित्यजात्यनिप्रायेणो कक्व नं
एवंमंदाहमित्यादावपिवसुधनिष्ठा युष्मः क्षरोहिणी जलसंपूर्वाषाढादीशंविशाखां अंत्यरेवती आर्यमुल
राष्ट्रगुणी एतान्यंधनहत्राणि अथशिव आर्द्रापितरोमघा अजेकचरणः पूर्वाभाद्रपदात्वाष्टं चित्रां चंद्रं ज्यं
ष्टविधिरनितित् अंतकं मरणी एतानि सुलोचनहत्राणि यदाहवसिष्टः अंधं हसथमंदाहं हसं हसं मध्यमं संज्ञं
लोचनं पेशोत्तर्ययो रणमेवेतु धत्रिस्मधिष्मातः धिष्माशहः त्रीणि लिगीः आर्यः ब्रह्माधिष्मारोहिणी ततश्च
तुर्धा पुनः पुनर्गणने उक्तान्येवनहत्राणि सवंति ननु लाघवायं ग्रंथं कृत्वा ह्येव वसिष्ट वचं ह्यधुपद्ये नैवतदर्थेति
धोप्रत्येकं नहत्रगणनारूपं गौरवं व्यर्थं कृतमिति चेन्न यद्यपि तत्राष्टाष्टाघवसस्तितथापि पुनः पुनर्गणना

ना

भाभ

रामः

१५

नामः प्रपन्नो भवति ॥ मध्ये ह न स्यात्

या प्रमादादवैयापिगणनायां मदीदिहोदिनह्यत्राणां विपर्ययसिधेर्गौरवमर्थतो स्पेव प्रसुते यद्यपि
शब्दबाहूल्यं तथा व्यर्थं स्य नि संदेहे होपनिबन्धादतीव लाघवसित्यस्मिन्वावेमहान्गुणः अथाद्यादिनह्य
त्राणां फलान्पनुष्टुष्टं दसादविनष्टार्थस्य लातो धेः शीघ्रं संदेहप्रयत्नतः स्यादुरे श्रवणं मध्ये श्रुत्या प्रातः सु
लोचने अंधन त्रेषु विनष्टं पतत स्यात् अत्राणां प्राप्तिर्न वति संदहनह्यत्रेषु विनष्टार्थस्य
स्वनगरादतीव दूरं नूनागि श्रवणं त्वदिदं व्यसमुकेत दूतममुकस्मिन् स्थले तिष्ठती लोकश्रुतिर्न वति त
धि सुनास्ये वा सुलोचननह्यत्रेषु श्रुत्या प्रातः श्रवणमपि न लब्धिरिह के कर ने प्रयत्नात् तदुरे श्रुतिश्चिपि
वि त्रेषु कथंचिदेवन प्राप्तिरसुलोचनने कदाचिदितिके कर ने संदाहनह्यत्रे विनष्टे मध्यनह्यत्रे अथ
धनप्रयोगे निषिद्धि न ह्यत्राण्यनुष्टुना हती ह्यमिश्रक्रवो ग्रैर्यद्व्यं दत्तं निवेशितै प्रसुक्तं च विनष्टं विशं
या ते वनाप्यते ती ह्यमिश्रक्रवो ग्रसंज्ञकैः न ह्यत्रैः यद्व्यं सुवर्णादिदत्तं कलांतरं विनैव दत्तं ननु स्व
लाक्ष्येऽपि न ॥ तदुक्तं ॥ लोभो धर्मेन हतस्य चोरे द्वयस्य

ति

पि

च

मु. टी.
ने. प्र.
१६

२५

सहापरिन्यागेन तद्वत्तमित्युच्यते निवेशितं स्वेष्टसमीपे प्रत्ययार्थं स्थापितं प्रयुक्तं कालांतररीतिषु ध्रुवस्मरौ
हमर्णाधर्मर्ण व्यवहारेण कस्मै विद्वत्तं चिनष्टं चोरादिना हुतं स्वयमेव वा क्वचित्प्रयुक्तं तद्व्यं निश्चयेन कदा
विद्वदिना यते तथा विद्यां न द्वायां पाते व्यतीपाते महापाते वा हुतं प्रयुक्तं न प्राप्यते च काराहुदरोपि न देयं मि
मिति व्याख्येयं वसिष्ठवाक्यस्वरसात्कृतं च वसिष्ठेन ध्रुवोऽग्रसाधारणं रुण्हे निक्षिप्तमर्थत्वय वा प्र
नेष्टं चोरे हतं दृष्टं दृष्टं मुपलब्धं वेवा विद्यां च पाते च न लभ्यते तत्तत्प्रत्ययवेग्य हरो यल्लुके विद्यता तनिश्च
येन चोरे हुतस्य प्रयुक्तस्य प्राप्तिप्राप्त्यविचारो धकादिन ह्यत्रैरेव लाने धकेनिकट एव हुतस्य चोरादि नि
र्णयेत्वेनेनैव विचारतः चिंत्वं वसिष्ठवाक्ये पि चोरे हुतं मिति सासा चोरे परोपाहनायेन केनापि विचारः क
र्तव्य इति कमुत्युपासः एवं चोरादि निर्णये पि स्वेष्ट्या विचारिः तत्रोत्तमो के प्राप्तिप्राप्तिनिश्चय एव उभयेमात्ता
वितुप्रयत्नेनेति अथ जलाशयस्वनननृत्यारंभयो मुहुर्त्तु शार्दुल विक्रिडितेनाह मित्रार्कं क्व वा संवत् ५ वृषवा

रामः ११
१६

रवन

तोयां पुष्पे दुतिः पापैर्हीनवलेः सनौ सुरगुरुः जे वानगोस्वे विधौ आप्ये सर्वजलाशयस्वे न वं नो म वै सेंद्र
नैतैः नृत्पहिबुकेशु नैस्तुगहे जे जे जराशो शुभं मित्रौ नुराधा आर्को हसा ध्रुवं रोहिण्युत्तरात्रयं च वासे
बंधनिष्ठां बुधः शतनारकामघातोयं पूर्वाषाढां त्वरेवती पुष्यः इंद्रमुगः एनेर्नृत्तैस्त्रयोदश
तिसर्वेषां जलाशयानीवापीतडगकूपनामूतो या घाराणां स्वननं शुभमुक्तं उक्तं च व्यवहारतत्त्वोत्तर
यां बुधपातपितृमित्रवसूतारकं केही ज्येष्ठेषु स्वननं सलिलाश्रयाणां मिति अथ जलारायस्वनने लत्रे वी
चारः पापैः पापग्रहैः बलिरेहितैः सद्भिः तत्रो लत्रे सुरगुरुः बृहस्पतौ जे बुधो स्थिते सतीत्यर्थः लग्नारवे द
शमस्थाने आप्ये जलचरराशौ विधौ सति जलाशयस्वनहिने उक्तं च रत्नमालायां लत्रे जीवे जे धवातु
र्वलेः श्रुक्कैः शुक्ले वापि मेघूरणस्थे आप्यो वंदे सर्वतो या श्रुक्कैः श्रुक्कैः श्रुक्कैः श्रुक्कैः श्रुक्कैः
त्सं कश्यपे नायुक्तं गुरौ जे वानगोस्वे विधौ आप्ये जलकार्याणां सारं न सिद्धिदः सत

मु. टी.

न. प्र.

२७

तरे

माह

नारि

त इति दीपिकायां तु विधौ आप्यविशेषः पुष्पो मित्रकरोत्तरस्ववरुणः ब्रह्मावुषि अं दुमिः शस्तेर्केशुतवारयो
गतिषिषु कुरेष्टवीर्येषु च पुष्टे दौ जलराशिरे दशमगेशु केशु नां शोदये प्रारंभः सलिला शशुनदो जीवे
दुपुत्रोदये अं ये तु वायी कूपनडागानामाकृतिनेदात्प्रत्येकं मित्रानि नक्षत्राण्युक्तानि तत्रावापि खन
नमूर्ते हे दृष्टोच्चयेः स्वात्पश्चिद्युष्य हस्तेषु सर्वदा च पुनर्वसुरेव स्यां वारुणे चैवापि खननमारुद्धे कर्म प्र
शस्यते कूपारंभमाह श्रीपतिहस्तः पुष्पो वासवं वारुणं च मे अं पि अं त्रिणी चैवोत्तराणि प्रजापत्यं चो पि
नक्षत्रमाहुः कूपारंभे श्रेष्ठमाहुर्मुनीनाः तडागारंभमाह वसिष्ठः मैत्रेदु ~~पुष्पो~~ चैवोत्तराणि पुद्गेवेज्यवारि
श्वरंभेषु प्रारंभं सर्वजलाशयानां सिते दं शकवारलभे अत्र वापि कूपनक्षत्रां पार्श्वमेतातिधाना
डागारंभार्थमिदं वचनमवसीयते बहुवचनमाश्रित्वा निप्रामेण सर्वशोपादानं छंदः परिपूरण
र्थतत्र कूपतडागानक्षत्रेषु सदृशानक्षत्रत्यागादवशिष्टानां शोसर्ये कुजे वा शुभलग्नके विधायुधा

यस्य

न

पोच्छे

रामः

२७

कार्यं

नेकजन्तार

ग्रहणं कूपपदं रामेन्द्राद

अत्रैव गतः

३२

५

व्यास युक्तं सेवा कर्म सिध्यति राशि मैत्री साहित्यं तु वसुरंगं श्रेयामि नैऋत सिंह मोरं तु संज्ञं च जवानं
 रं च गो व्याघ्र मश्वरं च ममाहिषं च वैरं न नायोर्यो नरपत्ययो श्रेति वसिष्ठे किं संगी कृत्य तु त्यक्तं चित्वा दत्ता युक्तं
 ग्रंथ कृता यो नित्री राशि मैत्री च विवाह प्रकरणे अश्विन्यां बुधो रिति त्रीणि शुभ रिति वसति अथ
 व्यप्रयोगः राग्रहण मुहूर्ते शा दुर्ल वि की हिते नाह स्वात्या दित्य मृदु दिदैव नैऋत ने कर्क श्रया ये चरे लमे
 धर्म सुता ह शुधिस ही ते इ व्यप्रयोगः शुभः नारे ग्राह्य मृणं तु संक्रम दिने ह धौ करे के कि पक्ष दं शेषु न वेद
 रां न च बुधो देयं कदा विघ्नं स्वाती पुन वसु वित्रा नुरा धाम ग रे वती विशाखा पुष्य श्रवण धनिष्ठा शत
 तारका श्रि का दशन ह त्रेषु इ व्यप्रयोगः शुभः इ व्य परसे रात्वे तै नै देयं यदा नी म पराक्रमं
 पुष्या श्रि नी चै व विशाखा श्रवण त्रये पुन वसु च रां संति धनादि निधि वर्धनं वर्धन मरण दिरूपे रा
 दानं मिश्र न ह त्रत्वा विशाखा निषेधे प्राप्ते रा हने रा वन निषेध इति विशेषः हत नष्टास्तु निषि

नि

मः

यासहे

मु. ति.
ने. प्र.
२८

कु. ज.

धौ वै अथ ये चरे मे ष क तु लाम करणा सन्यत मे धर्मे न व मं सुतः पंचमी अश्वे न ल ज रा या ष म स्थ
स्थान मुच्यं ने ते षां शुधिः न व म पंच म स्थान योः शुभ ग्रह सत्वं या प ग्र प ग्र ह रा हित्यं च अष्ट मे तू त य ए हित्य
मित्यर्थः एवं रूप या शु ध्या हिते ल भे रै ह रां दे यं उ कं च र न्त मा ला यां शु धे शु ध र्मा त्त ज नै। ध र्मे पु च रे वि
ल ग्रे इ वि रा प्र योग इ ति अथारे मंगल वारे इ ह रां न ग्रा हं त दु कं ज्योति प्र का रो ह रां नौ मे री ग फ़ी या न दे यं
बु ध वा स रे इ ह रां छे दं कु र्या त् च यं सो म नं द ने अथ तु वि शे षो सं क्रामः सं क्रान्ति स दि व से व धौ व धि यो
गे के ह्रि ह स न ह त्र स हिते र वि वा रे ह स्ता के इ ति या व न्न त्रा यि ह रां न ग्रा हं मि ति प्र न्ये कं सं वं धः त तु कु
तो न ग्रा ह्य मि ति अत अत ह य दिति य ध स्मा द्दे तो स ह रां त दं शे शु र ह रां म व र्णं प रि ह र्त्तव्यं मि ति नि श्र
स्त्यर्थः ह स्ते क वारे च रे सं क्रान्ते य द ह रां स्या त् कु ले षु त त् व धि यो गे त था ज्ञे यं इ ह रां छे दं तु का र ये त् इ ति
ज्यो तिः प्र का श का रो क्तेः अथ बु धे बु ध वारे क दा वि द पि ह रां न दे यं बु ध वा स र इ त्य धु नौ वो क्त वा त्
गृहीतृ कुलेषु भवेत् तत्पुत्रपौत्रादि विरपि परिहर्तुं शक्य

रामः
२८

(मुलमघा)

ले
घादि

अथ हलप्रवाहमुद्रुर्ते शादुलविक्रीडितेनाह मूलविशमघाचर क्रवमदु हिए प्रैविता कंशनिंयार्वेही
नबलेविधोजलगहेशु क्रविधोमां सलमे देवगुरौ हलप्रवहणं शास्तं नसिहे घटेकको जैराधतेत
नो हयकरंरिकासुषध्यांनियो मूलविशमै कतिः चर क्रवमदु हिए प्रैविता कोनविंशतिनसुत्रै हलप्र
वहणं हलप्रवृत्तिकर्मांतरयदाह नारदः मद्रु क्रवहिप्रचरे विशारवापितृनेषु च हलप्रवाहं प्रथमं विदध्या
मूलमेषदृषेः विशेषमाह श्रापतिः मद्रु क्रवहिप्रचरेषु मूलमैघा विशारवापितृनेषु चैह सप्रवाहं प्रथ
मं विदध्या मूले संहितेषु नेषु हलप्रवाहं प्रवाहं प्रथमं विदध्या नीरोगमुक्ता त्वितमोरनीये नीरोगः पा
णरहिताः ये मुक्ता दृषणस्ते रन्विता ये मोरनीया दृषास्ते विदध्यादित्यर्थः युक्तं चैतत् दृषाणं दृषण
स्तु फलरूपा अतस्तादृशैः दृषेः कृतं कर्षणं सफलं स्यात् चुर्णितै दृषणैः दृषेः कृतं कर्षणं निष्फलं
मेव नैति अथा कं सूर्यवारं विना त्यक्ता त्यवारेषु वं मंगलबुधहस्यनिशुक्रवारेषु हलप्रवणं शुनप

वप॥

मु. टी.

ने. प्र.

१९

त्र

योगे

पि

ना

दी

यधितानानानि सती यान्यतरस्योमिति विद्योयोगे दित्या उक्तं च व्यवहारतत्वे पूर्वाहोरायमाहने कर्कषो
रिक्ता सुनेष्टा कृषिरिति अथ सान्यतो लग्रशुधिः तत्र पापग्रहैर्हीनवलेः निर्वर्णरूपलक्षिते लग्नविधौ
चंद्रेशु क्रेमांसलेवेन क्षिपुष्टे उदित इत्यर्थः तत्र विधौ चंद्रेशु जलग्रहे जलराशिस्थे सति देवगुरो लग्नस्थे
च सति हलप्रवहणं शुभं उक्तं चरत्तमालायां शक्तिशालिनिर्माणे तथा शीतगोर्दुर्बलैरसितमौमनास्करैः ॥
आश्विनि वारिजोदय लग्नवर्त्तिनि गुरो कृषिक्रिया कश्यपोपि गुरो लग्नतेशु केवलिन्याथोदये विधौ श
स्तात्कृत्वा क्रिया तत्र दुर्बलैः कुरस्वेवरेः ॥ अथ विशेषतो लग्रशुधिः तत्र सिंहे घटे कुंभे कर्के अजे मकरे
घटे तुलायां एषु लग्नेषु कृषिकर्म न शस्तं यत्तस्मात्तद्व्यकरणं तथा शश्वेन कसमुच्चार्यार्थसेनाष्टम्यामपि
न शस्तं कृषिकर्म उक्तं च ज्योतिषारसागरे मेषलग्ने पशुकृतिकर्के जलग्नं नयं सिंहे सस्य नयं ज्ञेयं तुला
यां हलसंज्ञयः ॥ मकरे सस्य नाशः स्यात् कुंभे चैरनयं ॥ हत्यष्टमी वलीवर्षा नवमासस्थर्षति नाषष्टी

म

त्रै

ष

रमः

१९

चकी जै रजनी पश्यनं हति चतुर्दशाचतुर्थमि पादमेव फलं ध्येयं अथ वा जेहि मुहूर्त फलणि चक्रहल्व
काणि शार्दूलविक्रीडिते नाह ॥ एतेषु शुति वाहणादिति विशाखा पुनितो मंविता बीजो धिर्गदिता शुनात्व
गुनां तोष्टा श्रीदुरोर्मै देवः रामेष्टु पुमान्यसद्युन करण पुष्टो हले कोष्ठकृता प्राप्ता माष्टन वाष्टनाति मुनि
मिः प्रोक्तान्यसे संति च शुति श्रवणः वारुणं शततारका अदिति पुनर्वसुः विशाखा स्वाप्रसिधा एतैः रुद्र
मिः नक्षत्रैः न्यूनैश्चेतेषु पूर्वोक्त नक्षत्रेषु मूलमघा क्रवम दुष्टि प्रधानि शास्त्रातिषु पंचदश नक्षत्रेषु बीजो ति
सिवाजिवपनेषु मंजु संवरत मालायां हस्तास्विपुष्योत्तर रोहिणी पुष्य चित्रा नुराधा मृगशिरा पुष्य स्वाती धनि
ष्टा सुमघा सुमले बीजो सिरुत्कृष्ट फलो प्रदा स्यादिति कोणयो मूलं नारदेन पुक्ता निमदु क्रवसि मनेषु पित
वायु वसु दुषु स मूलनेषु बीजो सिरत्पुत्कृष्ट फलप्रदा कश्यपेनापि वसु वायु जनैः सत्यं हि प्र क्रवम दुषु
सीतां सरत्वाथ बीजो सिरित्युंति व्यवहारतत्वे उक्तं मत्वा त्रनेष्टा कृषिरित्यतो नकारोत्रानुर्वर्त्तते तेन बीजो हिने

मु. टी.
न. प्र.
२०

ह्येत्यर्थः अत्रकालविशेषनिषेधराजमार्तडेरवौरौद्राघपादस्थेनूमेः सं जायते रजस्तस्मादिह त्रयंतत्रवीजवापं
परित्यजेदिति अथ बीजोक्तौ फणिवक्रमुच्यते अगुनतो न विद्यते किरणा यस्या सावगुः सैस्यस्वरुपा नावस्त
स्य कुतस्तस्य किरणा तौ दृशेयुः राहुस्तस्य संन ह्यत्र तस्मादित्यर्थः राहु धिष्ठित न ह्यत्रारद्यो नानि असंत्य समीची
वानानीत तस्त्रीणि शुभकराणि एकमशुभं ततस्त्रीः शुभानित तैस्त्रीणि ये कमशुभं न तस्त्रीणां शुभानित त एक
मशुभं ततस्त्रीणि शुभानित तश्चत्वार्यशुभानि एवं बीजोक्तौ सप्तविंशतिन ह्यत्राणां शुभानां शुभत्वमुक्तं उक्तं च
नारदेन न वेद तत यं मूर्ध्नि धान्यनाशाय राहुना त्रयंक कुलाय दृष्ट्यै द्वादश चोदरे निसेंदुलत्वं सांगुले
न चतुष्टयमीरितं नादृशो वहीर्षच के स्यात्त वा जोष्टाविति चितयेदिति राहु र्यस्मिन्न ह्यत्रे स्तितस्मात्तत्र त्रयं
मूर्ध्नि मस्तके स्थाप्य धान्यनाश करं न वतित तस्त्रयं गले स्थाप्य क कुलं त्रयामिकं संपादकं स्यात्ततो द्वादश
मानि बहिर्न ह्यत्र रहितानि उदरे स्थाप्यानि तानि धान्यदृष्टिः शुभः ततो न ह्यत्र चतुष्टयं पुष्टे निसेंदुलत्व करं स्या

ये

रामः
२०

व

नाश

तततो वसिष्ठं हिर्न ह्यत्र यंच कंधान्यनाशकरं स्यात् यथा राहु विशाखया मस्तिततः सर्पाकृतिचक्रं ले
ख्यं वीजोक्तो फलिचक्रमेवं रन्तमासायामपि मूर्ध्नि त्रीणां गले त्रयंच न हरेधि स्यान्निच द्वादश स्यात्
तुल्ये च तुष्टयं वहिरतो नानां स्थितं पंचके चैकं कजलमत्र हृदिरधिकातिस्तदुलत्वं क्रमात् स्यादिति
प्रसवेनैतयंच फलिमाही जोष्टिकाले स्फुटं मिति अत्र केचित् फलिनात्सूर्यनक्षत्रादीनि व्याच
ख्युः तत्र युक्तिः सूर्यनांति रगः रथाप्य इति स्वरोदयवाकौ कवाकनात् तत्र नारदवाकौ कसाहा
मस्तकं वहिः गलः जवर वहि जवर वहि इन्द्रादिषु कृत्वा त्तराहुधि स्यात्तमारम्य धिस्थेषु
जः ॥ पुसा अम पुज रुचि ॥ स्वाभजवर पुष्टं हसुनिष्पुलामीति कश्योक्तेश्च सूर्यनादुरगः स्म
वीजमूलं अधराष्टरे मसरो मृत्वा य इति तु स्वरोदयवचने वीजो वायने लग्नशुद्धि
वह्निः बह्ना माह वसिष्ठः मवरिपुसहं जेयापैस्त्रिकोणकोटिस्थितैश्च शुभैः कथितेषु च

तु उरगपदोपादानाद्वाहपरीकृतं स
पाकारत्वात् ॥ वहुचयनं स्वरसिद्धि ॥ २०

मु. टी.
नं. प्र.

२९

पुण्यमारभ्य क्वासता न्यष्टेन क्षत्राणि शुभानि ततः विशाखा मारभ्य धनिष्ठा तानि नवनक्षत्राणि शुभानि

धिमेऽपि शुभलगेवीजवापनं कार्यमिति हलप्रवहराम्बुक्रममुच्यते हल इति हले हलवक्त्रे कोर्द्धिताम्
त्सुर्यमुक्ताद्वात्र हत्रात्कसेरात्रीणीत हत्राणी अस्मिन् अशुभफलानि सतोष्टानि संतिशुभफल
संदातिततो नवनक्षत्राण्यसंति ततो ह्येनानि संतिशुभयथासूर्य आर्द्रायां मुक्तां संस्रगः तत आश्लेष
त्रीणि स्रगा र्द्रा युनर्व सुन्यशुभानी तत ईशततारकापूर्वाभा र्द्रा पदोत्तराभा र्द्रा पदोत्तराभा र्द्रा पदोत्तराभा
रणी कृत्तिका रोहिणी नक्षत्राणी शुभानि ततः स्रग्वक्त्रे कंशु रावस ह्यविंशतिमाति सवंति यद्वा ह
वसिष्ठः अर्कगतागं सस्यं सचितयं नेष्टमुच्यते स्विष्टं षोडशधियं नवकं सिष्टं सतिष्टं वलांग
लेवक्त्रे इति अर्के रागतं मुक्तां अंगनं नोमं सस्यं माक्रांतं एतद्भूतं ततः उच्यते षोडशधि
स्यं सिष्टं यथासूर्यमुक्तात् प्राक्कनान्यष्टौ शुभानि सूर्ये नो ग्यतादृशे वाष्टौ सातिशुभानि सूरि
त्यर्थः शिष्टं उर्वरितं मध्यगतं नक्षत्रं वक्त्रे सतिष्टं एव सात्राय विंशतिमातिना करहोपि

८

रामः

२९

हलादौ वृषणाशायमत्रयं सूर्यमुक्तनातत्रग्रेवहृत्त्रयं लक्ष्म्ये सौरव्यं पार्श्वं पंचके शूलत्रयेऽपि नवकं
 मरणाया न्यपंचं श्रिये पुष्टे त्रयं श्रेष्ठं स्याच्च कोलांगले शुभे इति अस्मार्थः हलप्रवर्तनसमये सपुत्रे
 सूर्यमुक्तनातत्रात्रहृत्त्रयं शायस्यात्तदग्रेन हृत्त्रयं लक्ष्म्ये स्यान्नवदग्रे पार्श्वे न हृत्त्रयं पंचकं
 सौरव्याय स्यात्तदग्रे शूलत्रयगतं न हृत्त्रयं नवकं मरणाय स्यात्तदग्रे न्यत्र पार्श्वे पंचकं श्रिये स्यात्
 तदग्रे पुष्टगतं न हृत्त्रयं श्रेष्ठं शुभफलदमिति अनेन प्रकारेण मृगादीनि तान्येवाशुभं शुभानि सं
 भवति तत्र हलत्रयं कृतिर्लक्ष्यतेऽपि त्रिष्वष्टसु नवदृष्टेषु सप्तस्वर्कविमुक्तनातहानिर्वृद्धिं कर्तुं मृत्यु
 : लक्ष्मीप्राप्तिर्यथा क्रमादिति हलनष्टो लोकनं वरमुक्तवान् अस्याप्यर्थः अर्कविमुक्तमात्रेषु नेषु
 हानिः ततोऽसुनेषु धिः ततो नवसुनेषु कर्तुं नाशः ततः सप्तसुनेषु हानिः ततोऽसुनेषु वृद्धिः ततो नवसु
 नेषु कर्तुं नाशः ततः सप्तसुनेषु लक्ष्मीप्राप्तिर्यथा क्रमं फलं ज्ञेयं अत्र सर्वं विंशतिनक्षत्रोक्तेः अ

मु. टी.
न. प्र.
२३

३

नंदे अर्को कांतेत्यादि पद्य व्याख्यानं पितृ चरण कृतं तदपि स्पष्टार्थवसिष्टादिष्विवाक्ये विशेषदर्शने
तु सामान्यवाक्यस्य विशेष एव पर्यवसानमित्यलमिति प्रसक्तानुप्रसक्तेन अन्यथा तेत्यागः निषिधानां
तु सर्वधेवत्याग इति निष्कर्षार्थः अर्थः शिरामोक्षविरेकादि धर्मक्रियामुद्गृह्णन् शार्दूलवित्रिदितेनाह
॥ त्वाष्ट्रान्मित्रकनाद्येवुपलघुश्रोत्रेशिरामोक्षं नो मे कर्तव्यमिदं विरेकवमनाद्यं स्यादुधार्कविनामि
त्रहिप्रचरध्रुवेरविशुभाहेलग्रवर्गविदो जीवस्यापित्तनोगुरौ निगदिता धर्मक्रियान इत्येतादृश
ये चित्रास्वात्यो मित्रद्वये अनुराधा ज्येष्ठोक्तनादयं रोहिण्यमृगश्रवणं अंबुषः शततारका ह्येधुन्यग्निना
घुष्यहस्तातिजितः श्रोत्राश्रवणः एषु नक्षत्रेषु तथा नो मा कर्तव्यमिदं गलेरविगुरुवारेषु शिरामोक्ष
रांस्तस्मै राससुधातेन कुर्यादित्यर्थः उक्तं च ज्योतिर्मारस्मारे वित्रायुगे विधियुगे मित्रायुगे लघुषु वा
रुणे विधौ वस्ति विरेचनवेधाः शुभदिनतिथिवंद्यं श्रिं नीवारसंमत्पत्तावः अथ बुधकीबुधश
रुधिरवाहिनी नाडीकाशिरा ॥ तस्या ४ स्मृत्स्मरास्त्रघातेन शिरानोक्तमोक्षं कुर्यात्

चैत्रपुर

रासः
२३

पु
त
वि

नेश्वरावापास्यान्यवारेषु पूर्वोक्तनक्षत्रेषु च विरेकमनाद्यं श्रोत्रधेनसुखप्रवृत्तिर्विरकः वर्मप्रसिद्धमेवता
याधेकर्मकार्यं उक्तं अथ मित्रहिप्रचरध्रुवेरविशुभाहेलग्रवर्गविदो जीवस्यापित्तनोगुरौ निगदिता धर्मक्रियान इत्येतादृश
शुक्रवारेषु धर्मक्रियाकोटिहोमरुद्रानुष्ठानादिव कार्या उक्तं च दीपिकायां शुभग्रहार्कवारेषु मृदुहिप्रक
वोदुषु नक्षत्रांशिविलश्रुतं शान्तिकपौष्टिकमिति शान्तिकं धर्मकृत्यं कोहोमाद्यं अथ विदो बुधस्य जी
वस्य गुरोर्लग्रवर्गलश्रुतं शान्तिकपौष्टिकमिति शान्तिकं धर्मकृत्यं होमोयस्मिन्कर्मश्रिं श्रिं गुरु
बुधयोः षड्गोसतिनोलग्रगुरोवसति कर्तुं श्रुगुरुवले सति धर्मक्रिया हितादिता निगदिता उक्तं वस्तु
मालायां ॥ दिबुर्केर्के गुरोर्लग्रधर्माभारं नो रवेदिने ॥ अन्यच्च श्रुतिस्मृतिपुराणादिप्रोक्तानां धर्मकर्म
रांगुरुलग्रवर्गेषु पारं नस्तदलो सतास्त्रिषु गजानं विवाहप्रकरणे ग्रंथकवैविवसति अथ धान्य
छेदमुदुर्ध्ववसंततिलकाच्छेदसाहती ह्यर्णजमादकरवह्निवमुश्रुतां सुखातिमघोक्षरजालातकन

दि
श्री

मु. टी.
न. प्र.
२४

रहिते

चि

स्थि

स्थिरमो

हृद्युष्येमंदाररि। कोदिवसेतिरासाधान्यस्थितानिगदितानि विद्यमाने विलम्बेनाज्ञासंज्ञातिमूलम्येष्टाद्विष्टे
षाअजपादःपूर्वा। तादृपदाअन्यानिप्रसिधानितज्ञावित्रायुष्यश्चएतेश्रकोनाविशतिनज्ञत्रेषुतथासं
दःशनिःआरोमंगलःरिकास्थियःप्रसिधाःएतेषांसमाहारोमंदाररिकंतेनरहितेविहीनेदिवसेत
थास्थिरनेस्थिरराशौलमेसतिधान्यछिदाछेदनंकार्यमित्यर्थःयदाहराजमार्तंडःशोषेपिअतथासो
म्येहसेयुष्येनिलेतथासम्यच्छेदंप्रशंसतिमूलश्रवणवासवेदीपिकायांतुयाम्यजयादहिर्दनातेस
तोमशकविभोतरोदुषुकुजार्कजवारवर्जशस्त्रेदुयोगकरणेषुतिथावरिकेःधान्यछिदास्थिर
नरास्वहोदयोषुअहिरक्षेवाअत्रपूर्ववाकेनज्ञा। त्राएपुक्तानिद्वितीयवाकेएकादशज्ञानिरावंविंश
तिज्ञानिजातानिवाक्येतुधनिशेषादानातंआमेकोनविंशतिसान्यवसंयद्यंतेतानिवचनद्वयप्रम
रणाग्रंथकर्त्रेपिनिनिवधुतिववहारोचयेतुवारावुक्तौधान्यानांलवणंकुर्वाहुरौशुक्लेचसर्वदेति
त

ध

रामः

२४

ॐ

ग्ये

कणजद्वि

स्थ

मिनुषी

राहि

अथ करामर्दनसंस्मरणेनमुहुर्बैविसंततिलकयाहनाम्यार्थमश्रुतिमधेद्विधातमूलमेत्रात्यनेषुगदि
तंसत्तद्विश्राजयन्निद्रातिधातशतार्थश्रुतिमधेद्वितमूलमेत्रात्यनेषुगदितंकरामर्दनंसत्तदीश्राज
पीत्राततिधातशतार्थमर्हसंस्मरणेनमिहार्किकुजोविनासनाबंपूर्वाफालुणीअर्थमेत्तरफालुणीवि
धातारोहिणीअन्यान्यतिप्रसिधानिराखुनवस्वर्हेषुकणाश्रकादयस्तेषामर्दनंयष्टिधातादिना
तिसुखीकरणंतात्समीचीनमित्यर्थःतदुक्तंयहरोचयेफालुणीश्रवणाचैवमधामूलतथासताअ
नुराधातथाज्येष्ठारेवताधान्यमर्दनेकेवलेसिंहलमेवागुरुदेवेथवापुनरुवमत्राद्यैसात्युक्तानिरोहिणी
राहिरापमर्दनंकुर्वाहुराजमार्तंडोक्तंउत्तरासुप्रवेशपोतंअत्रकर्मविशेषुएकैकस्येवनज्ञत्रस्योपाद
नमतिमुख्यतासूचनार्थजत्वितरनिषेधार्थंकुतःवाकंतराणांवेपर्यापन्नरितिअथद्विशंविश्राख्यत्र
जपासूवासादपदानिर्द्वितीमूलधारोहिणीशततारकाअर्थमर्हउत्तराफालुणीराखुषट्सुनेषुसस्य

इत्युक्तेः

१तापादनंराजमार्तंडोक्तंयथाहस्तेनवापयेदीजसंग्रहवैश्वदेवता४

मु. टी.
न. प्र. न्य
२५

५ इति भिन्नमेव कर्तव्यं तौ लिखिते चतुर्विंशत्येव न्यायसिद्धिः शुभकरिगदिता

धार्मिकस्य रोपणं पूर्ववापितव्यत्वांतरे आरोपणं सद्युक्तं इतस्य रोपणे आर्किकुजौ शान्तिनौ सौविनायका
अन्यवारं सुसूर्यचंद्रबुधगुरुशुक्रवारेषु कार्यं सस्य रोपणं उक्तं च राजमातं वै पूर्वाभाद्रपदासूतरोहि
रपुत्ररफाल्गुणविशाखापूर्वाषाढा चैव धान्यानां रोपणं नैवराति अथ धान्यस्थिति धान्यवृद्धे सुदुर्लभं वसं
तनिलकया ह मिस्रो अरोड सुमेरु वीस्थिति शुक्रकरागदिता ध्रुवे ज्येष्ठां दृष्टव्यं वरनेषु च धान्यवृद्धिं
होवमंततिलकया ह मिस्रो गुह्यं मिश्रं विशाखाकृतिके उग्रं पूर्वात्रयं नरणा मघाः रोड माघं नुजो
इत्येवा इत्येवा एतयो दशानो विति त्रे अन्येषु सप्तदशसु ते पुनः त्रेषु तथा कर्कः अजो मेषः तौ लिख
ला एते विहानेन नौ मकरस्थिरद्विस्वत्तावरा शिल्लेषु तथा शुभाहेचंद्रबुधगुरुशुक्रवारं धान्यानां स्थि
तिरे कत्राशी करणं नाम सागदिता उक्तं च द्विपिकायां या म्यागिरुद्रा विशाखा पूर्वाभाद्रपदा इति अत्र नै
शुभाहे धाज्यादि संस्थापने मेषु रासं न गस्थिरं गगरो दृश्ये अथ क्रवाणि प्रसिधानि इज्य पुष्पदि

रामः
२५

हि

ध

उप

उत्तरा म
दि

शं विशाखा इत्येष्टा दस्रो अश्विना चराणि प्रसिधानि एषु धान्यवृद्धिः त्वं मध्यमेनावत्तु धान्यं देहितो ह मा
सद्येन तु स्यंत दान्यं सपादं सार्धं वा दद्यात्तामात्येवं रूपा सा निगदिता उक्तं च द्विपिकायां अत्रात्रयं वि
शाखा क्रवपुष्पपुनर्वसुनि वा यु अश्वत्येव्यवर्त्तं नैधन्यादिव वर्धने रास्ताः अथ शान्तिक पौष्टिक
दिकृत्येषु मुहूर्त्तवसंततिलकया ह मिस्रं क्रवांत्यवर मित्रमघा सुशसं स्थाछांतिकं सहस्रं पौष्टिकं संग
लात्परवेर्के विधौ सुरवगते तनुगे गुरो तौ मोघा दीदुष्टसये पिशुनं निमित्ते ३ धृति प्रादीनि मघाता नि प्रसि
धा धानितेषु पौष्टिक पौष्टिक स कं संगलं विनायकं शान्त्यादि शान्तिकं दृष्टक फलद मूलन स त्राघं द
क्षत्र शान्त्यादि एतानि कार्माणि कार्यं उक्तं च द्विपिकायां मित्रादित्यमघा तत्राशत निव क स्वाती विरिच्युत
स्वर्गा धा शुभं पूज्य पौष्ट्य रि विषु स्याते तुषार त्विषिरिक्तां यव विहाय सोम्य विहाय नौ म दिवसे रासं न
रां नूतये सर्वे शान्तिक पौष्टिकं निगदितं गार्गा द मिस्र यात्र अथ शुनल अग्निः तत्रार्कं सुर्यं रवे दशम

च

रि नि उ

सु. टी.
न. प्र
२२६

लाघुत्यादिदोदृशनेतिमोदयादिदृष्टकालेपुष्पसंख्यात् उक्तंचरीपिकायां॥ शांतिकमणि कुर्वन्नेतो
त्यत्र नैमित्तिकेभ्यः

स्थेसतिविधौचिंदेसुखगतेचतुर्थस्थेसतिगुर्वौत्तनुगेलग्रस्थेसतिविधौचिंदेशां त्यादिकार्यजकंवर
न्रमालायांपूरोचिंदेवेश्मगेकंवरस्थेलग्रेजीवेवाकतेवासिरेच॥ आसंत्यापुष्याणिकार्याणिकार्या
णितिनश्रान्तिकादिमोघेगुरुशुक्रयोरस्तदिकेवाचार्यकसिंह। स्थगुर्वादिरूपेदुष्टसम
येपिशुनदंतथानिमित्तेकंतथागुरुनार्गवमोघेपिहोषोस्तत्रनविघतेयुक्तंचैत्रयतोस्तीर्देशां
तिकं। नैमित्तिकंअनिमित्तकृताशान्तिनिर्माहोयोयजायतेइतिस्मरणत्तत्रनिमित्तेरोगरूपे
केत्याधुन्यातदृशंनरूपेधनवतिनौमित्तिकंववृद्धदिनवृचदितव्यापकेगुरुशुक्रास्मानदिहोषे
यवश्यतेव्यापकेगुरुशुक्रास्मादिहोषेयवश्यंविधेयं यतो जन्मांतरीयदुरदुष्टसूचकंतिदंनिमित्तं
मुत्पन्नंतस्याशांत्यानिरासादशुनादृष्टस्यापिनिरासःवदुद्दिनप्राथेदिनदूषणेकालेकिप्रमाणं
तिकंकिंविदुरदृष्टाशमकंपद्यपिनवतितथापितावद्दिदिनेदुरदृष्टस्यप्रावल्यादुखप्राप्तिः

री

रामः

२६

प

ले
के

मथाल्येषाग्रित्येनैवजलेनशांतोत्तवतितथासकलगरहाहकोमनुष्येवहसिर्गुणयद्गृहीतजलपू
र्णघटैः एकदेशनिर्वापिनोपिसकलोपि॥ ननिर्वाप्यतेइत्यतः सर्वथासौर्वादिहोषंविनैवयथाकथं
चित्कथितप्रकारेणदिनशुधिसंगाकृत्यशांतिकाद्यवश्यंविधेयं अथहोमादुतीशुधेमुहूर्त्तमनु
ष्टुपंचंदसाहसूर्योऽत्रिनिर्वापकेचिंदेसूर्यवियुक्तेपुंगवत्वज्ञागुणिरिविनोनेष्टाहोमादुतीःखले
सूर्यः स्पष्टमानेनयन्नृतेस्तिस्मात्रिकेत्रिंशदितोसत्रयमेकंत्रिकमेवंसप्तविंशतिरेषुन
त्रिकानिजवतितत्रसूर्यनक्षत्रादारम्यप्रथमद्वितीयादित्रिकस्थेचिंदेसतिक्रमादेवांमुखे
दुतिःपततियथाप्रथमद्वितीयादित्रिकेसूर्यस्यतनोबुधस्यततःशुक्रस्यतथापंगोःशनेततश्च
इत्यततःआरत्यतोमस्यततर्ज्यस्यगुरोःततोऽङ्गोराहोस्ततःशिखीनःकेतोःएवंसतियदिदने
पापग्रहमुखेहोमादुतिःपतनिसानेष्टानशुनदाअथादेवशुतग्रहमुखेआदुतिपातःशुनफ

दा

शुक्र

ति
रामः
२७

मु. टी.
न. प्र.
२८

नैनं ह्यगं मुहूर्त्तमनुष्ठानादनवात्रं स्याद्विरहिः। प्रमदुर्मे स च नो शुभं विनो नंदविषयमधुपौषार्किनूति
जान् चरति प्रमदुर्मे स ज क द द श मे शुभ त व्या स न नो समी न ल य शुभ न ग हे यु ते द द हे तै त र्थः परं तु न न दः
प्रतिपत्त्यै का द श विषय टा विवाह प्र करणे व ह्य मा राः॥ म धु चै त्र मा सं पौ ष चै त्ना र्कि नूति नू मि जं मं
ग ल वा रं ए ता न्वा ना र्ज मि त्वा न वा न्न म ह्य रां स्या त्र य द ह नु ज व लः न वा त्र म ज न न र रां म दु हि म च रैः
शुभं शुभे हि यु ते ल मे वि ष नां डी वि व र्ज ये तु न वा त्र नै व नं द ह यं मा से षौ षे म धौ तथा अ च नै का य ट न मु
हूर्त्तमनुष्ठानाह। ह या म्य त्र य वि शारं डे इ सा र्प यि त्रे श ति न न र ग्वा जा क दि ने का य ट न स स नो शुभं य
म्य त्र य न र रां कृ त्ति का रो हि ण्यः वि शार वां डे ज्ये षा सा र्प म म शे षा पि त्र म धा र्पे आ र्द्रा रा ते व र्ति ते
र हि अ व शि ष्टे शुभ द श ने त्रे शुभ त्वा शु क गुरु सूर्य वा रे स स नो प्रा ग्वा र व्या त गु ण वि शि ष्टे ल
ये नो का या य ट न ति मा रां शुभं उ कं च दी पि का यां इ नै ह रि य टै ल ये श क पि त्र दि दै व त्रि न य न वि

बुध

नो
रामः
२८

का
पि

धिया म्य दं द स र्प न्य मे शुभं मु क र रा ति थि यो गे शु क जी वा र्क वा रे त र रा ति थि य ट न मि ष्टं चं ड न्ना रा वि शु धौ ज मे
मि शु न क न्ये ह रि सिं हिः त र रा ति नौ अ य य ट न स्या ना त्रौ च ल न मु हूर्त्त म यो व्य ते त त्र दि पि का शुभा हे वि शु
मु मे दु र्मे ग मे त्रा शि पा रि षु चाल नं य ट स्या ना त्रा वं शुभ ति थि दु शु अ य द पि का या नो का या त्रा मु हूर्त्त पि
त्र शि क रे ज्य सु धा नि पूर्वा मि त्र ध ना व्यु ते ने शुभ ल ये तार क यो ग ति थि दु वि शु धौ नौ ग म नं शुभ दं शुभ वा रे
इ ति अ य वी र सा ध ना ति चार यो ग मु हूर्त्त मनुष्ठाना ह मू ला र्द्रा न र रा पि त्र म र गे सो मे व ते त नो सु खे शु के ह मे शु
सि धी व र ति चार योः मू ला र्द्रा दि न ह त्र पं च के त चा य ट न नो सु कुं न ल ग्ने त नै सो म्ये बु धे स ति त था शु के सु
खे च तु र्थे अ ह ने शु धे शु ध त्वं पौ ष वा ते ता द शो ल मे वी र स्य वी र सा ध ना या अ ति वा र स्य का र्म रा स्य च शु
धि र्ति व्य ति उ कं च व सि ष्ट न श शि नै र्द त य म पि त्र ते ष ह म धौ ल गो च पा ता ले ष वं ग ते रा शि जे ति रि व ला
वे ता ल सि धि स्या त् आ र्द्रा ग्र रां ग त्ता मा ला या पि त्रे श या म्य मू ले दु ने शु शु धे ह मे पि च वे ता ल सि धि पा ता ले

प

ग्या

मु

ल

मु. रा.
न. प्र.
२५
८८

पितालेरगोलेयतलमगेवेतालोनामवीरसायनाअथरोगनिर्मुक्तस्तानसुहृद्वेवसंततिलकयाहअंत्यादिति क्र
वमघानिलसार्पधिमिरक्ति - योचरतो नोविकबोदुवारे स्नानंरुम जाविरहितस्यजनस्थरासंहनेधोरवल
रगोवकेडकौगोअंत्यंरेवतीआदित्यादिनिनानिप्रसिधानिगतानिनवधिमनिवितो गेपुतात्यवशि
हानिअष्टादशमानितेषुतथारिकासुसंज्ञासुतिथिषुतथाकविःशुकःइंद्रश्रंइःआम्यारहितेषुवारे
सुतथावियेचंकेहनेतिथिषिदस्यास्थानस्थितेनिधिधस्थानानानितस्थितेगोचरेप्रकरणेवह्यतितथा
सवेराकादशेकेडेप्रथमचमवतुर्धसहमदरामस्यानेषुकोणेनवपंचमेष्टुस्थानेषुस्थितैःपापग्रहेः
जपहितेलमेसतिरुजारोगेरोविरहितस्यनिर्मुक्तस्यजनस्थस्नानमारोग्यस्नानंरासेशुनेउक्तचकश्येन
पितृमारुतस्येत्याप्योस्थिरहेष्टादशशुकयोःतत्कुयोःद्रोयोगमुक्तस्नानंकदाचिनेतिपुनंसोरपिनिषेधो
रन्तमालायांडोवारेनार्गवेचक्रवेषुसार्पादित्यस्वातिमुक्तेषुतेषुपिमेयामेवौवकुर्यात्कदाचिन्नेव

शमः२
२५

ये

ऊ

वि

स्तानंरोगनिर्मुक्तजंतुःपुष्पशततारकयोनिषेधोनारदसंहितायांस्थिरज्यादिनिसार्पात्यंरवारुणनेषुवनकुर्या
द्रोगमुक्तस्यस्तानंवारज्यशुकयोःरितिअर्थादन्यतज्ञत्रेषुकार्यमित्यर्थःअथलगादिशुधिमाहश्रीपतिःलघे
विचरेसुर्यकुजेज्यवारेरिकातियोचंइबलेचहीनेकेडत्रिकोणयगतेश्रपापैःस्तानंहितंरोगविमुक्तकानोदी
पिकाशंतुविशेषःआदित्येषुचरेषुशर्केदिनहृत्युष्यंअचंकेषुचक्रराहव्यतिपातविष्टिदिवसेष्टावशसे
त्रिथोकेडस्थेषुनेषुकामतिथिषुस्तानंगहानुक्तिदंशसंनानसुशोननाविधानुजंगजेष्टेष्टुसदासराइ
तिअकामतिथीषुत्रयोदशीरहितासुतिथिषुअथशिल्पविद्यासुमुहूर्तमनुष्टुनाहमदुक्रवह्निप्रचरेःजे
गुरौवासलमगेविधौज्ञजीववर्गस्थेशिल्पविद्याप्रशस्यतेरपुगणध्रवगणह्निप्रचरेगणशुशिल्पकोवत
हारापाषाणादिघटवनावर्गानिर्मितमूलादिकंतर्दिध्यायाःप्रारंभःप्रशस्यतेउक्तंचअथलघुशुधिप्रचरे
बुधेखलगेदशमस्थेसमस्थेवैवाअथवाह्यगुरौहहस्यतौखलमगेदशमस्थेसमस्थेचसतितथाविधौ

ग्र

सु. ३०

३०

गि

वं दे ज जी वर्ग स्थे बुध गुरु ष ष र्ग स्थे च सति शिल्प विद्या प्रशस्यते ॥ उक्तं चरत्न मालायां ॥ लग्न कर्म गते
 सौम्ये जीवे वास्तव्ये धीतो ॥ तयो वर्ग स्थिते शिल्प विद्यारं नः प्रशस्यते ॥ कश्यपेन त्वेव मुक्ता लग्न धर्म गते सौम्ये
 गुरो वाहि मदी धीतो ॥ तयो वर्ग स्थिते शिल्प कर्म रं नः प्रशस्यते ॥ वसिष्ठे न्ये वोक्तं शशितनये जीवे वाचुं दे
 बाल योगे बलि निधर्मे वात ष र्ग लग्न गते शिल्पारं नः प्रशस्यते सतत मिति अथ संधान मुहूर्त मनु एनाह ॥
 मित्र नाम्येषु चाष्ट म्यां तो तिले हरेषु क्र दृष्टे तनौ सौम्य वारे संधान मिष्यते रगे ज्य मित्राः प्रसिधाः ना
 ज्यं पूर्वा फाल्गुणी रा पुने पुष्या ष म्यां हरेषु क्र दृष्टे वातै तिले करणे वात या शु क्र दृष्टे शु क्र सुत इत्यपि दृष्ट
 यं तादृशे तनौ लये तथा सौम्य दारां वा शु क्र दृष्टे च लये ष म्यां वा तो तिले लये प्रदिष्टा पूर्वा चार्थे सत्र सं
 धान मिधि अत्र जी र्णा एवं व्या कुर्वते पुष्ये ण सहिते स पुष्ये णा गे मे त्रे शी त र शो स पुष्ये द्वा द श्यां वा शु क्र
 दृष्टे च लये ष म्यां वा तो तिले लये प्रदिष्टा पूर्वा चार्थे सत्र संधान मिधि अत्र जी र्णा एवं व्या कुर्वते पु

नल

ज्य

पु

रामः

३०

त्या

ष्ये ण सहिते स पुष्ये णा गे मे त्रे च एवं न ह त्र त्र य मुक्तं न वतिय द्वा ह वसिष्ठः सुर गुरु मे त्रे णा गे पुष्ये स मे त्रे
 च लये शु क्र दृष्टि ते यु ते कुर गे तो तिले ष म्यां द्वा द श्यां सिं धि रिष्यते एव मे व च ॥ रत्न माला पद्य व्याख्या
 ने ज्ञायः संमति वा का यो रा र्थे त्वा त्र मे त्रे णा गे पुष्ये द्वा द श्यां वा सिते तिले लये ष म्यां वा तो तिले
 करणे संधान मिधिः ॥ स्यादिति न दृ ना स्क्रो प्या ह ना गे मे त्रे शी त व र्मा विति व क्रो क्ता वा शयं न वि
 ष्मः एवं च मूल्य पद्ये दे वे ज्य मित्र नाम्येषु त्वेव पठनी यं अथ परि ह्रा सु मुहूर्त व संत तिल का छे द सा हस्य
 ष म्यां दृष्ट त शनि विष्टि कुज नृ ज नु र्ने मा सौ म तौर विविधू अपि ताना ना र्थः ॥ गे च रे त नु ल वे रा शि जी
 वा ता रा शु भो क रा दिति ह रं प्र क मे प री ज्ञा अष्ट अष्ट नूत च तु र्द शी शना कुजौ वारो प्रसिधौ विष्टि र्म
 ज नु र्ने मा सौ ज न न काली न नै न हे त्रे ज न मा संच र ता व ॥ ष म स्थाने र विविधू अपि त त्रे दृ दृ दि व च
 ने प्रगल्भ्ये मिति ॥ प्रगल्भ्य संज्ञा यां मु त्र प्रगल्भ्या अचीति प्रकृति तावः एता वत्य द्वा र्थ क दं व के त्य को प री ज्ञा

पु

३०

कंचनाम कर्मप्रकरणमया लिरयते यस्मिन्पुष्पादिकेन हृत्त्रे च ॥ निषिक्तो राजा तदसिधे कर्तुं अथ सा मा
 न्यतश्चुन कार्ये लग्रशुधिमनुदुना हं यथाष्टशुधोपचये लमगेशुन दयुते चंदे त्रिषट् दशा यस्थे सर्वा रमः प्र
 सिधति व्ययोदा दशस्थाने अष्टाष्टमस्थाने एतत्स्थानं यं शुधेशुन पापग्रह हित्यं दोषादिनं यस्मिन् ए
 तादृशो स्वजन्मराशोः स्वजन्मलया दोषचयमवने त्रिषडे कादशमस्थाने लगते शुनग्रहे दृष्टे युते च त
 या चंदे त्रिषट् दशमापस्थानस्थिते सति सर्वेषां शुकोने र्याणां मारः प्रसिधति यहा हवसिष्टः उपचयेने ल
 गते व्ययेने धनशुधिसंयुते लमे उपचयगोशत करे संगल कर्माणि कार्याणि अथ नक्षत्रेषु ज्वरोत्पत्तौ
 सत्यांतस्मिन्निष्ठौ दिन संख्यादिकं दितियोपजातिक योपेङ्ग वच्चा छेदमाचाह ॥ स्वाती पूर्वोत्तिवसिपिने
 मतिज्वरेत्यमे त्रे स्थिरता नवे दुजः याम्यशुबो वारुणत हृत्त्रे शिवाय स्वादिपहो धिपाके वासवे धधमूलाग्नि
 हास्तेन वपिसेन रवा बुध्वा र्यमे ज्यादिति धातत्तेन गाः मासो ब्रवेथे ययमादिमूलैने मिश्रे रापित्रे फणिदंशने

३

४२

रामः

३३

यो

५

मनिः ॥ ४५ ॥ स्वाती इंदो ज्येष्ठा पूर्वास्तिः सः आशिव आर्षे सार्यने अशेषायां यां एषुनेषु ज्वरे पुंसः
 स्त्रिस्तो वा ज्वरोत्पत्तौ मतिरेव स्यात् उक्तं च वसिष्ठेन पूर्वात्रय स्वातिनु जंगरो इस्वरैर्हेषु च यस्मिन् रोगः
 स्याद्विहितुं देवचिकित्सकोपि क्षिता वसक्तैः खलुरोगिणं तं देवचिकित्सको देववैद्यो धन्वंतरिः ॥ अ
 थांत्यमे त्रे देवत्यनुराधे ज्वरोत्पत्तौ रुपैजो रोगस्य स्थिरता सवेत्त बुद्धका लेन रोगनिवृत्तिः स्यादित्यर्थः
 तथानरणादिनक्षत्रे च तु केशिवा एकादशस्य स्वादिवसाः रोगस्थैर्यस्य तदनंतरं रोगमुक्तिरिति स
 र्वत्र व्याख्येयं सोदिना हनी वातुत्पत्तमरः ॥ अधिपं विशाखा अर्को हस्तः वासवं धनिष्ठा एषुनेषु प
 षट्च दशदिवसाः रोगस्थैर्यस्य मूलाम्निदास्ते मूलकृत्तिकाश्चिनीषुन वदिवसाः पित्रने मद्यायां नखा
 विंशतिदिवसाः रोगस्थैर्यस्य मूलाम्निदास्ते मूलकृत्तिका ॥ नामैकदेशेतामग्रहणमिति त्यायेन बुध्वा
 दिर्बुध्वा उच्यते राता इपदा अर्धसो हरा फाल्गुणी जिह्यादिति धातत्तानि प्रसिधानि एषु पंचनेषु नगाः स

कंचनाम कर्मप्रकरणमया लिख्यते यस्मिन्पुष्पादिकेन हृत्त्रे च॥ निषिकोराजात दसियेकर्तृश्च यस्मा मा
न्यतश्चुन कार्ये लग्नशुद्धिमनुष्ठाहं यथाष्टशुद्धोपवेले लग्नशुद्धयुते चंद्रविषदृशायस्थे सर्वा रमप्र
सिध्तिव्ययोदादृशस्थाने अष्टाष्टमस्थाने एतत्स्थानदयं शुद्धशुद्धपापग्रहैर्हित्य दोषाहितं यस्मिन् ए
तादृशे स्वजन्मराशेः स्वजन्मलग्ना दोषव्ययमवने त्रिषडेकादशमस्थाने लग्नगते शुद्धग्रहे दृष्टे युते च त
या चंद्रविषदृशमायस्थानस्थिते सति सर्वेषां शुद्धोत्तराणां मारुतप्रसिध्तिव्यदाहवसिष्टः उपवेले ल
ग्नगते व्ययने धनशुद्धिसेयुते लमे उपवेले शीतकरे मंगलकर्माणि कार्याणि अथ नक्षत्रेषु ज्वरोत्पत्तौ
सत्यांतस्मिन्निष्ठौ दिनसंख्यादिकं दितियोपजातिकयोपेन्द्रव्याष्टदमाचाह॥ स्वाती पूर्वोत्तराश्विने
मृतिज्वरेत्येते त्रैस्थिरता नवेदुजः यास्य शुद्धो वा रुणत हृत्त्रे शिवायस्त्राद्विषदृशे धिपाके वा सवे ४४ मूलाग्नि
हासेन वपि नखावु ध्याय मे ज्यादिति धातुत्तेन गाः मासो ब्रवे श्वेययमादिमूलेने मिश्रे रापित्रे फणिदेशेने

य

दृ

रामः

३३

यो

पु

मृतिः॥ ४५॥ स्वाती चंद्रो ज्येष्ठापूर्वास्तिः स्वः आश्वि वज्रार्चं सार्वभौमैश्च शेषायां यां एषु नेषु ज्वरे पुंसः
स्त्रिस्तौ वा ज्वरोत्पत्तौ मृतिरेव स्यात् उक्तं च वसिष्ठेन पूर्वात्रयस्वातिनु जंगरो इत्युक्तेषु च यस्मिन् रोगः
स्याद्विदुं देवचिकित्सकोपि क्षितावसक्तैः स्वसुरोगिणं तं देवचिकित्सको देववैद्यो धन्वंतरिः॥ अ
थात्यमेतैरेव त्पनुराधे ज्वरोत्पत्तौ रूपां ज्वरोत्पत्तौ स्थिरता नवेत्तु बहुकालेन रोगनिवृत्तिः स्यादित्यर्थः
तथा मरणादि नक्षत्रे च तु केशिवा एकादशमस्थाने लग्नगते शुद्धग्रहे दृष्टे युते च त
वर्त्रम्यारव्ये संज्ञादिना हनी वा तुल्यमरः॥ अधिपं विशाखा अर्को हस्तः वासवं धनिष्ठा एषु नेषु पद
ः पंचदशदिवसाः रोगस्थैर्यस्य मूलाग्निदास्ते मूलकृत्तिकाश्विनीषु नवदिवसाः पित्रे मया यां नखा
विंशतिदिवसाः रोगस्थैर्यस्य मूलाग्निदास्ते मूलकृत्तिका॥ नांमेकदेशेतामग्रहणमिति न्यायेन बुधो
दिर्बुधोऽथ च राता इपदा अथ सोमरा फाल्गुणी जिह्यादिति धातुत्तेन गाः मासो ब्रवे श्वेययमादिमूलेने मिश्रे रापित्रे फणिदेशेने

मु. टी.

३३

सदिवसाः अज्ववेष्टमरगोत्ररायाहयोर्धयोर्मासकस्त्रिंशदिनादि रोगस्थैर्यततोरोगनिवृत्तिः यदाहव
 सिष्टः कक्षात्फटं प्राणितिमित्रयोः अधिमेवमासाच्छिविश्चधियैरोगस्यमुक्तिः पितृदेवधियैवार्थे
 वेदिंशतितिश्रनूनं प्राणितिजीवती इति त्वर्थः पक्षाद्वसुधीषु करेषु नेषु मूलाश्रिता नितयेन
 वाहात्ततोयेराचित्रांतकविष्णुनेषुनेरुज्जमेकादशमिः दिनेषु पुष्ये त्वहिर्बुध्ना पुनर्वसौ च ब्रह्मार्थ
 महेषु च सप्त रात्रात् अत्र रात्रिरोगविमुक्तये संहिता शान्तिरिति निहिता वसीहेतुं तद्विगमं चैव मुनि
 धपुष्येः वस्त्राहतेर्गुगुलधूपनैवेद्यतांबूलफलैश्च सम्यक् पूजां च कृत्वा मयनाशनाय दद्यादतुल्यं
 शिवायै श्रामयोरोगः अतुल्यमपरिमितं पूज्यं प्रत्येकं नृत्तत्राशांतिविशदानं नृत्तत्राशांत्याध्यायेवसि
 द्योक्तोक्तासाततएवसम्यगवधार्य अथ सर्वदंशनेन नृत्तत्राण्याह अथेति अथानंतरं यमाहिमूलै
 नेन रणमेषामूलेषु तथा मिश्रे शपि श्रेष्ठिका विशाखा द्वा मघा सुएवं सप्त सुनेषु यस्य कस्य वि

ग

याद जी

रामः

३३

अक्षेष्टा रूपं कनकेन धरला

श्राव

एकलैक गि बांशते सप्यदंशे रतिर्मरणा मेव न वेदित्यर्थः यदाहव सिष्टः मघा विशाखानन्तरं
 सार्पया मने रत्यरै दिषु च सर्वदंशः सरहितो विष्णुरथेन सोयि प्राप्नोति कालस्य मुखं मनुष्य
 विष्णुरथेन गरुडेन गरुत्माना गरुडस्ताह्यैः वेन ते यः खगेश्वरः नागंतको विष्णुरथः सुपर्णः प
 त्रगाशन इत्यमरः अथ सर्वदंशः शोयस्येषु नृत्तत्रेषु गोवस्वशेन श्रेष्ठं च वलं नृत्ततिस्यैव सर्वदंशो
 च श्यमरं स्पान् उक्तं दीपिकायां टीका कृतान्युत्तरे नययत्रे च स्तस्यैव गोवास्वाश्च नृत्तप्रदः तर्जुनं
 न वेत्स्युः सुधासं सिकुदेहिन इति अथ शीघ्ररोगमरणे विशिष्टयोगादिना योपजाति कया हरो द्वादिशक्रां वु
 पयास्पृवादिदैववस्वभिषु पापवारे रिक्ता हरिस्कंददिने च रोगो शांतिं वेत्ते गि जनस्य सत्युः धर्मे
 रौद्रादीनि नानि निप्रसिधा पापवाराः सूर्यस्यैव शयः रिक्ताः प्रसिधाः हस्तिः असिधाः हरिर्धादृश
 स्कंददिनं षष्ठी एतास्तिथयः एवं विधे विशिष्टयोगे यस्परोगो त्यक्तिर्न वेत्तस्य रोगि जनस्य शीघ्रं सत्यु

स्य

श्री

मु. टी.
३४

उ. टी.
३४

य पी

ने

सर्वे तु जं च देव ज्ञानमनो हरे उरगवरुण रुद्रा वासवे इति पूर्वायमदहन विशाखाः पापवारेण सु-
क्ताः तिथिषु नवमी यष्टी द्वादशी वाचतुर्थी सहज मरणयोगो गोरोगिणं कालहेतुरिति चर्चयि हर्षदे-
रपु पल्लवसंगम न्यामूले रिकाग्रहणं कृतं अतएवाहवसिष्ठः अश्लेषां त्रिपूर्वायमवरुणमहर्ष-
कृतारानलासुः द्वादशपंस्कंदरिक्तितिथिषु चत्वारविंशती रौरेषु येषु रोगः संजयते तेषु
मयुरमचिदात्मा शुभिषु वंति वैचंडे जन्मस्य ह्यस्य वंधुव्ययनवनगते मृत्युलत्रे चाराशविति श्र-
यप्रेतदाहमुहर्षप्रेतदाहानिषेधदिनं वैचंडे शांष्टदसाहसि प्राहिमूलैः हरां प्रावायुने प्रेता क्रि-
यां कुंभकुंभगोविधौ प्रेतस्य दाहं यमदिगा संत्यजेच्छया वितानं गृहगोपनादिव ॥ ४७ ॥ अश्विनी पुष्यह-
स्ताश्लेषामूलज्येष्ठाश्रवणां स्वाती नक्षत्रेषु प्रेतक्रिया प्रेतानां मृतानां प्रेतत्वं निर्मुक्ती पूर्वकोत्तमलोक-
प्राप्तिकारकं श्राद्धादिभ्यो मे क्रिया शब्देनोच्यते अति सायदिकारणवशाच्च ददाहसमये च कृतासत्येषु
क

धनज्येष्ठ
वा

रामः
३४

श्रु

वं

नि

कार्पस्यान्तं च हेमाद्रौ ज्योतिः पराशरेण साधारणं बोधे मे त्रेषु नश्यते मनुष्याणां प्रेतक्रियानशास्त्रा-
नुष्ठारे यमलधियेवेति अत्रैतानि निषिद्धानि धौकृतिका विशाखा रोहिण्युत्तराश्विनाश्रवणापूर्वात्रयमया-
मरणमगचित्रानुराधारेवत्येपंच दशानां तथा त्रिपुक्षरे त्रिपादनत्रे तत्रान्येषां त्रिपादनत्रे इति हेमाद्रि-
णा व्याख्यातं तत्र मगचित्रयोर्मैत्रि त्रेषु अंतर्जा बाहुति शायमलधियमत्र गृह्यते धति ह्यपंच कनिषेधश्च
धुनैव वस्यते एव दशानां प्रेतक्रियां निषिद्धानि अबशिष्टानीमानि अश्विनी पुष्यहस्ताश्लेषामूल-
ज्येष्ठा मूलश्रवणां स्वातीषु नवं सुहृषु प्रेतक्रिया कार्यं न्यर्था दुक्तं नवति एवानित्येव न्यतपो नान्येव त्रं-
यकर्त्तव्यं निषिद्धा हि प्राहीत्यादिना अनरावकराश्चाहिरूद्रपूष्यस्वातीं मूलहरि ज्येष्ठमृतक्रिये हेति
अवहारतत्त्वकर्त्तव्यं कुरु कुंभगोमानं कुंभगोमानं कुंभराशिस्थिते सति चंडे धनिहो हराधशि द्वाद-
शततारका पूर्वा नार्द्रपदोत्तराभाद्रपदारेवतीषु नेतस्य मृतस्य दाहं शूलनं त्यजेन्न कुर्यात्तच्च पुनर्यमदिशामे
५७

२१

मु. टा.

३५

गग
गोप
४था

अथवा पंचके प्र तस्य नश्वं त्रान्तरे दाहो

स्वर न कार्यः ७

दृष्टिगदिगमनं या त्रान्तरे तत्तथा शय्यायः ख दायः वितानं वपनं ज्यजेन्न कुर्यात् पुनश्चित्था गह गो
पनं गहा द्वा दनं आदिशहेन तृण काष्ट संग्रहं च तज्येत् यदा हवसिष्टः वर्णपराईत्येव कधिमेगे हस्य गोप
नने वैदृष्टिगदिगमनं हं प्रेतस्य काष्ट संग्रहाण मिनिनारदः वस्त्रं सा धादि पंचके संग्रहं नृणा
काष्टयोः याम्पदि मम नं शय्या न कार्या गह गोपनमिति पञ्च श्रापतिरपि वास वो चर लादि पंचके याम्पदि
गमनगे हं प्रेत दाह तृण काष्ट संग्रहं शय्या का वितर्जनं च वर्जयेत् दिति त्रिविक्र सोपि शय्या विना वितानं
प्रेता धिक्रिया काष्ट तृणा र्जनं याम्पदि गमनं कुं त्रचं दे कुं समी नगे इ ति ननु प्रेत दाहे किं नृणां नरे मर तस्य
धनि शेष रा धादि पंचके दाहे न कार्य इति उत पंचक एव मर तस्य पंचके न दाहो न को न दोष्यः इति त्रयः पक्षाः
संभवति न के तु यदि विज्ञायते न ह त्रान्तरे मर तस्य पंचके दाहो न कार्या इति तत्र पंचके मर रा स्य दोष व चान
प्राप्नोति तस्मा युक्तं यस्मा दुक्तं ब्रह्मपुराणे कुं समी न स्थिते वं दे मर य स्य जायते न तस्यो र्गति दृष्टा संततौ

अथवा पंचके प्र तस्य नश्वं त्रान्तरे दाहो
यस्मि नस्मिंश्चिन्न हवे प्र तस्य

गमः

३५

आ

६

व

नि

न शुभं न वेदिति अथ विज्ञायते पंचक एव मर तस्य पंचके दाहो न कार्य इति तेषां प्रवणो धनिष्ठा पूर्वार्धे वा मर तस्य
पंचके दाह निषेधो न प्राप्नोति किंतु दाहः कर्त्तव्य इत्येव प्रीति अस्ते वमिति चेन्न प्रेतस्य दाहं न्यजेदिति दाहस्येव
क्रिया कारक संबंधेन प्राधान्यतो निषेधात् किंच त्रिगुणा फल दोष धौ नष्टो हते च मर ते त्रिपुष्कर योग फल व संच
क मर रा विषे धौ एव वक्तव्ये दाह निषेधस्य पृथगुपा दान कर्त्तव्ये तापक्षेः तस्मा यस्मि न्कस्मिन् हवे मर तस्य पंचके दाहो
न कार्यः इति तृतीयः पक्षः साध्या नू प्राधान्या दाहस्येव निषेध इत्युक्तं प्राक् अतः पंचकात् मर रा दोषो नास्ति त
था तत्रैव दाहोपि न दोषाय द्वितीय यदि त्रिया करण वशात् कालाति क्रांते सति पंचक प्रदृष्टिस्तदा शांति विज्ञायदा
हः कार्यः क पंचके तु द्वयमपि निषिद्धं मर रा दाहश्चेति उक्तं च ब्रह्मपुराणे कुं समी न स्थिते वं दे मर रा मस्य जायते न
तस्यो र्गति दृष्टा संततौ न शुभं न वेत्त न तस्य दाहः कर्त्तव्यो नाशः स्वेषु जंतुषु पंच कानंतरं कार्यं कार्यं दाहदिकं
स्वसु ॥ अथ वा तदिने कार्या दाहस्तु विधि पूर्वकं पंचकानंतरं रेवता प्रात्ये मर य रेवति मयं दाहः कार्य इत्यर्थ

दा

धा

वि

न त्रिक्रम्य स्वर

मु. टी.
३६

प

मु

धनिष्टोत्रराक्षसिस्तस्यराहस्यस्यएवपंचकस्पवदुकालमापित्वार्युषितद्वौनिषेधाच्चसवदाहः शांतिविधिपूर्
वकः कार्यः सविधिरुक्तो ब्रह्मपुराणे द्वाहदेवो शवं नीत्वा स्नाययेच्च प्रयत्नतः दूर्साणां प्रतिमाः कार्याः पंचोर्णसूत्रवे
ष्टिताः यवपिष्टेनो लिप्ताः सन्नातिः सह शवं च प्रेतवाहः प्रेतसखः प्रेतमूमिपः प्रेतहर्ता पंचकप्रवनामास्तानि
व॥ कृमादिति विशेषस्त्येष्टिपधुत्यादौ इष्टव्यं न तत्र त्रिगुणफलदोहधौ नष्टे हते च मने पिचेतीवत् मरण निषे
ध एव क्वये किंतु न द्वाह निषेधेन उच्यते योषाधिकसस्वमायं हि पुनर्द्वाह निषेधः अतएव पंचके मत्स्यपुत्रल क
व विधानं कृत्वा द्वाहं प्रक र्त्तव्यः तैश्च पुत्रलकैः सह सूतकांते तद्वा पुत्रैः कार्यं शांतिकयो ह क मिति पंचके तु मूर्त्तौ सौ
न गतिं न तेनरः निलांश्चैव हिरण्यं च तद्वा हि स्थितं द्वाह इति अतो न ह्यत्रांतरे मत्स्यपंचके द्वाहं प्राक्षौ पुत्रैः लक
विधिर्न किंतु सूतकांते शांतिकमेव विधेयं मीत्य लमति प्रसंगेन अथादीपि कायां छेदनं संग्रहं चैव काष्ठादीनां न
कारयेत् अवर्णादौ बुधः षट्केन गच्छेद्दक्षिणां दिशमिति यदुक्तं वि आर्षमूलका वानु लब्धे वसिष्ठादिमु

प्रेतप

यो

रामः

३६

तत्र
उसूतकांते शांतिः कार्या पंचके मत्स्यजिनादौ द्वाहेनातेन पुत्रलविधिः

न

निवाकविरोधाच्च अतएव द्वाहं कृत्वा मृतं देनाच्च स्पृश्या कस्य व्याख्यानां ते कदाचित् अवर्णाधनिष्ठा पूर्वा
र्धयोरेतानि समाचरेत् न तु जातु धनिष्टोत्रार्थादि पंचके तथा चरत्नमालायां वा सवोत्तरद्वलादि पंचके
इत्यादिसंमनिवाकमुक्तं काष्ठादीनामित्यत्रादि शब्देन गृह्योपनप्रेतद्वाहं खद्यावचनं कुर्यादिति
व्याख्यात अथ त्रिपुष्करयोगं सकलं वसंततिलकया हर्म्यं निधारयित्वा मृतनयार्कवारे दीशार्थमाज
चरणादिति द्विवैश्वेनैषुष्करो भवति मत्स्यविनाशद्वयौ त्रैगुण्यदो द्विगुणकृत्वमुत्तमं वाङ्मेनाज्ञां सति
धिः द्वितीया सप्तमी द्वादश्यः अत्रोरातिरेकलोपे च्छेत्तेषु लोपे पूर्वस्पृहीर्षाः इति पूर्वस्पृहीर्षाः त
थाज्ञानि नौ मसुर्यवारे च्छेत्तेषु लोपे च्छेत्तेषु लोपे पूर्वस्पृहीर्षाः इति पूर्वस्पृहीर्षाः त
पुनर्वसुः वृद्धिः कृतिका वैश्वमुत्तराषाढा एषुषदसु नक्षत्रेषु उक्तं तिथिवारनक्षत्ररूपे विशिष्टयोगे
सति त्रिपुष्करः प्रज्ञादिस्पृश्यानि स्वार्थेण त्रिपुष्करनामा यो योगो भवति तस्यः कीदृशः मत्स्यविनाश

धौत्रे गुणपदः तदिनेयदिकश्चिन्मयेततदा तद्दीयास्तस्मिन्दितास्त्रयोप्तिरन्यदिकिचिदसुविनष्टतदा तस्य व
 सुत्रयनाशः तथा किंचिदसुलब्धं तदा त्रिगुणितं तदसुलब्धं इत्यर्थः उक्तं च वसिष्ठेन रविरविजयौ मवारेन
 प्रायं विषमपादमहं वेत्तु पुष्कराख्ययोगस्त्रिगुणफलौषमलने द्विगुणं नारदेन पित्र्काकिं नौ मवारेवेद्गु
 यं विषमं घ्नितं त्रिपुष्करास्त्रिगुणदो द्विगुणं यमलांघ्रिने अत्रयस्मिन् त्रै प्रथमपादो ततः तृतीयपादो ते वाराशौ
 समाहितद्विषमपादमहं उच्यते तदेव स्पष्टं दीशार्यमेत्यादिनोपि निबद्धं अथ वासवो धनिष्ठा तद्वा वित्रा वां इम
 गः एतानि नानि नडास्त्रियेयः रविनूतनयार्कवाराश्च अत्रापि विनिश्चये योगे सति द्विपुष्करमासायोगे न वतितत्
 लं मत्पुविनाश इधौ द्विगुणं कृतमतेन हे दृष्टौ वा द्विगुणांतां करोति त्यर्थः द्विगुणं यमलांघ्रिने इत्युक्तेः यत्र त्रै द्वि
 तीयचरणं तेराशि समाप्तिस्तथमलांघ्रिं तत्र मरगवित्रा धनिष्ठा रूपमेव अथ देवा त्रिपुष्करादिकेति धिवा
 न ह त्रामके विनिश्चये योगे सति कस्पविमरगं संनवः तदा तदोषशांत्यर्थं दानं विधेयं यदा ह वशिष्ठः त्रितयं

रामः
३७

न
मेव

वादिदेयं तेषां पनुत्तये विद्वान्दितमे द्विपुष्करेपि निलपेष्टा विप्रमुख्यस्यो द्वितयंगवामिशेषे अत्रति धिवा
 श्योरयोस्सावेकेवलं विषमं घ्नितेयमलांघ्रिने वा मरगं संनवे द्विपुष्करेनास्तीत्यर्थः अमुमर्थस्य हं माहना
 रदः दद्यात्तदोषनाशाय योत्रयं मूल्यं द्विपुष्करे दयं दद्यात्तदोषस्य समात्रत इति अत्र त्रिपुष्करयोगे क्व विह
 स्यति वारोप्युक्तः यदा ह कश्यपः नडातिथिः नानाज्यवारे द्विषमं घ्नितं त्रिपुष्करं त्रिगुणं द्विगुणं घ्निते मत्ताविति
 इदमेव दद्यात्प्रापतिनाप्युक्तं विषमचरणं धिष्यं नडातिथिर्वादि जायते सुरगुरु ह्मापुत्राणां कथं च न वासरे
 मुनिप्ररुदितः सोयं योगस्त्रिपुष्करसंहितस्त्रिगुणफलदो ह्यधौ नष्टे हते च मतेपि वा अस्य पूर्वोक्त वास्ये
 क वासतां देवरः कर्तुं संहति कश्यप वा के मता विषदोपादाना मरगो एवायं विवारो न तु नष्टे द्यौ च यत उ
 क्तं ब्रह्मांडपुराणेपि धनिष्ठा पंचके जी वामतेपि यो मदि कथं च त्रिपुष्करे यास्ये न च कुलकुमारवे
 क्रवं ॥ तदनिष्टविनाशार्थं विधानं समुदीर्यते इति ग्रंथकर्त्ता श्रुपत्युक्तं संगी कृत्य मत्पुविनाश इधौ वि

रत्न
जी

दितिध्रुवविशालांघ्रिभेदेपिच॥ अथोक्तं यद्विधोदितिश्रुतिकरस्वायुश्चिपुष्यतथात्वाशौ वात्परतोविचार्यमि

सु. टी.

३८

सु
ना

तुल्यं वसीष्टनारदवाक्योः सामान्यतोत्तिधानं दानं च मतावेवेति विषयविवेकः अथ शिवप्रतिष्ठातिहासेति वि
प्रकालशर्तुलविक्रिडितामामाह॥ शुक्रार्किसुदृशं मृतमदने दासुती क्षणग्रन्थे॥ यो ह्येवाकुरुते त्रिपुष्करदिने
मुनायिमासेयते॥ याम्येष्टात्परतश्चैवातपरियेदेवेज्यः शुक्रास्तमो न दवेद्यं धृतयो शबप्रतिष्ठते दृष्टो न प
हेसिते जन्मप्रत्यरिता यो मतिस्त्वं त्वेव कर्तुं न समध्यामैत्रमगां खिलं मध्ये यथा संनवं एवं विधेदिने
शवस्य प्रतिष्ठतिः परां शिरादि सावयवत्वकल्पनंतस्य दाहो न कार्यः कुतः यतो द्विविधः प्रेतसंस्कारः प्रत्य
हशरीरस्यैकः प्रतिष्ठते रम्यः तत्र प्रत्यहशरीरसंस्कृतो शुभ्रा - शुभदिनविचारानावः यदाह गार्ग्यः प्रत्यह
शरीरसंस्कारेदिने नैव विशेषो द्येदिनि प्रतिष्ठति संस्कारस्य हि कालत्रयं अशौचमध्ये वर्षमध्ये वर्षं नंतरं
चेति तत्राशौचमध्ये यदि प्रतिष्ठति संस्कारश्चिकीर्षितास्तदा मथा संनवं दिनशुद्धिविचार्या वर्षमध्ये वर्षा
नंतरं वा प्रतिष्ठति संस्कारे च उपकालशुद्धिविचार्या एतदृष्ट्वाह गार्ग्यं एवं अशौचात्परतो विचार्य मखिलं

राम

३८

स्का

रमाय

मध्ये यथा संनवमिति॥ एवं तदा कसमत्रैव स्पष्टं व्याख्याते तत्र दिनशुद्धि उच्यते शुक्रा रेत्यादिना शुक्रः मसिद्ध इय
रोमंगलः अर्कः शनिः एषां वारे प्रतिष्ठते दाहो नोति प्रत्येकं संबधः तथा दृष्ट्वा मावास्या नूतं च तदृशी मदन
स्रयो दृशी नेदाः प्रतियत्पश्ये कादृशः आसुतिचिपुदाहो न कार्यः यदाह मरीचिनं द्या यो नार्गो वदिने चतु
दृशो त्रिपुष्करे तत्र आधन कुर्वीत यदी पुत्रधन ह्यात् एकादश्यां बुने दायां सीनी वा त्याज्यो दिने न न स्पष्टं
तु दृशो कृत्तिका सुत्रिपुष्करे द्वितियवा कसति दुष्टता कनार्थसिनी वा त्याममास्यायां रगो दिने शुक्रवारे इति
संबधो व्याख्येयः अत्र आधन कुर्वीते तनुषंगः अक्षराहो न प्रेतत्रिया विवक्षितानथाती क्षणग्रन्थे मूलज्ये
ष्टशेषे वा स्ता क्षणनि उग्राणि पूर्वात्रय सरणी मघा पौष्ये रिवत्यां वारुणेश तत्ते त्रिपुष्करदिने न कतिपयः स
र्पनौ मशति वारा कृत्तिका पुनर्वसु अश्लेषा उत्तरा फाल्गुणी विशाखोत्तराषाढा पूर्वाभाद्रपदाः एतत्रितयसहि
तिरुपेदिने प्रतिष्ठति दाहो न कार्य इति केचिन्मा कुर्वते न तत्पूर्वपद्ये नैव नैषेधसत्त्वात् ननु प्रत्यहमतो स

स्य

सु. लो.

324

॥

निषेधे धेनतु प्रति कृति दा हे एव तर्हि संमति वा काना वा न्नायमर्थ इति ब्रूमः यदुक्तं ज्योतिष्यपराशरेण साधारणं
 क्रवो ग्रै मै त्रे नो शस्यते मनुष्याणां प्रेतत्रिर्या कथं चित्रिपुष्करेयमधिष्ये वेति अत्र त्रिपुष्करशब्देन विशिष्ट
 योगो विवक्षित इति चेत् अत्र क्रमः त्रिवरणान्नत्राणेषु त्रिपुष्करपदेनोच्येत तो हे मादिणापि कृत्तिकादि
 न्ये चरणाणि त्रिपुष्करशब्देन व्यातीति अत एवाह कश्यपः नरण्यार्जुनस्य शेषामूलं त्रिवरुणानि च प्रे
 तकृत्येतदुष्टनिधनिष्ठा घं च पंचकमिति पराशरवाक्ये बहुनि प्रेतकृत्ये सामान्यतो निर्वधे अग्रं मध्यमे
 पुनेषु वक्ष्यमाणत्वात् अथ न्यूनाधिमासे हयमासे धिमासे च शिवप्रतिदाहो न कार्यः उक्तं च ज्योतिर्निबं
 धेन कुर्याद्गुरुशुक्रास्तेषां पौषे स्वाये मंसि मूचे विलंबितं प्रेतकार्यं गङ्गा गोदा वंश विनिति अधिमासस्य
 पल्लवाणां त्वात् हयमासेपि न कार्यं प्रेतकार्यमित्यर्थः अत एव मूले न्यूनमासनिषेधः अथा द्वादश
 वर्षात्परतः उर्ध्वमासो यने दक्षिणायने कर्कादिषट्पराशिस्थिते सूर्येन द्वादशः कार्यः अर्थादुत्तरायने स

रसः

स्मृत् ५५

1701

सकृदपलक्षित्वा देवमदिबनमपि निषिद्धं जंक्तवर्गाग्ये राउर्ध्वं सेवत्सराधदीपेन कार्याणि कुर्वितश्चेदं तत्र
त्रौत्तरायणं कृत्वा तत्रापि वर्जयेच्चुदिनं हयमिति गरुडपुराणे यिन कुर्याद्गुरुशुक्रास्ते पोषे स्वार्थं स्त्रीनि
षिद्धत्वात् मार्गशीर्षस्य मध्यमर्त्या प्रतीयते तदा वक्ष्ये कविष्यं कं प्रथमवर्षं तु दक्षिणायनमपि शुभमे
व अपपातरि धे पातो व्यतीपातारब्धे योगे गणिते दक्षिणायनं महापात इत्यपि केचित् परिधौ रब्धे योगे त
था देवे ज्यशुक्रास्तके गुरुशुक्रयोरस्ते अत्र स्वार्थकः तथा न भवेत्तयोः न भवेत्तौ प्रसिद्धौ गणितसाध
वे धतारब्धे महापाते इत्यपि केचित् तथा सिने पक्षे शुक्लपक्षे शिवप्रतिकृते द्वाहो न कार्यः यदुक्तं नारदे
न श्रावणं हस्तं चार्द्रा ध्यायेच्चतुर्दशानि धिनं दं शुक्रास्त्वामसौ सिते ज्ययोरस्तमयं धं धिनं विषमा
धिनं शुक्लपक्षं संत्यज्य पुनर्द्दहनमुक्तमेति अन्यत्रापि नंदामहो न भूता मायां दं विधति विहिषुं शुक्रादि
नौ सपरिधं कवमिश्रो ग्रासे त्रैलोक्यं कर्तुं श्रं दे हवे द्यं न्यजन्त प्रत्यनितारके त्रिपादने सिते पक्षे अयने

इतिनिधाय

राजि

२५

सु. टी.

४०

क

याम्येष्टतः परं रात्रिप्रतिकृते दाहशुके ज्यास्तादिमासकेने होमध्यादिशादिति नगक्रवेइतितथाकर्तुः प्रेतश्चा
 धावधिकारिणो जन्मप्रत्यरितारयोः जन्मतारा उत्पत्तिनक्षत्रं दशममेकोनविंशं चेति प्रत्यरिताराः जन्मनास्यं
 वनं चतुर्दशं त्रयोविंशं चेति तथा कर्तुर्मतिमुख्यात्येब्रेस्वजन्मराशेरष्टमवतुर्दशस्ये सति दाहो न सत्
 न प्रशस्यः तदुक्तं वराहपुराणे चतुर्धाष्टमगे चंदे दाहशे च विवर्जयेत् प्रेतकृत्यं व्यातापाते वैधतो परिधे
 तथा करणे विष्टि संज्ञे च शनैश्चरदिने तथा त्रयोविंशे रात्रि नक्षतारात्रये तथा विष्टि संज्ञे करणं नक्षमहा
 क्षारतेन हस्त्रेण न वीति यस्मिन् जातो न वेन्नरः ॥ न प्रोष्ट पादयोः कर्त्तव्यं तथा ये पि नारत दारुणे शुचम
 र्देषु प्रत्यरे च विवर्जयेत् इति श्रौतपयोः सर्वाभाङ्ग पदोत्तराभाङ्ग पदयोः अग्रे यां कृशिकायां कालविशेषादि
 केनारदे कंदितोत्तरार्धे तत्कर्तुं श्रद्धातारा बलान्विते पापयदेवलयुते शुक्रतमो शवर्जिते तत्पुनर्दहनं योक्तुमि
 ति अथ शिवप्रतिदाहमध्यनक्षत्राण्युच्यंते मैत्रमनूराधानगः पूर्वाफाल्गुणी अदिति क्रवविशारवाः प्रसिधाः

दश्यां

४

रामः

४०

इति टी

बु

पु

न

अग्निनेमगवित्राधनिष्ठा ज्ञेयिध्वारे पि शिवप्रतिमं ध्यमः कृत्वा काष्ठिका दाहो न शुनफलदोतां प्यनिष्टफलदइ
 त्यर्थः ॥ उक्तं च क उपयेन फाल्गुणी दितयं रोहिण्यनुराधा पुनर्वसुं दे आषाढे विशाखा च नानि द्विचरणानि च ए
 तानि किंचिदुष्टानि वर्जयेत् सति संनवेइति ने होमध्यादिपान्मेत्रदीशादिति नगक्रवइति चेत्पुकेः बुधे संप्रत्यमा
 वः अथार्के ज्यविधौ रर्के ज्यास्यां सहितो विह्वलितमध्यमध्वजपदलोपश्च समासः सूर्यगुरु च दारादिने वारे दाह
 : स्तथा तेन प्रकारेण शुतिकर्त्तव्यं इति अग्निपुष्पेण पुनिषिद्धं नक्षत्राणां दुर्वारितेषु च सुनेषु शिवप्रतिकृते
 दाहः श्रेष्ठो नुष्ठा यमानः शुते फलदइत्यर्थः आशौचात्परतः इत्यादिश्च व्याख्यातार्थेन नुप्रतिकृति संस्कारे किं
 निमित्तं उच्यं देवान्मानुषा वा उपरोधान्नरतस्य विधिवदाहो नानुकीतुकाष्टवदाहो जातो यः अपरदेशे न
 कृतो यवै का कित्वा न्न जातस्तदा प्रतिकृति दाहो विधेयः उक्तं च ब्रह्मपुराणे अनाहिताग्नेर्देहस्य दाहो गृह्या
 यिना आसो स्वर्गलोका मस्वाहोक्तुका संवांधवैः एवं पर्ण शरं गृह्या त्रिरात्रमशुचिर्न वेदितितदना वेदेहमा

स्थ

वि

व्य

य

सु

वेतथाग्निनागस्याग्निना अपिशब्दास्त्रीमरणोत्तदेहानावेस्त्रपिपेसा शोष्येपत्रैः कार्येभ्यः अहितायेमुं शोष्ये
 त्रिविधिमाह पस्तंबः पश्चादिताग्निताग्नि क हं दे हेयुरपिवात्राणि णिषष्टिशतानि पलाश वृक्षानितेः कृष्णा
 जिनेपुरुषाकृति कृत्वातामस्याग्निः दहेयुरिति वाजसनेकमिति अत्र पक्षद्वयं यथा प्रवासगतोयदिति
 न प्रज्ञायते प्रमीन इति ततो मृत इत्येव निर्णये सायादिशं प्रस्थितो न वेत्तादिशं प्रत्ययः क होलक होमूमि
 प्रदेशस्तण्वात्रं देशमस्य मृतस्य श्रीताग्निभिः तुष्टिदपे हे सुर्वाधवानपि तमेधविना अपमेकपक्षः
 अपिवा अथ वत्रिणिषष्ट्युत्तराणि शानिद्वपला वृक्षानि पलाशानि पणानि यत्र तिष्ठति तादृशवृक्षा
 निसंयादितेर्वक्षैः पलाश वृक्षीयैः स्त्रियक्षैः कृष्णाजिनेपुरुषाकृति कृत्वातामाकृतिमस्याग्निभिः पितृ
 मेधविधिना दहेयुरिवाजसनेयिनामृतमिति दीप्तीयापराशरसातुकुशैः प्रतिकृष्टि कार्ये त्युक्तं कृ
 ष्णाजिनेसमास्तार्यकुशैस्तुपुरुषाकृतिमिति कुर्यादिति धेयः अत्र पलाश वृक्षं कुशविध्योरन्यतरेण

नुष्टाने बुद्धियववत्तुल्यबलत्वात् शवप्रतिकृतिदाहानुविधिस्तु शो न कौपु कृदिशो ज्ञेयः तत्राप्रस्तुतत्वात् त्रिष्यं
 ते अयंचलापलाश वृक्षादिभिः प्रतिकृतिविधिरस्थितानेयदातु मृतारथात्वात् सदानेरेव प्रतिकृताः कार्य
 तदोक्तं छंदोगसूत्रे अथातः पुनर्हविष्यं व्यास्यामो यदि शरीरं शो दस्थिन्यादाया स्थिति क्षीरोदकेन प्र
 ह्यात्मा स्थितिः कृष्णाजिनेपुरुषाकृति कृत्वा पूर्ववदहे ज्ञेवा मलाने पलाश वृक्षैः कृष्णाजिनेपुषाकृति त्वा
 चत्वारिंशत्ता शरोद शनिर्ग्रीवां विंशत्योरस्त्रिंशतोद रं यदा शतापंचाशना बाहूतपोरेव पंचनिः पंचनिरंगु
 लित्सप्तत्यासप्तत्या पादौ नथे वांगुलिरष्टं त्रिंशत्तश्च दशमिष्टपणं तां कुशैः वेष्टयित्वा तस्मिन्नेव पूर्ववद
 हेदिति अस्यार्थः चत्वारिंशत्ता पलाश वृक्षैः सिरशं पाद्यदशनिर्ग्रीवां विंशत्योरस्त्रिंशत्ता जडं पंचाशतेः
 कंठं मूढं तत एव पंचनिरंगुलित्वा तथा सप्तत्यासप्तत्या पदद्वयं तत एव पंचनिरंगुलीन् एवंचषष्ट्येकः पाद
 संपन्नः अष्टानिः शिश्नश्च दशनिः वृषणं द्वयं एवंचषष्ट्याधिकत्रिंशत्ता विधिपलाश वृक्षैः रवयवकल्प

ननवति॥ तां प्रतिष्ठति तस्मात्त्रेव कृत्वा जिन ए पूर्ववदिति पितृमेधविधिना दहेदित्यर्थः एतादृशे विषये काय
नियमः शुक्रारार्कः पुद्गलनोक्तः यतः अथानः संप्रवक्ष्यामि यत्पुनर्दहनमित्यादिना नृणां पद्मसमुदायेन क
लशुद्धिमुक्ता अत्यंतविषये कास्येन्युने आदे सन फल यो एतत्सर्वविवित्या शुक्रार्क आइमने इति क
उपपेन का लाती तविशये त्वेन निधात तत्राधिकारी पुत्रार्थस्मिन्नेव हरेषु पित्रा ह्यमरणां श्रुत्या त्रदिनमा
रयेव यथोक्ता शौचाधिका री नवति तद्वा हपे हिन सपिः पितरौ च मृतौ स्यातां पुरस्थोपि हि पुत्रकः श्रुत्वा तदि
नमारत्यदशा हंस्तकी नवेदिति अन्येषां तु दशांतरमरणविशेषमाह वृद्धवसिष्ठः मासत्रये त्रिशत्रे
स्यात्परा मासात्पक्षिणी तथा अहस्तु न वमादर्वा दुर्ध्वं स्थानेन शुध्यतीति पक्षिणी साधं दिने आगामि
तमाना हं युक्ता यो निशि पक्षिणी त्यमरोक्तेः अत्र श्रुत्युक्तेः मरणवरा मेवा शौचनिमित्तं नवति निर्दिशं ज्ञाति
मरणं श्रुत्वेति मनुक्ते अहं दशाहेभ्यो निर्गतं निर्दिशं दशाहेभ्यो बाहुवित्यर्थः दशाहपदं स्वस्ववर्णा शौचो

रामः

४२

७

पल्लवराश इति शब्दोऽपि उक्तः अपि जाते नोक्तुर्दोषमुपास्य हेदिति
यदितु दशाहमध्ये श्रुत्या तद्वा शौचं तस्य त्रुक्तं च मिता हरायां विगतं तु विगयां विगतं तु
विदेशस्य श्रुत्या स्थो ह्ये नि निर्दिशं यच्छे शं दाररात्रस्य तावदेवाशुविर्न वेदिति दशरात्रे स्पेत्पल्लवराशं वरा
ये ह्ययां वयो वस्य यापे ह्यया वायस्य यावानौ शौचकाल उक्तस्तत्सम्यक् विदेशगतमरण अवरो मया
शौचावसिष्ठरेवाहो निर्विशुध्यतीत्यर्थः अतएव जनने मरणे नित्यमाशौचमनुधावति सापेडां शौचं वं धूं
यत्र कंचन गच्छति तस्यैवं विधानि देवता देवतादि मुनिवाक्यानि श्रवणनिमित्ता शौचं पराणि आरब्धयानि
तत्र वर्णा शौचदिन संख्या माह दत्तः शुद्धेदि प्रोदशा हेन द्वादशा हेन नू मपि वैश्यः पंचदशा हेन श्रुते
मासेन शुध्यतीति तत्र यदा मरणदिना दारस्य यथोक्ता शौचदिन मध्ये एवं मरणं श्रुत्या तद्वा वशि
ष्टा शौचदिन मध्ये अथ वा स्वस्ववर्णा का शौचदिवसाति क्रामानंतरं चे मरणं श्रुत्या तद्वा वदिना

हारम्पययोक्ताशौचदिवसेप्रतिकृतिसंस्काराश्चिकीर्षितस्तदायथासंभवदिनशुभोर्वचार्यान्तरावोक्तं गोर्णम्
 आशौचमध्येक्रियतेइत्यादिमङ्गलरणाधनीशुभं चकादिदोषराहित्यमपेक्षितं नैव बहुकालव्यापिशुभम्
 स्तादिदोषायेद्वाकार्येतिगर्गवाक्येयथासंभवपदस्यार्थः सर्वथात्वाशौचदिनेषु दुष्टेषु दोषतारतम्येन
 महादोषत्यागो ल्यवा दोषाङ्गाकारो यथा लोकप्रसिद्धाः तादृशदिने शान्तप्रति। कृतिदाहोविधेयः सर्व
 था दोषराहितेदिने नूनमः अथ यदि मर्दश्रवणानंतराशौचदिनानां राजिकदैवी कक्षास्तरागद्यत्वा न
 रूपप्रतिबेधासतिक्रमणाममूलदाशौचमस्तिनवेति विचारः राजिकदैविको तत्र पञ्चसंज्ञावनाद्योस
 त्यांसघरावशौचं स्यान्नत्वाशौचं स्यान्नत्वाशौचं यदाह पराशरः दुर्गिहोराह संपाते आपदां च समुद्रवेज
 यमसर्गमृते वैवसद्यः शौचविधियत इति मष्टहस्यती अपि देवेन ये समुत्पन्ने प्रधानाशौचिनासिनासिते स
 द्यः शौचं समाख्यातं कांतरः यदि संयती नपेदिनसीरपिविह दुर्गयज्ञेषु यात्रायां तीर्थकर्मणि न तत्र सूत

रामः

४३

न

कंतद्वन्कर्ममज्ञादिकारयेदिनिर्वाहानंतरालानंतरालमायोग्यादियात्रायां तीर्थकर्मणान्तत्रसूतकंतद्वन्कर्म
 मज्ञादिति तादृशे एव तीर्थकर्मणि तीर्थस्नानादानादिकर्मणि तादृशे विषये आशौचग्रहानावादेव शिवप्र
 तिकृतिदाहनावः यदा तु ब्राह्मणाद्यत्वात् न स्तदाशौचपरिग्रहस्यादेव परंत्वाशौचदिनानंतरं शौचमध्येदिन
 शौधमपेक्षेव शिवप्रतिकृतिदाहोविधेयः अशौचविनिष्टशौचेत्युनः संक्रियते मतः संशोभ्येव दिने यद्यमिति
 ज्येष्ठौ वकारसहितदिनपदोक्तेः अयमर्थः अत्रापि मङ्गलरणाधनीशुभं चकादिदोषः कतिपयदिनवाप्यात्वात् न वै
 रावनतु शुक्रास्तादिकबहुकालव्यापिदोषप्रतीक्षातु दुष्कृत्योतिर्निबंधे पितृस्वडे शुक्रस्य स्तमते वै देज्य
 स्तथौ वचप्रेतकार्यप्रदुष्येत प्रथमं वत्सरं विनेति अथ यदि वर्षमध्ये पिराजिकदैविकाद्युपपन्नः संपन्न
 स्तथा वर्षांतरंतिररधिके दक्षिणयत शुक्रास्तादिमहोदोषराहितेन मङ्गलरणाधनीशुभं चकालेशिवप्रतिकृतिदाह
 : कार्यः उक्तं च गार्ग्य उर्ध्वं संवत्सरा यदि प्रेतकार्याणि कुर्वन्ति तत्रोदरायणमित्यादिनिर्मूलवाक्याप्रा

सु. टी.
४४

हो

गतिरिति तानि अतएव मूलपद्येष्टात्परतो मास्ये अयने तथा देवे ज्येष्ठशुक्रास्तके चिब प्रतिदाहो न कार्यः इति
व्याख्येयमथ मेवैतुनायं न दोषः सर्वत्रापि गमागे दावर्षोस्तार्थयोः प्राप्तयोः सतो रयं शुक्रे ज्येष्ठदक्षिणा
यनादिमहादोषविचारः सर्वत्रापि अर्षोः सात्तदुक्तं ज्योतिर्निर्वधे प्रेतमंजयोः प्रेतकार्योऽपि सर्वाणि त्र
तस्मान्न जयादिकं वर्ज्यं शुक्रे ज्येष्ठोरस्ते गमागे दावर्षो विना इति अन्यानितु गमागे दावर्षो विषयाणि वचांसि
प्रागुक्तानीत्यलमनिप्रसंगेन अथ न ह्यत्र संबंधेन मुहूर्तमुक्तान ह्यत्र प्रसंगेन ह्यत्र विशेषो न्यत्र स्यात्तुक्तं
मूलदिष्टमने कर्त्तव्यं सफलमुपजातिकया ह अनुक्तं लघटिका चतुष्टयं ज्येष्ठशुक्रमूलद्वेदिनवन्ति हि
नारदः वसिष्ठः एकद्विघटिमितं ज्येष्ठहस्पतिस्त्वे कथं टी प्रामाण्यं कं अथोचुरन्ते प्रथमाष्टययोर्म
सस्पृशकान्तिमपंचमतायः जाते विश्वे तत्र परित्यजे क्षमुस्वपिता स्याष्टसमानपश्येत् ५३ अत्रानु
क्तमूलस्थाने कर्त्तव्यं तत्रैकस्तावदयं नेदः ज्येष्ठान ह्यत्रांते न वं ज्येष्ठो ज्येष्ठमूलादौ न वं मूलादित न वं ज्येष्ठं

म
रामः
४४

८

द्या

संमूलादौ न वं मूलादिन वं ज्येष्ठं ज्येष्ठानं घटी चतुर्थी मूलादिजाते घटी चतुष्टयं मिलित्वा ईशो घटिकाः प्रह
रइति यावां तां वा न्कालोऽनुक्तं मूलारब्धे इति नारदः आह उपलक्षणात्वादौ घटि मघटी चतुष्टयं मघादि
मघघटी चतुष्टयं वा मुक्तमूलारब्धः कालः यदा ह नारदः यो ज्येष्ठमूलयोरंतराल प्रहरजः विश्वमूलज
ः सार्षम न ह्यत्र योरपीति अथवा परो नेदः एकेति ज्येष्ठं एका घटिमितं मूलादौ घटि द्वयमिति मेवं मि
लित्वा त्रिघटि कुमुक्तं मूलैः स्यादिति वसिष्ठो मुनिर्जगो यदा ह वसिष्ठः ज्येष्ठं त्रयपाद घटिका मितं मेवं के
चिन्मूलस्थानुक्तमपरे पुनराम नंति मूलाद्यपाद घटिकादित येन सार्षम दोषमः परिहर्जनं नाजमिति समा
ः वर्षाणि अथो न्यो नेदः एकेति ज्येष्ठं त्रयपाद घटिका मूलादावर्द्ध घटिका मिलित्वा राका घटी प्रमाणा स्यत
दे का घटी प्रमाणां शेषादिनायेति कपूता दशमनुक्तं मूलं स्यादिति हस्पतिर्जगो तदा ह गुणैः ज्येष्ठं
त्यघटि कार्यं च मूलादौ घटिका र्द्धं तयोरंतरांता ना इत्यनुक्तं मूलमुच्यते इति अथेत्तरो नेदः अथेत्तरो नेदः अथेत्तरो नेदः

५

देदिह

मु. टी.

४५

८

शब्दः पादपूरणमूलनक्षत्रस्य प्रथमा आदिष्योः अष्टमिकाः शक्यस्य ज्येष्ठाया अतिमाः पंचनामो यादिका
 एवमुक्तयो ज्येष्ठा मूलयो ज्येष्ठा मूलयो रंतरालवर्तिन्यस्य यो दशमिका अनुक्तमूलमिति लोकचुः ज्येष्ठा
 त्यायटिका पंचमूला घावस्मानाडिकाः अनुक्तमूलमिति न तत्र जातं शिशुमुत्पजेदिति स्मरणात् त्वमनूक्त
 मूलस्यानेकस्यानेकसंनवेकः साध्या नृपक्ष इति चेत् उच्यते नारदोक्तैः पक्ष एव साध्या नृपक्षे तत्र प्रमा
 णमिति चेत् शृणु बहुमुनिसंवाह एवात्र प्रमाणं तदाह करण्यः ज्येष्ठा नृपक्षे रंतरालयोः द्वयः शिशुः अ
 नूक्तमूलजः सोप्यशेषापितृनयोरपीति वसिष्ठेऽपि नृजंगयो रंदरयोः स्मनानां तदग्रजानां वयदंतराले अ
 नूक्तमुलं प्रहरप्रमाणं नृजं सुतं न वामुतां चेति अतएव पूर्वमुक्तं वसिष्ठे वाक्यं केचिन्माता निप्रायेण यतस्त
 दा के के विदिति अपरे इति चेत् नृकिरस्ति यथेवं यदी नृनाधिकानां वसिष्ठेऽपि नृनां प्रागुक्ता वाक्यानां कागरिति चेत् नृ
 च्यते दोषवाक्याधिक्यास्पत्वं सूचनमेवातिः अथानूक्तमूलं संज्ञा कथनस्य प्रमो जनमाह जातमिति

ए

मो

रामः

४५

त्र

स्प

तत्रानूक्तमूल्ये काले जातं शिशुं बालकं उपलब्धत्वा तत्र जातं कन्या वापितापरिज्यते त्रिकाशयेत् तस्य जे
 सुतं नृनवी सुतां मिति वसिष्ठोक्तेः पक्षशकं निकाशानं स्यात्तदा किं कार्यमित्यत आह चेति वा अथवा सर्व
 पक्षकर्तव्यता शक्योपितास्यमिशोः कन्या या वामुखे अष्टसमाः अष्टो वर्षाणि संवत्सरो वत्सरो द्वादशयनो
 स्त्री शरत्समौ इत्यमरः तावत्कालेन पश्येत् यदाह नारदः ॥ अनुक्तमूलं पुत्रं पुत्रीमपि परित्यजेत् अ
 यदाष्टकं तातस्तन्मुखं न विलोकयेदिति चेन्न्यवनोपि अनुक्तमूलसंनवे परित्यजेत् त्वं लकं समाष्ट
 कं पिताथ वानतमुखं विलोकयेत् ॥ इति गंडांतत दोषस्तु विवाहप्रकरणे वक्ष्यते इति कृत्वा त्रनोक्तः
 अथमसंज्ञामूलाश्चैवाजातस्याचरणवशेन शुभाशुभलमुपजात्याह आयेयितानां शमुपैति मूलवा
 दद्विता ये जननात् ताये धनं वनुये शुभोक्तं शंभ्या सर्वत्र जातस्य शिशोः कन्यापितानां शंभ्यां मु
 पैति प्रामोति तथा मूलद्विता पादे जननी मातानां शमुपैति तथा तृतीये मूलपदे धनं इत्यं नां शमुपै
 मत्स्यादिमे विदो मं मूलस्याध्यादे

ज

वा

यावत्

सत्यादिभिरुक्तं पुत्रस्य
 लोभं

मु. २०
४६

तिचतुर्थमूलपादोऽप्यत्रिशोऽश्रुतिः शुनफलदः उक्तं च ब्रह्मांडपुराणे नूलाद्यं शोपितुर्नाशो द्वितीयैर्मातुरे
वत्ताये धनधान्यादिनाशसुर्ये धनागम इति तुर्योचतुर्थे रश्मि लघं शोपितुता शो द्वितीये मा लायां चैत
य पादके पिता विपद्यते जनस्य धनस्य स्तुत्ये केचतुर्थकः शुभा बह इति अत्रापि चतुर्विंशस्त्रात्वेपि
स्वमातुरेव नाशो वाच्यो न सापन्नमातुः यदा ह कश्यप मूला घया दृजो हंति पितरं तु द्वितीयजः मातरं स्वा
तृता यो र्यात्सु हृद अचतुरी य ज इति यतो मात श हाः सा पन्नमातरि वाचनिकः यदा ह यो नमः पितृप
त्रः सर्वा मातरस्तद्भातरो मातुलास्तदपत्यानि मातुला यातस्य ह्यर्थमेव कश्यप वा के स्वामिति पदान्न
त्रविशेषे वसिष्ठे संहिता यां मूला घपादो दिवसे यदि स्यान्ननुः पितुः नाशन करणं स्यात् द्वितीयपा
दो यदि रात्रि जागेत बुधो मातुर्विनाशकः स्यात् मूला घपादो यदि रात्रि जागेत दात्मतो नास्ति पितुर्विना
शद्वितीयपादो दिनगो यदि स्यान्न मासुरत्यो पित दास्ति दोषः इति नारद संहिता यां च दिवा जातसु पित

पि३

रामः
४६

श

रौ चोतु जननी तथात्मानं सध्य योर्द्विनास्ति गंडो विपर्यये इति रात देवमाना पित गंड सिति जी वर्यां बहुरंति
अथ दोषसत्वे किं कार्यमत आह अथेति अथानंतरं शात्या मूल्या शेषा शांत्या स्वनुष्ठितया सर्वत्र वरणाव
रणा चतुष्टयेपि शुनमतिष्ठ फलनाशकं कल्याणं स्यात् उक्तं च वसिष्ठे नैरर्हं त्यनौ जंगम गंड दोष निवा
रणा या मुद या य नूनं यिताम हो को रुचिरां च शांतिं प्रवक्ष्यामि लोकस्य दिता य सम्यक् शास्त्रो क्तरी त्या स्व लु
स्त कों ते मा सां तृतीये य वत्सरां ते इति नैर्हृत्पा मूल दोषः सौ जंगम श्लेषात दोषः मंडो च ह्य मा रा स्त दोष
ः गंडो व ह्य मा रा स्त दोषश्च द्वांते श्रूय मा रां प्रत्येकं संबध्यते इति न्या यात् अतस्त दोषा रं निवारणां त ह
र्य अतएव कश्यपेन तदोषशमनार्थं दिशांति कुर्यात्प्रवृत्त इति सामान्यतर उक्तं अत्र वसिष्ठो र्वा के का
लत्रय कथनं सामर्थ्या सामर्थ्य कृतं ध्येयं तथा हि यात्रादिमातुः शीतलो दृ क स्त्राने स्यामर्थ्य स्यात्तदा स्तकं
तराव शांतिस्तत्राप्यराक्षो तृतीये मासि शांतिर्द्वितीयादितात दाशक्तिश्चैव हि वर्षसमाप्ति दिवसे शांतिमात

तगंडे तु विशेषं सैनै बोद्धः मातृगंडे सुते जाते सति कांते विवृणुः कुर्याच्छान्तिं हेवान् दोषस्यापनुत्तये इति
शिष्टसु सर्वत्रयस्मिन्नहन्ते जन्मतन्मन्त्रावशांत्यां शान्तिरिति रिति व्यवहरन्ति न तु मूलपादवतुष्टये पिशां
ताः कर्त्तव्ये तु कृतं तत्र चतुर्थं चरणं स्पृशुन फलत्वात् शान्तिरमुक्तेति प्रतिनाति अनिमित्तकृता शान्तिनिमि
सा योपजायते इति स्मरणात् अयमेव यद्यपि चतुर्थं चरणं धनागमरूपं शुभफलं मन्त्रितं तथापि कश्यपे
न सुहृदश्चतुरीयज इति सुहृन्नाशरूपस्य फलस्याफले निश्चयस्योक्तेस्तद्व्याकरणार्थं अवश्यं कर्त्तव्या शान्
तिः न हि कस्यचिद्देशिनाशवन्मातुलाघने कसुहृन्नाश इह किंच मूलवृद्धविचित्रोपि चतुर्थपादके पुरुष
कन्ययोश्च शुभफलकं नाचमूलवृद्धस्तु समन्तरं रावमयावश्यते किंच यदि मूलाशेषादि दोषसंज्ञे शान्
तिर्न क्रियते तदा निश्चयं न वत्येवेत्याह नारदः वत्सरापि नराहंति मानं तु त्रिवर्षतः जातं वा संवत्सरेण वर्षैः पद
निरश्चयं शासकं वा एव वर्षे रनुकान् हंति सप्तमि तस्यां शान्तिं प्रकुर्वीत प्रयत्नादिधि पूर्वकं मिति धुमं धनं त

त

रामः
४९

स्य

तस्मादवश्यं चरणचतुष्टये पिशांतिविधिये येयेति अहिमे विलोमीति अहिमे शेषाया मुक्तं तत्फल
मशेषाचतुर्थपादे तत्र स्पष्टा तमूलस्य द्वितीयपादे मातृनाशस्या इत्युक्तं फलं तदशेषात् तृतीयचरणे
न स्पष्टं तत्तृतीयचरणे धननाश इत्युक्तं तदशेषाद्वितीयचरणे न स्पष्टं तत्तृतीयपादेषु
न इत्युक्तं तदशेषात् प्रथमचरणे तत्र स्पष्टं तदर्थः तदा ह कश्यपः फलं तदेव सार्यं ह्ये प्रतीयेत्यपादन
इति वसिष्ठेऽपि मूलाय पादजनिताः पितरं निहंति द्वितीयजः स्वजननां त्रिपदार्थं द्वंद्वं तौरीयां शुभकरः
फलमेतदेव वैलोमतो नु जगदिष्य न वस्य सर्वविमिति द्वितीयपदे वैलित्यः अज्ञादेरा कृतिगणत्वा स्यात्
रागवंतौरीयवैलोमशाक्षौ साधौ अयमर्थः स्पष्टं उक्तं नास्करेण व्यवहारे साप्यां शोभयमेरा ज्येदि
ताये तु धनक्षयः तृतीये जननिनाशश्चतुर्थे मरणं पितुरिति अज्ञात्वा रागाः अत्र लयदौ शेषे सति पु
ष्टफलमविकलं न वतीत्याह वादरायणः मूलसार्यादि जं ह्ये ह्यं स्यात्संपूर्णतुल्यये तत्करत्वेव वि

जै ४९

मु. टी.

४८

या

५५

बले शुनदृष्टिर्विवर्जित इति प्रतोऽपेक्षा दोषेऽपि शांति कौंक विधेये अत्र संमति वा कं प्रागनिते तत्र म
ल शांतिरपेक्षा शांतिश्चास्मान्निगोऽंतेने निद्रपद्य व्याख्यानामंतरं लिखीत्यते अथात्र प्रसंगात्फल
हृत्त विचारो निधीयते जौं रावे मूलं संतनस्व वा शाखा पत्रं पुष्पं फलं शिखा मुनयो ह्येदि शोरुः सु
योः पंचां यो ययः मूले तु मूलनाशः स्यात्संने वा विनाशनं त्वचिमातुर्न वै के शाखाया मूलं लस्ये पत्रे
जं विजानीया सुप्ये मंत्रि पदं सतं फले त्रविपुलां ह्माः शाखाया मूल्य जीवितिति अथ मूलारव्यस्य पुरुष
स्यांगेषु षडविन्यासस्तत्रैव मूलस्य घटी कान्या सोमर्ध्रिपंचन योनवे तूमुखे सप्तमति पित्रो स्कंदे वे
दामः हावलः बाह्वोरहो बलाया रौं रौं ~~सो~~ सो हत्या त्या न्वितो न वेत्त हृदि खे लानूपमं त्री ज्ञातै दो
ब्रह्म विद्रवित गुह्ये दृशांति कासी स्यात् जानुनो परास हामतिः पादयो परास तिस्रैत्युक्तं वानक म
लासन इति अथ मूलोद्गतायाः कन्यायाः फलार्थं मूलंग विनागस्तत्रैव चतस्रो नादिकाः शीर्षे कुर्वन्ति प

त
मि

रामः
४८

५६

पादयोः

५७

जल युग्मे ॥ पादयोर्दिना अश्वतत्रैव यथा दिशेत् ॥ इति मूलग्रस्तता यामुनिभिः फलं पीरितं ॥ अस्यायः शीर्षे पि च
शुनाशनं मुखे षडधनं हानिश्च कं वे पंचधना गमः कौटिल्यं हृदये पंच वा कौंज्ञा गमं च त्रवेदा ह्यपा रणो ह
या धर्म वेदाः गुह्ये कौमिनी ज्येष्ठा मातुलनाशश्च जंघयो र्युगनादिकाः ज्येष्ठा न्नोत्त विनाशश्च तस्रो घ
टिका मुखे षड् कं वे पंच मे हृदये पंच वा कौं वा बाहु द्वये द्वे ॥ २॥ एवं च तस्रः जंघु द्वये द्वे एवं च तस्रः
जानु द्वये द्वे एवं च तस्रः पंच पंचे त्र्येवं दशा ॥ एवं सिलित्वा षष्टिः षट्ठिका न वन्ति अथापेक्षा जातयोः
पुत्र कं न्ययोः रंग विनागेन फले तत्रैवोक्तं मर्ध्रिपंच मुपुत्रा सिर्मुखे सप्त ७ पितृ हय जेत्रे ~~ज~~ जननीना
शो ग्रीवा यां त्रिपुलं पटः स्कंदे वै दशगुरो नक्ति ~~पु~~ पुद्गल वत यो धनी पादे पंच धनं हेति सार्था हेतत्फलं च
मादिति अथापेक्षा ह्यो पितत्रैवोक्तः फलं पुष्पं हलं शाखा त्वम्लता कं दद एव च सार्धं वस्यो दशो क
स्वरवि ~~क~~ कं सागराः नादिकास्तद्देवा ले फलं जेयं यथा क्रमं श्री आरा जतयं हानिं मन्त्रि पित्रात्म सं
हो प इति अथैव विनागो ना ह्यत्र स्पष्टि यटिकात्मकत्वे जेयः न्यूनाधिकत्वे तु त्रैराशिक मूलं वसिष्ठेन त्वे
हस्ते शौचं वली भेदः ॥ हृदये कादशाभिश्चा सधाती संजायेत नरः ॥ स्त्री वाना भौम्यमः षड्गुरो र्वैव तपो धनः ॥ ४

शीर्षे पि च

च

५६

५७

५८

५९

५६
५७
५८
५९

मु. ली
४२५
३५

अपि कियं न ह त्रेषु जातस्यारिष्टमुक्तं विना धर्मे पुष्पमध्ये दिपादेष्ट्वा वा राधित्यपादेतताये जा
तः पुंश्चोत्तराद्ये विधेमातापित्रोन्नतिं वा शुभांशं दिमासस्योत्तरादेषः पुष्पे चैव त्रिमासिकः पूर्वाषाढासा
हचर्मात् अतएव अपि न ह त्रेषु अपि याशक्तिमूलवच्छाति कंदौषपरिहारार्थं विधेयं पुंश्चैव त्रदेवतामे
ह त्रेषु दृष्टव्यं केवलं ध्येयः स च तत्त्वमिदं तः तत्त्वमंत्राश्च वेदादेवमागतं छाति केचतिथिगं ज्ञानं शाना
वसातिर्वै स त इति अलमति प्रसंगेन अथ मूलनिवासं फलमिदं वज्राद्यं दसाहस्यं पुष्पे प्रोपपदे
पमाद्ये नूतनः कार्तिके चैत्रपौषे निवासं मूलं सधस्तातु तपस्यमार्गं वैशाखशुके पुष्यं च तत्र शुक्रि
षाच प्रोपपदौ नाइ पदः ईषाश्चिनः माघः प्रसिधः एषु मासेषु मूलं मूलन ह त्रेष्वर्गति वासस्तत्त्वमननाः
श्रावणः अन्ये प्रसिधाः श्रावणकार्तिके चैत्रपौषेषु नूतन मूलं तिष्ठति एष मूलनिवास उक्तः एतत्फलं व
मूलं ह त्रेषु यद्यस्मिन् मासे यत्र वसति तत्रैव स्वर्गं मूलपातालेष्वेव स्वोक्तं शुभाशुभ फलं ददति अथ मत्र

हो
रामः
४२५

तु

तात्पर्यार्थः इत्याधनावेन शान्तिकं कर्तुं मत्रा कुवन्तः पुंसः स्वर्गपातालनिवासीन्वेन मूलस्यारिष्टदोष
सथानप्रनवेत्तने तावता प्रागुक्ते यदा तु नूतन मूलं निवासस्तदा दोषनिवारणं नैव स्यादित्यंशं नापि नैतां
गुके विषये शांत्याभाव एव किंतु यथा शक्ति तत्रापि शान्तिकं न वेत्तं शक्तेन तु सर्वत्रैव विधेयं तदुक्तं ज्योति
षार्णवमार्गं फांशी वैशाखपौषे मूलं साधु लेमाद्याश्चिनननस्येषु शुभो मूलं सुरालये वौ श्रावणचैत्रेषु
कार्तिके नृमिसंश्रितं नृमिदं दोषबहुलं स्वल्पमात्रं संश्रितमिति क्वचित्संक्रांति परत्वेन मूलनिवासो नि
हितः वृषालिमिहेषु घटे तु मूलं दिक्षु स्थितं युग्मतुलां गतात्ये पातालगं मेघधनुः कुलीरनकेषु मृत्या वि
तिसंस्मरति स्वर्गं मूलं न वेदाज्यपाताले वधनागं मृत्युलोके यदा मूलं तदा शून्यं समादिशेदिति ज्योति
षरत्ने निहितत्वात् अथ मूलप्रसंगादुद्देशेषु गंडां तादिनिमित्तेषु समुजातस्यारिष्टसपरिहारं शार्दूलवि
क्रीडितेनादौ गंडं तेन मूलपातपरिघव्याघातां प्रवसे संक्रांतिमतिपातवैधर्तसीनीवाली कुदृशी केव

वना
५

मु. ३
५० शी

७. ५१
ती

७१

जेष्ठेण चतुर्दशी युयमघं देवयोगे मतो विष्णोर्देवे जनिपितृमेशासाधुना शान्तितः ५५ एतेषु पद
धेषु सन्नुजानिः शिर्षे रूतुविः नरुम्ना दुष्कल दमंडांतः संधिविशेषः सत्रिविधेन सत्रतिथिलेने देन
तद्वत्तरे ज्येष्ठा पोष्यनेत्यादिनाव ह्यतिङ्गन्ते ज्येष्ठान ह्यत्र श्रृंख्यो दुष्टयोगः पातो महा पातः महापाति
तसाधो व्यती पातो स्वेवेधतास्य अपरिग्रहायात गंडां अपि दुष्टयोगः साधो व्यती पातास्वेवेधेवमसि
धिरुयः संक्रांतिसूर्यस्पर्शपंतरसे क्रमपुण्यकोती पातवेधतिसप्तदशसप्तविंशतितमो दुष्टयोगो सि
नावा ज्येष्ठे दुरमावा स्या कुदुर्नष्टे दुरमावा स्या दष्टे दुर्मावा स्या निवाली सानष्टे दु कला कुदु रित्यानिधान
तारुर्दशं दृष्टं नरहिताय मावा स्या एतवाये सम्यक प्रतिपादयिष्यते वज्रे दुष्टयोगे कुरुयहे
चतुर्दशी कुरुतुर्दशी बहुवचनमाहृत्य निप्राये यमघं देमया विग्राखा इत्युक्ते दुष्टयोगे दग्धयोगे
सूर्ये शंपचा मिरसाष्टनंदा इत्युक्ते दुष्टयोगे केचिनुवा पात्य योगे गोघटगे पतंग इति वक्ष्यमाणो दु
मा ४

म
१०

रामः
५०

सुतस्य

६

७

७

एयोगं वाचरयुः सनो दीशो यादित्यादिनो के मत्पुत्र्युयोगे विष्टेन द्वायां सोदरस्य न्नातुर्न गिन्यो वासेन
हत्रे पितृसे मता च पिता च पीतरो तयोर्न मातरने पितृसे च एषु निमित्तेषु सुतायां वा जन्मचेत्स्या हृदि
हृत्कल्पादित्यर्थः दुर्निमित्तस्योपहारात्वात् सूर्ये चंद्रयहरो च जन्मोत्तरं जन्माप्यनिष्टं सजातीया प
त्यत्र यप्रसवानंतरं विजातीयापत्यप्रसवस्त्रीतरः यथा पुत्रत्रयप्रसवानंतरं कन्याया जने कन्यात्र
यप्रसवानंतरं पुत्रस्य जननं अतएव त्रिभ्यः सजातीयेभ्य इतरै विजातीयतरः स्त्रीचेत्रीतरे निबुत्स
त्रिभ्यो त्रितरश्च त्रितरा च त्रितरो पुमान् स्त्रिये स्त्र्ये कशेषः अथ परिहरो पुच्युते साजनि शान्तातो व
मिष्टाश्च विप्रोक्तः ७१ शान्त्या स्वनुष्ठितायाः शुना परिणामे मुखद्वयिनी शरीरके शानुनर्वर्द्धकरात्तरो गदीर्यो
मुष्णो शिरो रोगः ७२ श्रौत्यादित्यर्थः अत्र मूलवाक्यानि शान्तिकानि लिख्यते तत्राप्रकूपय प्रतिज्ञा
तास कलशान्तिसामान्य कर्मविकीचमूलशान्तिसाव दुष्यते शौनक उवाच। अथातः संप्रवक्ष्यामि मूलाज

ख

मु. ला.

५१

ता

न

५१

स्य कारयेदुधः॥ पंडपं४

तदितापचमातापित्रोर्धनस्यापिकुलेनातिहातायवत्यागोवामूलजातस्यादृष्टादृष्टानि अनुक्रमलजा
 तानांपरित्यागेविधीयते अदृष्टानेवापितुसतुतिष्ठेत्समाष्टकं एवं च बुद्धितुर्ज्ञेयमूलजातफलंबुधैः सु
 ख्यकालं प्रवक्ष्यामि शान्ति होमस्यस्य यत्नतः जातस्य द्वादशाहेतुर्जन्महेतुर्वाग्भुनेदिने समाष्टके वामतिमा
 त्कु यद्विशान्तिमाष्टकं यदेव शान्तिकं कुर्यात् कर्मतत्र प्रवक्ष्यामि सुस्मृतेषु पुण्यदेशे तस्योपपत्तौ निर्वृत्तौ तु
 वसि संततः चतुर्धरसमायुक्तं तोरराधैरलंकृतं पिष्टे च कल्पयेत्सर्वतथा गोमयसंयुक्तं कुंडं च तद्व
 द्दिकुं यागं हयज्ञोक्तं मार्गान्ति पुनः शौनकः पुण्याग्निमूर्धितिः स्तोत्रैः प्रोक्षितो ततः तत्रोदकुं न सु
 रैरक्तवर्णं विंशतिं अक्षमूलं निर्णिकं पूरयेत् निर्मालं न सावस्त्रावगुचितं कुर्यात् पूरयेत्तीर्थवारिणा
 कुर्वद्दमसमायुक्तं वृतपद्मवसंयुतं स्वस्तिकोपरिवित्य स्पृष्ट्वा रिदुमसपद्मवैः प्रोक्ष्य ब्राह्मणानि हि
 प्यईशानेन ध्यापयेत् पर्वलानि हि प्यसर्वेषां धिसमन्वितं अर्चितं गंधपुष्पाद्यैश्च रुद्रं याजयेत्
 निर्मि र ति

रामः
५१

अप्रति

लश

त

त

५१

५१

तिर्यं स्रक्तं शतफलानुवाचकं रत्नासंज्ञं पुण्यं राज्ञोर्ध्वं वृक्षं श्रेष्ठं जपेत् त्रियंबकं जपेत्सम्यक् अष्टौ वृक्षे त्र
 सहस्रं कं एकवारं तथा जापी पावमानी स्पृशन् जपेत् जयस्य पंचकुं जां अद्वयं वादलानतः श्रीरुद्रं स्रक्तं
 मश्रु सर्वस्रक्तानि तत्र तु तथोक्तं च संकुं न पूर्वोक्तैः लक्षणेभ्यस्तत्र तुः प्रसवणं कुर्यात् पंचवक्त्रं च तद्भवेत्तव
 स्त्रावगुचितं कुर्यात् पूरयेत् तीर्थवारिणा पंचवक्त्रं समायुक्तं ताम्रपद्मवसंयुतं गजाश्च गृह्यात् कवात्मा
 कं संगमात् कुदगो कुलात् राजदारप्रदेशाच्च सदमानीय निक्षिपेत् कुं न स्पृशेत् तं दोशो होमहे
 शं प्रकल्पयेत् गोमया लेपिते देशे कुर्यात् स्पृष्ट्वा मुह्यं कृत्वाग्निमुखं पर्यंत मुह्येखादिश्च शारवतं पू
 र्णं पात्रविधानेन कृत्वा पूजासमारभेत् नक्षत्रदेवतारूपं सुवर्णेन मयत्नतः निष्कृमानेन चार्द्धं न पादे
 नाय शक्तिः प्रतिमां लक्षणेनैकाकारयित्वा विचक्षणः यद्वा मूलं सुवर्णं स्पृष्ट्वा पयित्वा प्रपूजये
 त् सुवर्णं सर्वदेवतं सर्वदेवात्मको निलः सर्वदेवात्मको विप्रः सर्वदेवमयो हरिः संस्मरेन्निर्गुणं

५१

स्वस्तिकं का

मुपटी०

५२ का

च
कुर्याद्दे

पुनः

मनरवाहनं रत्नोधि पंखद्वहस्तद्विद्यानर एनूपितं प्रतिमा पूजनायाय वस्त्रयुग्मं प्रकल्पयेत्
 पंचकेतुं रयेद्रुनोरक्तानैर्ब्राह्मिण्डुलैः चतुर्विंशदलोपेतं शुक्लैर्वाकर्णिकान्वितं तस्योपरि नैव सत्पात्रं स्व
 र्णवारौ यमन्मयं शुद्धवस्त्रेण संछाद्य तत्र मूलानि निक्षेपे मूलानि शतमूलानि तद्वलानो विष्णुकांता सह देवि
 तुलसीशतावरी मूलानि मानि गृह्णीयाच्छतालाने विशेषतः स्थापयेत्कर्णिकामध्ये वस्त्ररत्नोद्यत्कृतं
 मजलोपेतं कुंकुमौषधिसंयुतं कुंतोपरि न्यसेद्विद्वान्मूलनक्षत्रदेवतं अधिप्रत्यधिदेवोचदह्मिणो
 हरदेवायोः अधिदेवं जपेत्संयुक्तं द्वादशैः जपेन हस्तत्रये वनां पूर्वाषाढायां जलं उक्षराषाढां सह विष्टे
 देवः विष्णुः वसवः वरुणः अजैकपात्रं अर्धबुधः पूषा अश्विनौ यमः अग्निः प्रजापतिः सोमः रुद्रः अहितिः
 हृत्स्यतिः सर्पः पितरः जगः अर्यमा सविता त्वष्टा वायुः इंद्राग्निमित्रा इत्याद्या अनुराधौ नमः अर्चयेत्तद्वाहीश
 नपर्वतं पूजयेत्स्वनामतः स्वलिङ्गोक्तं अंगे क्तं अमत्रैश्च प्रधानादीन् प्रपूजयेत्पंचामृतैः न संसृज्य

ना

रामः २

५२

स्व स्व

न्ता ४

वाद्याय समर्चयेत्पचारैः घोडशानिः यक्षपंचोपचारकैः रक्तचंदनगंधाद्यैः पुष्पैः कृत्वा सितादिभिः मेषशृ
 ङ्गादिरूपैश्च द्वादशैः सथैव वसुरापोलिकमांसां धेनैर्बैधैर्नो जनादिभिः मत्स्यमांससुरार्थानि ब्राह्मण
 नां विर्जयेत्सुरास्थाने प्रदानं व्यह्वारं सैधवमिश्रितं। पायसं लवणोपेतं मांसस्थाने प्रकल्पयेत्उक्त
 गंधाघलानेतु यथा लानं समर्पयेत्पुष्पांतं तु समन्यर्थं होमं कुर्याद्यथोदितं। निर्वापं प्रोक्षणादीनि च
 रो कुर्याद्यथाविधिः हविर्गृहीत्वा विधिवत्तैर्होमं च हस्तबाह्वनेत्रपोषुणः परापरे नियते देवेति वा पुनः पा
 यसं यतसं मिश्रदुने दृष्टोत्तरं शतं दुनेत्र होमयेत्समिदा ज्यवरुन्यश्चाक्षितः संखया दुनेत्र अधिदेव
 तयोश्चैव जुहुयात्स्वमंत्रतः चतुष्पातैर्नमो तैश्च स्वाहा तैस्वमंत्रकैर्नक्षत्रदेवतान्येऽप्यपायसेन तु होमये
 रसमिदा ज्यवरुन्यश्च द्वादशैः पंचदशभिर्जुहुयात्कृशरंततः गायत्र्या जातवेदसे त्रियंबकमिति रु
 मात्सारायुजंतिनाममिवास्तोष्यत्यग्निमेव च तामग्निवर्णां तपसा ज्वलंतो वैरोचनी कर्मफलेषु जुष्टां दुर्गा

दी

५२

द्वंद्वशरणमहंप्रपद्ये सुतरसितरसेनमः हे-स्पतिनागराणाग्रिर्हंतं तक्वश्रीसुक्तेन तथा विद्वान्समिदा
जाचरुन्कमात् अष्टोत्तरशतैर्वापि अष्टाविंशतिभिः क्रमात् अष्टाष्टसंख्यया वापि जुयाकितो बुधः त्वेन
सोमेन पायसं जुहुयात्तु त्रयोदशचतुर्गृहीतमाज्यं च याते रुद्धेति मंत्रतः सुवेण जुहुयादाज्यमहा व्या इति
भिः क्रमात् हुत्वा स्मिष्टं कृतं पश्चात्प्रात्ता हुती हुनेत् आचार्यो यजमानो वा गोपूरा हुतिं हुतेत् होमशेषं स
माप्याय वहिमारो यये बुधः कुंता निमंत्रणं कुर्याद्दक्षिणेनातिमंत्रयेत् मत्स्यप्रशमनार्था यजये अथैवं कं
कुंभयुगो निवेदयेत् प्रसादयेत् तदा देवमशतं रुद्रमंत्रं शतं जपेत् धूपं दीपं च नैवेद्यं कुंभयुगो निवेदयेत्
तस्मिन्काले गृहानिष्कृत्य कर्त्तव्यं भूतिमिच्छना पथकं प्रशस्तं तच्चैव न हत्तव्यं यासहैव च अग्निषिचविधिं वक्ष्ये
सर्वाचार्यैरुद्दीनशसनो यविष्टस्य यजमानस्य रत्विजः दारपुत्रसमेतस्य कुर्युः सर्वे निषेचनं अज्ञात्यामि
हिति सूक्तेन पावमानो रेव च आपो हिंशेत न वन्निराय द्रव्ये द्रव्या द्रव्येन च सस्वाहन् चैनापि देवस्य त्वेति

रामः २

५३

मंत्रकैश्चिवसंकल्पमंत्रेण बह्व्यमाणैश्च मंत्रकैः शिवसंकल्पमंत्रेण बह्व्यमाणैश्च मंत्रकैः यो सो वज्रध
रो देवो महं शो गजवाहनः मूलजात शिशोर्दोषव्यपोहतु यमो सो खक्रुधरो देवो ति हत्वा हत्वा धिपः प्र
शमयतु मूलोत्पद्योषं गंगानसंनवं यो सो पाशधरो देवो तारुणो न जलेश्वरः नक्रवाहः प्रवेदाता तालुजी
को मूलोत्पद्योषं पोहतु यो सो देवो जगत्प्रणो मारुतो मगवाहनः प्रशमयतु मूलोत्पद्योषं गंगानसं
नवं यो सो पाशधरो देव रुणश्च जलेश्वरः बालस्य शान्तिदः श्रोनिधिपतिर्देवः खक्रुधरो देवो ति हत्वा हत्वा धिपः प्र
तापि त्रिशोश्चैव मूलोत्पद्योषं पोहतु यो सो पशुपतिर्देवः यिना कीदृषवाहनः अश्वेषामूलगंडो
तं दोषमाशु व्यपोहतु विधेशो हेत्रयोः दुर्गालोकपालानवग्रहाः सर्वकामप्रदं दिव्यमगलानां च मंग
लं वस्त्रांतरितं कुंताभ्यां पश्चान्नुस्नानपये बुधततः शुक्लां वरधराशुक्लमात्यानुलेपनः यजमानो
दक्षिणाभिः स्तोषयेद्विगाधिकामधेनुपयस्वीनी दद्यात्तानां वा वावसवत्सगानि हीति प्रतिमां व

मु. टी.
५६

स्वकुंभे होमं च दाययेत् आचार्याग्रहार्थं वस्वप्रतिमा तत्र यो नृश्वदापयेत् श्रीरुद्रं जापिते देयः कृतं वा
नृप्रयत्नतः इतरेभ्योपि विप्रेभ्यो राक्षसादद्यात् दक्षिणां उक्ता लानेत तो दद्यात् आचार्यं ब्रह्मणो हृत्विजो
तत्तत्सूत्रं प्रदातव्यं राक्षा वाथ प्रदाययेत् आचार्याय प्रदत्तं दत्तं ब्रह्मणो न वेत् सस्यो य ब्रह्मणो
र्द्धं हृत्विगम्य श्रुतं दधकं आशी श्रुतेभ्यो गृहीयात् प्रणम्याथ ह्यमापयेत् दद्याद् दत्तं पायसादि ब्राह्म
णान् भोजयेत् दत्तं अलाने सतीये वा राक्षसं कंतं दत्तं नावतः सर्वं शोते श्रुतं दत्तं ब्राह्मणो शाशिषि
स्तथा गृहीत्वा मापयेद्दिक्पानिर्हृदि निःश्रया तां इति विधाने चरीते स्मिस्तुतस्ततः शान्तिं वेदुं वेदांशं
तेष्वेवं कर्त्तव्यं पुष्पाधितं ददेत् वनुसमाष्टके द्वादशाहं कुर्याद्वा शान्तिमादरात् इत्युक्तं मनुना स
म्यकमूलजातहिताय च मातापित्रोर्धनास्यापि वंधोः शोको यशान्तये इति श्रीशौनके प्रोक्ते म
त शान्तिविधिः अथाश्वेशा शान्तिविधिरुच्यते अश्वेषायां उक्ता तां शान्तिं वक्ष्याम्यनः परं जातस

रोमः २
५४

वाशाहे व शान्ति होमं समान्वरेत् असंन वेतु जन्म ह्ये अन्यस्मिन्वाश्रुते दिते। स्नातो मांगादिभिस्त
स्मिन् चरयेत् सुदि जां पुमान् विनये पंचकुंभां स्त दयंत दलान्तः देवतारथापयेत् चैकं मेकं रुद्रा
निमंत्रणे मूलहोतृप्रकारेण कुंभं निक्षिप्य पूजयेत् गोमया लेपिते देवो ध्यात्वा धैः परिशोति
ते पंचकं कारयेत्तुर्विशदलात् वितंतं दुलैः कारयेद्य वारकपीतसितैः कर्णिकाद्यो न्यसेद्वा हां स्या
पयेत्तेषु कुंभं कं अक सशेषित्य मया क सश स्यापतं अ नं रं मं इति मंत्रेण पूरयेत्तार्थवाराणां कुंभे
श्वगंधवस्त्राद्यैस्तत्तन्मंत्रैः प्रजयेयाः फली निरित्य याशिषेऽस्त्रोषधादि कान् कुंभोपरि स्थपात्रे तु
अश्वेषा प्रतिमां मजेत् तन्निष्कान्तिकार्थपादैर्वा कारयित्वा स्वशक्तिः तत्पूर्वात्तरनक्षत्रे दक्षिणे
दक्षिणोत्तरयो र्यजेत् रौद्रादी शान्तर्यंतमितरं ह्यग्निपूजयेत् मूलोक्तेन कुंभयोरग्निमंत्रेण रुद्रा
श्च रुद्रकुंभे तु पूर्ववच्छेदमावरेत् नमोस्तु सर्वेभ्य इति पूजामंत्र इति तः सर्वैरकस्त्रिनेत्रश्च दिसु ज

पीतवस्त्रकः फलकादीभरस्त्री ह्योदिव्यातरणमूषितः एवं ध्यात्वा न तो न्यर्च्य होम कर्म समाचरेत् कर्तुः
 श्रावोक्तमार्गेण आर्चयिष्याथ वाचरेत् सुखांते कर्म निर्माय हविरादाय शास्त्रतः इदं सर्पेभ्यो नु ह्या
 साधिप्रत्याधिदेवतं अष्टोत्तरशतं वाथ अष्टाविंशतिमेव मूलनक्षत्रवच्छेदं होमशेषं समापयेत् पू
 र्णदुत्यंत कविर्माणि कृत्वा संपातकं तथा पौराणमंत्रैश्च पृथक् वैकुंठादुत्पत्तुमक्षिप्य अतिथे कस्य
 वरेत् अतिमंत्रितकुंजादिः अतिथे च नमाचरेत् ततः पौराणमंत्रैश्च पृथक् वैरतिथे च येत् अक्षे वा स
 जातस्य मातापित्रोर्धनस्य च मातृजानि कुलस्थानां दोषसर्वं व्यपोहतुं यो सो वाणी श्वरो नास अधिदेव ह
 हस्यतिः मातापित्रोश्चिशोश्चैव गंडोतं च व्यपोहतुं पितरः सर्वदेवानां रक्षंति पितरः सदा सर्पेन हृत्वा जातस्य
 विसंज्ञातिनं पांघे धवान् रावं कृते निषेकेन सर्पशान्तिर्न वेह भवंततः शुक्लांबरधरो यजमानः सुमूषि
 तः दक्षिणान्निस्तते विप्रान् मूलवत्प्रतोषयेत् नुक्तवत्प्रश्नविप्रेभ्यः स्वाकुर्याद्वा शिशंगं हीत इत्यु

रामः

५५

किनविधानेन सेवोरिष्टं व्यपोहतुं सर्वकामाश्च साध्यंति वेदोक्तमुर्जवीप्यनि इत्युक्तं सर्पशान्तिर्ये सारमाग
 मानो दिते मानवानो हि तार्थाय मनुना सर्वकामिकं सर्पाधीशानमस्तु ज्येष्ठागानां च गणाधियंगाराणां
 ध्ये मया दत्तं सर्वा रिष्टप्रशातये इत्यर्घमंत्रः मूलनक्षत्रवत्कुर्यात्सर्पे गंडे स्वनमतः इति श्रीमानव
 संहितायां अश्वेया शान्तिविधिः एतच्च मूलाश्वेया शान्तिविधिः एतच्च मूलाश्वेया शान्तिकथं विवा
 हो जपस्मिते श्वशुरस्य श्वश्रासत्वे मूलाश्वेयो त्यत्र येऽरपि बध्नुवरयोस्तत्र दनिष्टनिवृत्त्यर्थं वि
 धेयं उपलक्ष्य रात्वा ज्येष्ठा विशास्पेरव्यो त्यत्र यावध्यावरस्य ज्येष्ठे बधु कनिष्ठे बंधुपीगुशान्तये च
 यदा हवसिष्टः नैरुत्य मूढसुतः सुता वा हि प्रादवश्यं श्वशुरं निहतितदंत्यपादे जनितो निहं
 तिनैवोत्क्रमेण हि तवः कलत्रं अश्वेया अहि नव इति पुस्तम विवक्षि प्रसुरेशा ताराजनिना दवो
 अजैर्हि देवा ताराजनिता तु देवरमिति नारदोपि मूलजाश्च सुरेहंति व्यालुजा च तदंगनारोदीयस्य

मु-टी.
५३

प्रजं हंति देवरं तु द्वी देवजा शान्तिर्वापुः कलावेत्स्यात्सर्दिहोषोनकश्च तेति अथान्याः शान्तपः श्लोकः क्रये
गोच्यं ते तत्र तावन्न ह्यत्र गंतं शान्तिविधिः अंतर्गंडा शान्तिप्रवक्ष्यामि सोमसं त्रेण सक्तिमान्कां स्पं पा
त्रं प्रकुर्वीत पलेषोऽशान्तिर्न वं अथानिश्चतुर्निश्चदास्यां वा शोभनं तद्यातन्मध्ये पायसं शंखेनावती
तेन पूरिते राजतं चंद्रवर्मेति सितपुष्पसहस्रकैः देवज्ञः क्षौमवासास्तु शुक्लमाभ्यां वरचितः सोमे
हमिति संवित्पूजां कुर्यादृतं दितः जपेत्साहस्रकं सं त्रेण अधदधानः समाहितः आप्यायस्वेति सं
त्रेण पूजां कुर्यात्समाहितः दद्याद्देवशिष्यामिष्टं गंडहोषप्रशान्तपे शुक्लं वा गोश्वरं चैव तावत्सम
चितं गंडहोषशान्तपं दद्याद्देवशिष्यः ॥ इति श्रीनक्षत्रगंडांतशान्तिविधिः अक्षयनक्षत्रगंडांतला
क्षणमथैश्वरिभिः एवमुक्तं अश्विनीमघा मूलादेर्विषद्वनवनाडिकारिवतिसाप्यशक्रांते सासांश्रक
तुसापकः अश्विनीमघा मूलादेर्नाडिकादितयंतपरिवतीसप्यसंक्रांते नाडिकादितयंतथा अ

रामः
५३

श्विनीमघमूलानां पूर्वादिवाधते पिता पूषा हि राक्षसश्चार्धे जनानी वाधते शिशुः पितृहंतुर्दिवा जातो रात्रि
जातो रात्रि जातस्तु मातृहा आश्रधकसंध्योर्जातो नास्ति गंडो निरामयः सर्वेषां गंडजातानां परित्यगो वि
धाय ते वर्जयेद्दर्शनं रावंतश्च षण्मासिकं न वेत् अथ तिथिलग्नं गंडांतशान्तिविधिस्तु व्यते अनुक्तेन राजा
तस्य रूतकां तु दिते धवा शान्तिशुभे क्लिवा कुर्यात्तावत्पुत्रं न लोकयेत् तिथिगंडे त्वन द्वाहं नैह त्रेधेनु उ
व्यते कोचनं लग्नं गंडे तु गंडहोषो विनश्यती आधत्तागपितुर्गंडे त्रयाणां मन्त्रिष्वेव न इतरत्र शिशुर्मातुर
मिषे केचकारयेत् उचरेत्तिलपात्रं स्थातृ सिष्ये गोदानमुच्यते अजप्रधानं त्वाष्ट्रं च पूवाघोरे च कांच
नं उचरातिष्य विजासु पूर्वाषाढोऽवस्पव कुर्याच्छान्तिप्रयत्नेन न ह्यत्राकारजा बुधः सुवर्णततदर्थेन
यथाविज्ञानुसारतः तद्वाधिपतेरुपेक्षत्वावस्त्रद्वयान्वितं वरुणस्यार्चनं कार्यं स्वस्ती वाचत पूर्वकं श
तोषधातिरत्वा कपध्वजसंयुतान् पूजांते समिद्धज्ञा ज्यैर्होमं तिलयुवे तथा पूर्णाहुंती हुत्वा वेधावेधा

ये कुटुंबिते उत्तराप्रथमे ध्यायापादे तिलपात्रं तथेव च ॥ तिथ्येतुंगां सवत्सं च सुशालां च पयस्विनां च ज्ञां
 विना सुवेदघातपूर्वापादे तु कांचनं यवांश्च वीहि माषायाश्च तिमुञ्जंश्च हापयेत् यथा विज्ञानुसारेण कुर्या
 दाह्नरात्रौ जनं पितृरायुष्यं च धर्धं शान्तिराविधायेत एवं यः कुरुते स न्यकशान्तिकर्म समाहितः न हो
 येति प्यते नूनं पद्मपत्रमिवानसा आयुरारोग्यमैश्वर्यं संप्राप्नोति दिनिन धान्यसमृद्धिं च पुत्रवौत्रसमृधा
 मान् ॥ इत्युत्तराग्यां कृतिष्यादिगंगंति शान्तिविधिः अथ शान्तिविधिरुच्यते तत्र प्रत्येक घटी काष्ठद्रुमफ
 लान्याहनाद्वा जेः ज्येष्ठा दौ मातृजननी माता महाहिता ये मातुलंति चतुर्थे जननी तथा अत्मानं पंचमेहंति
 षष्ठे गोत्रहृमोनवेत्सप्तमे कुलनाशः स्याद्यमे ज्येष्ठसोदरः नवमेश्च श्रुतं तहंति सर्वस्वं दशमे त- ति शौ
 नक उवाच सुखसिन्धो रक्षेत् श्रेष्ठं गणमुत्रागणान्वितं कृत्वा जलिपुलोत्तुवाय प्रच्छकिलशोनकः ज्येष्ठानह
 त्रसंभूतं गदोषविनिर्णयंतस्त्रांतिविधानं च वदमे मुनि सत्तम शौनकः स्यववः श्रुत्वा प्रत्युवाच महामुनी

रामः

५७

श्रुत्वा शौनकपत्नेन गंडदोषविनिर्णयंतस्त्रांतिविधानं च यथावत्कथयाम्यहं यदिकैकमंत्रांते ज्ये
 ष्ठादौ यदिकादयंतयो संधिति जेयं शिशुगंडं समाहितं पथमे च हिताये च ज्येष्ठा ह्ये च तृतायके पादत्रये
 जातनरः अष्टो यत्र प्रजायते ज्येष्ठां त्यपादजातसुपितुस्वस्य विनाशनः जायते नात्र संदेहो दशा हे
 प्यंतरे तथा ज्येष्ठैर्हैकन्यका जाहंति शीघ्रं धवाग्रजंतश्छांतिं तस्य वरह्यामि गंडदोषप्रशान्तये सुदिने शु
 भनक्षत्रे चंद्रतारावलांबिते सूतकांते तथा कुर्याज्येष्ठा शान्तिविधानतः वज्रांकुशधरं देवं मेरावान
 गतां न्वितं कुर्याच्छ्रीपतिरम्यं देइ सुरनायकं कर्षमात्रसुवर्णेन कर्षाईनाथ पादुनः तद्विधानं प्रकु
 र्वीत वत्सराधेन कारयेत् शालितं दुलसं पूर्णं कुं नस्योपरि पूजयेत् इन्द्रायै होमरुत्वत इति मंत्रेण वायपतिः गंध
 पुष्पैश्च धूपहीयेनानां न ह्यतिवेदनैः पूजयेद्दिधिना विप्रलोकामालगत्वा न्वितं रक्तवस्त्रद्वयोपेतं पूजयेत् सु
 रनायकं तत्र स्थापयेत् कुं नान् श्रुत्वा दिष्टुविशेषतः तन्मध्ये स्थापयेत् कुं नं शतछिद्रसमन्विनं पुण्ड्रिकस

मासुक्ता च वस्त्रयुगेन वेष्टितान् कुंतेषु विन्यसेद्भामान् पवह कपायांश्च पंचयध्वकांस्तथा सुवर्णकुश
हर्वाश्च शतौषधिविनिर्ज्ञेयैः पूजयेद्धारुणैः सत्रैः कुंभान् धामान् प्रयत्नतः त्वनोऽश्वेजपेदादौ सत्वेनोपि
द्वितीयकं समुद्रज्येष्ठा इति चे मं मे गंगं च नुर्यकं पूजयेद्दक्षयुग्माद्यैश्चतुरः कलशानपि जपं कुर्युप्रय
त्नेन मंत्रैरे निदिजोत्तमाः आनो न जा जपं चादौ न जा अग्रेर्द्वितीयकं इहं सुकं रुद्रजाप्यं जयं मन्त्र्युजयंत
तः इत्थं संपूज्य देवेशं वरुणं कुंभं संस्थितं स्वसंकल्पविधानेन होमकव्यततश्चरेत्समिद्धिर्ब्रह्मरह
स्य शतमष्टोत्तरं तथा सर्पिषा वरुणा चैव मूलमंत्रेण वाग्यतः ३ हुते जाप्यं च तेनैव यत इंदो न यंती च तिला
भ्या इति निदिहत्वा शतमष्टोत्तरं पृथक् नार्यानि शुसमोपेतं यज्ञमानं विशेषतः अग्निषेकं प्रकवीत रूकैर्व
रुणसंहिदितैः समुद्रज्येष्ठादिभिर्मंत्रैः मं मे वरुणस्तथा यो शांते न्यानिर्मंत्रैः अग्निषेकं समाचरेत् अग्निषे
कविद्वत्तौ तु यजमानसमाहितः शुक्लं वरणिष्ठत्वा च कुर्याद्वाज्यावलोकनं रुपंति मंत्रेण चित्रं तच्च सुरेव

रसः

५८

वादेवतापुरतः स्थित्वा भूपदीनि वेदनं दद्याच्च मनसम्यक्तां बूलार्थं तथैव च नमोस्तु सुरनाथाय नमस्तुभ्यं
राची पतेः गहाणां धर्ममया दत्तं गंडदोषप्रशंतये कार्यं तत्पूजकादीनां कारितं यत्फलं शुभं वा तु तत्फलं
सर्वदेवेभ्यः समर्पयेत् आचार्याय वगं दद्यात्स्वशीलं चिपस्विनारक्तवर्णं च सुयुतां सर्वां लंकारनूपातां
वसुयुगां पिधानां च यथा विनवसारतः यथा यज्ञगंधर्वसिधेः पूजितो सि शब्दी पतेः दानेन देवेश गंडदो
षं विनाशय अष्टोत्तरं शतं संख्या कुर्याद्वा स्मरणं तो जनते स्योपि दहिणां दत्त्वा प्रणिपत्य ह्यमापयेत् इमं
सत्वा ज्येष्ठशतियथा विध्युक्तमागंतः गंडदोषं विनिर्जित्य आयुष्मान् जायते रः इत्युक्तं दृष्ट्वा गर्प
णशौनकाय विशेषतः ज्येष्ठान ह्यत्र संसृतं गंडदोषप्रशंतये ज्ञानादाय वा ज्ञानादेकस्या बाधनं यन्नून
मतिरिक्तं च तत्सर्वं हंतुमुर्हसि ॥ इती श्री दृष्ट्वा गर्पसंहितायां ज्येष्ठान ह्यत्रा प्रसूतिशान्तिविधिः ॥ अथ
श्रुत्या लयोगस्य महागणितसाध्यो वैधतिव्यतिपातारम्यमोपातयोपरि ध्यायात गंडावमानां वन

सु. ला.
५२५

अथ याश्च वज्रं स्याम मयं च स्यमतमो दग्धयोगोश्च शान्तिविधिरभिधीयते। अथानः संप्रवक्ष्यामि जन्म
काले विज्ञेयतः गंडांतानां च मापं मायांति महादोषकराणां च दिनं स्येव्यतायाते व्याते व्याते व्याते वि
हि वेधतो हलं गंडे च परिये बजे च यमं च के कल गंडे मत्पुयोगे दग्धयोगे सुदारुणे तस्मिन् गंडे
दिने प्राप्ते प्ररूतिर्यदि जायते अतिदोषकरी प्रोक्ता तत्र पापपर्युते सति विचार्यते त्रैवैवज्ञः शान्तिकु
र्याय विधाः यजनं च देवानां च ग्रहाणां चैव पूजनं द्वापं शिवात्मने साधते जपरिहापयेत् अति
षकं शंकराय अथ स्य प्रदक्षिणां आयुर्धधिकं रंजाप्यं सर्वं रिष्टविनाशनं गुरुदैवतविप्राणां पू
जनं गोत्रवर्धनं पुष्टाय स्तुष्टि शान्तित्यर्थं मनीष फलसिद्धये सर्वो रिहारार्थाय यज्ञं समान्तरशिवाय वि
धिवद्वादीयदानं करोति यः अखंडं गोघृतेनैव स वै मत्पुजयेन्नरः विष्णुमूर्तिमहापुरुषं मन्त्रस्य श्रीक
रं सदा प्रदक्षिणां नरो न - कृत्वा मत्पुजयेजयेत् सर्वपत्समर्थं नित्यं कल्याणवृद्धये अनीष्टफल

रामः
५२५

सी० धर्मं कुर्याद्वा ह्यणो जनेन अनिषेके कं शिवे शान्ति कृत्वा मत्त्वानरोत्तमः अकालमृत्युनिर्जित्य दार्ढ्या युर्जा
यते नरः गापत्यं पुरुषमुक्ते सौरं नृत्युजयं शुभं शान्तिं जाप्यं पुनश्चैवं कृत्वा मत्पुजयानवेत्तमूले वा सार्वगंडे व
कुर्यादेतानि यत्नतः आयुधेन धिकारार्थापगंडे दोषप्रशान्तये इति श्रुत्युत्तरगार्प्यं प्रोक्तं श्रुत्वा हि दुष्टयोगशान्
तिविधिः। अथ सूर्यसंक्रान्तिव्यतीपाते च महादोषो न्ति जायते। कुमारजन्मकाले तु व्यतीपाते च वेधतिः सं
क्रान्तिश्चरवे सत्रजातो दारिद्र्यकारकः देविदाणां महदुखं व्याधिपीडामहद्वयं आश्रियं मृत्युमाप्नोति नात्र
कारणस्त्रीणां वशो कडुखं च सर्वनाशकरं न वेत्त शान्तिर्वापु - क्त्वा वेत्स्यात्तत्र दोषनकश्च न गोमुखप्र
सर्वं कुर्यात् शान्तिकुर्यान्प्रयतः आयुर्धधिकारार्थाय जपानिषेकदानैश्च होमादपि विशेषतः नवग्रहासु
खं कुर्यात्तस्य दोषो पशान्तये प्रथमं गोमुखा जन्मततः शान्तिं समाचरेत् राहस्यपूर्वदिग्धागोमयेना तुलि
प्य च अलंतस्वदेशे तु वीराणि प्रकल्पयेत् नृव्यवित्तयराशौ तु अष्टपत्रं लिखेद्बुधः पुरापाहं वाचयित्वा तु

आचार्येष्टगुयासुरा आचार्यवंतं धर्मज्ञं कुलीनं तु कुं देवि नमंत्रत त्वार्थं तत्त्वज्ञं शान्तिकर्माणि कोविदे वांग
 मूषणं दधात्यदं वासंगुलीयकं राशौ प्रतिष्ठितं कुं नमंत्रणं सुमनोहरं ॥ तीर्थो दकेन संनृत्य समदोषधिपद्य
 वं पंचगव्यं पंचरत्नं वस्त्रसुगमं न वेष्टयेत्स्योपरित्यजेत्स्य त्रिसृष्ट्यवस्त्रेण संयुतं प्रतिमां स्थापयेद्दीमांसा
 धिप्रत्याधिदैवतं चंद्रादित्याकृत्याश्वे मध्ये वैधतिमर्चयेत्तन्निष्कमात्रेण वार्धेन पादेनापि स्वशक्ति
 तः प्रतिमां कारयेद्दीमांस्तत्र ह्यह्णालक्षितः तिमापूजवार्प्ययवस्त्रसुगमं निवेदयेत्तत्राधिदैवं न वे
 त्सूर्यश्चंद्रः प्रत्यधिदैवतत्रया हतिपूर्वेण तत्तन्मंत्रेण पूजयेत्तत्रियं बकेन मंत्रेण प्रधानप्रतिमां य
 जेत्तत्सूर्य इति मंत्रेण सूर्यपूजां समाचरेत्तत्राप्यायस्वेती सोमपूजां समाचरेत्तत्र पचौरैः षोडश
 निः पद्मी पंचोयचारकैः अर्वितं गंधपुष्पाद्यैः फलनैवेद्यमर्पयेत्तत्संयुजयेत्तन्मंत्रेण प्रधानप्रति
 मां स्पृशेत्तत्र अष्टोत्तरसहस्रं वा अष्टोत्तरशतं वा अष्टाविंशति वा वाचमजप्याथ स्वशक्तिः स

रामः

६०

र्वसौरं प्रजप्याय सोमार्थं सोममंत्रतः आनो डडेति सूक्तं च नडा अग्ने अरूक्तं कंजपे न्वपौरुषं सूक्तं त्रियं व
 कमतः परं कुं मं स्पृष्ट्वा चतुर्दिक्षु जपं कुर्यात्स्वधर्त्विजः कुं नमस्य यश्चिमे दे शस्यं दिले ग्निं प्रकल्पयेत्स्वगम्ये
 कविधानेन कारयेत्संस्कृतानलं त्रियं बको नमंत्रेण समिदाज्यवरूहनेत्तत्र अष्टोत्तरसहस्रं वा अष्टोत्तर
 शतं तु वा अष्टाविंशति वा वाचमजप्याथ सोमार्थं सोममंत्रतः आनो डडेति
 सूक्तं च नडा अग्ने अरूक्तं कंजपे न्वपौरुषं सूक्तं त्रियं वके मतः परं स्वस्य शस्मानुस्मारनः सत्युजये
 नमंत्रेण तिलके होमं समाचरेत्ततः स्विष्टकृतं हत्या अग्निषेकं च कारयेत्समुद्राज्येष्टः सूक्तेन आपो हि
 तवेन च अह्नीत्यामिति सूक्तेन पावमानी निरेव च त्रियं वके तत्सूर्यस्य आप्यामस्वेति मंत्रतः सुरास्वामिति
 मंत्रेण अग्निकं समाचरेत्तत्र अग्निषेका सुतं वस्त्रं आचार्याय प्रदापयेत्तत्रैतवस्त्रधरो नूषणधे रलंकृतः यजमा
 नः स्त्रियायुक्तः आप्यावेष्ट्वा समाचरेत्तत्र आचार्यपूजयेत्तत्रादस्य हेमं गुलीयकैः गोदानं वस्त्रदानं सस्वर्गादानं वि

शेषतः तद्दोषशमनार्थाय न्यावा र्थाय प्रदौ पयेत् प्रच्छादनं पदं दृष्टावतः शान्तिर्न विष्यति जायके स्यो ब्रा
ह्मणेन्यो दृष्टि र्गामि श्रुतो ययेत् नृणां धृक् परो न्यश्च प्रदद्याद् दूरि दृष्टि र्गामि ब्राह्मणान् शत संख्या मिष्टा नै
र्नो जयेद्यतान् वंधुभिः सह मुजीत यथा विनवसारसः एवं यः कुरुते तेनैव दुस्वमवाप्नुयात् आयुरारोग्यमे
श्वर्यं मातापित्रोः शिशोरपि सर्वे दुःस्वनिवृत्त्यर्थं पुत्रपौत्रप्रवर्धनं सर्वाङ्कमानवाप्नोति शान्तिं कुर्वे न हि
मानवः ॥ इति श्री सुब्रह्मार्ग्योक्तिव्यतिपातवैधतसंक्रांतिशान्तिविधिः अथ कुदुसिवालीरूपजनयस
हृणव्यतिरिक्तश्चेति यतो द्विविधा मावास्या दर्शः सूर्ये दुसंगमः अमावास्या त्वमावास्या दर्शः सुसंग
मः स्याद्वेदुसिनी बाली सानष्टु कला कुदुःस्वमरः ति शिचंद्रवता सातुर्गमानुमानि श्रमादि वा
चंद्रवरीराकातद्वेद्विधाप्यमासीनी बाली चंद्रवती नष्ट चंद्रा कुदुर्मनेति कश्यपोक्तेश्च अमावास्या
यादिविधा त्वमेवावसीपते युक्तं चैतत् दृष्टं चंद्रा त्वमावास्या या संभवती न पुनरुभया वेन तृतीया मा

रामः

६९

वा स्ये विनत्वा दमप्युक्तं यतोरवेर्वा दृश्या राविप्रकर्षे चंद्रदर्शनं कालांशवशेनोक्तं द्वादशमास्करः
दस्ये दृवः शैलनुवश्च शक्रा रुद्राः स्वचंद्रास्तियः क्रमेण चंद्रादितः काललवानिरुद्रा ज्युक्तयो व
क्तुगनौ द्विदिना इति द्वादशी मितेन वा तरेण मावास्या लक्षणा स्यतिष्यतिः उक्तं च सूर्यसिधांते अर्का
दिनिस्तः प्राचीयथात्पा हरः शशितचंद्रमानमशैसुज्ञेयो द्वादशमिः तिथिरिति एवं च कथं द
ष्टं चंद्रासिनी बाली त्युक्तं कथं च नष्टं चंद्रा कुदुरितिकथं वानयोर्न दृष्टि विना प्रयोजनं वै कस्य व
स्तुनो नेकी संज्ञा करणं न युक्तमिति चेत् उच्यते न हि कालांशवशेन ग्रहणमस्तीदृशे योगितर्हि हेतु
शवशेन तदुक्तं सूर्यसिधांते अष्टादशशताम्यस्ताः दृशाः स्वोदयासुभिः विभक्त्यलक्षं हेतुं शा
तैर्दृशा दृश्यतामर्थं तेति तथा च सूर्यास्तकालिकौ पश्चात्प्रा मुदयकालिकौ दिव्याकरा हो कुर्या
द्वर्कमार्धगहस्पित्यादिना प्रकारेण दिवाधदकर्मसंस्कारसंस्काताश्च द्वादशराशुदयवैपम्ये

मु. टी.
६३

स्तावदाहः यस्या कस्याश्चिदमावास्याया अष्टो विभागा नरुत्वा प्रथमविभागे चंद्र दर्शनमास्ति नवेतिय
दा चंद्र दर्शनं तदा सिनीवालीयदा चंद्र दर्शनं तदा अमावास्या सकलचंद्र हये कुहुरितितदेतदुक्तं छे
गोदोगपः रिशिष्टे इंदु हयकालः आद्रकाल इति प्रस्तुत्य इंदु हयकालपरिमाणमुक्तं अष्टमे शो
चतुर्दश्यः ह्रीणो नवतिचंद्रमाः अमास्याष्टमे नागे पुनः किल नवेदगुरिति आग्रहायणमावास्यात
याते ज्येष्ठयानवेत् विशेषमास्यां बुवते चंद्रवारदिहोजवानाः ॥ अर्के दुराये प्रथमे वतिष्ठते चंद्रार्धम
गोन कलावशिष्टः तद्वत् एव हयमेव कृत्स्नरावंदि ज्योतिश्च कविशेवेंदंति इति आस्यामिति लिप्लो
पापंचमी एते अमावास्या प्रति कृतित्यर्थः एतत्कारिकात्रयं तद्वाच्यकारेण व्याख्यातं प्रह्वान्यत्सक
श्चंद्रहयकाल इति तत्र व्यायासप्तमाष्टौ कृत्स्नहयकालः चतुर्दशी शेषयामदृशीदिया मोचंद्रस
हसताकाल इति किल शृष्ट्या मयमर्था धेतेन चतुर्दश्ये हो एषं स ह्यं अमात्यभागे कृत्स्नसप्तमका

रामः
६३

त इति अमावास्या विशेषे ज्येष्ठादाया माघयामे चंद्रोद रूपत इत्यर्थः ज्योतिश्च कविदृश्यस्यार्थः
पितृचरणौ रतिहितः देशकालगणना कुलशालं यथा गगायतित देवांगे कार्य इति सूच्यते ततश्च ह्य
दिकालतिहितः देशकालगणना कुलशालं यथा गगायतित देवांगे कार्य मिति सूच्यते ततश्च ज्येष्ठादिक
लतित्रकाले प्येवं विधेयं लंबः ज्येष्ठादौ च नोषलं नो देशकालमेहेन संनवतिते तदायमश्रविषयविवे
कः यस्यानममावास्यायां प्रथमदेशास्त्रा प्रत्यहृत्वा वीचं चंद्र दर्शनं स्यात्सिनी सर्वे बाही सिधातत्रोत्पश्यसिनी व
लीजनकफमाहोशंसिनीवालिप्रयुक्तांति अविधेया अथ तस्याममावास्यायां यद्दानं छेदु कलात्वे स्वात्तदा कुहुरि
तितत्रैकस्याचंद्रकलायाः किंविशेषो वा खिलनाशो वेति संहेहे विनिर्गमनविनहान् कृत्स्नकला हयविबहिर्नो मुख
त्वात् यदि कंचि त्राशस्वुपवीयमानत्वा कोणसुख्यगोणसुख्ययोर्मुख्ये कार्यं संप्रिश्ना - य इति व्यायात् सुख्यस्यैव ग्रहणं
युक्तं स च कृत्स्नहयकालो ममावास्यांति म ए ह्य एव तस्या वतिसूक्ष्मत्वात् पुर्जनत्वात् संकान्तिकालवदित्यमावा

मु. रा.
६४

स्यायाः सप्तमाष्टमप्रहरयोक्तस्य ज्ञेयकालस्य नाप्यकारेण परिज्ञायतत्वात्सप्तमाष्टमप्रहरात्मकः कालः कुतः
शब्दवाच्यस्तत्रैतत्त्रयकुतः न फलं तच्छांतिश्चादेशमायुनस्तस्यामेवावस्थायां कालमेवेन त्रयं संभवति यद्वा
त्विसावास्यायां वंद्यदर्शनानविस्तृष्टाव्यमेव दर्शकुतूहत्वारूपं संभवति त्रयं केचित्सिनीवात्यां विशेषमाहुः च
तुर्दशशेषमाहुः चतुर्दशशेषेरुयेदयात्राकचंद्रदर्शने सति परदिने यासावास्यामासिनीवाली तथा वज्र
जगन्मोहने बोधायने इत्युक्ताय हितं मध्याह्नं समं यावच्चतुर्दशपंतुवर्त्तते सिनीवालीति सा त्वेषामविषितं कर्म
णीशस्यते इति धर्मशास्त्रे प्येतादृशानि नूमासिचनानि सति तेषामिदं श्राद्धकालनिर्णयोपयोगिपरिनाधिकं सि
नीवालीत्वं न पुनर्जननादौ कुतः निरुक्तिविरोधात्तथा हि दृष्टं दुसिनीवालीत्यादिवाक्येषु दृष्टं श्रद्धेयस्यां सासि
नीवालीति बहुव्रीहीः सर्वानेकमन्यदार्थे इति विहितस्तत्राप्यासद्वयार्थतयोपस्थितामावासे कथं प्रकरणात् न
वेवं सति चतुर्दश्यां वंद्ये सिनीवालीत्वं स्यात्तद्वचं सासिनीवालीत्येतां वते बलज्ञेन सर्वा सामयिदृष्टं दु

रामः
६४

त्वात्सिनीवालीत्वे तयोर्निकोत्तिरर्थनार्थका स्यान्नुचदृष्टं श्रद्धेयस्यासित्यन्यपदार्थे सप्तमीसामीप्यपरिति व्या
ख्यायते इति चेत्तस्याः सामीप्यसप्तम्योर्गोधारपरत्वात् मुख्यसंभवे हि गोणग्रहाण्युक्तं अवतुमुख्य एवा
धारः संभवत्यसावास्यारूप इति गद्यते गोणमुख्ये येषु व्येसं प्रत्ययकार्य इति न्यायात् ननु दृष्टं श्रद्धेयस्या इति च
हंतेन्यपदार्थे बहुव्रीहौ संबधमात्रं मुख्ययोमुख्ये संभवे हि गोणग्रहाण्यवषष्टपयर्थ इति सामीप्यसंबधवाति
षष्टांते बहुव्रीहौ अन्यपदार्थे रयं न विष्यतीति चेत् उच्यते सामीप्यादिसंबधो मन्वर्थायः प्रत्ययो बहुव्रीहिर्वा न कोर
पि व्योयाकरौ रिष्यते तदेतत्तदस्यास्मिन्निति मनुविन्यत्रमहोनाप्यकारेण प्रत्ययादिनकुच्ये श्यपिकुतूहः सीनाव
त्यपिनष्टदृष्टे च संभवेति वीसितपंचदश्यावित्यादिवाक्येषु बहुव्रीहिर्नार्थो मनुत्रिर्दशो वानास्ति तत्र ह्यवतु
दश्यामपि चंद्रोदयस्य दृष्टत्वादव्यास्यायाः सिनीवालीतिसंज्ञा स्यादिति चेत् न संभवता सामानाधिकरण्ये वैयधि
कारणस्यान्यायत्वाच्चंद्रोदयसमानाधिकरणमास्याग्रहस्यैव युक्तत्वात् किंच सिनीपदेन येतां चंद्रकलोच्यते सित

शब्दश्चेतवर्णवाधातस्माद्विधावर्णोदनुधुधात्तातोयदाहोः न इति शी शन कारौ सिनीतां बलते प्राप्नोति श्रुतुर्दृश्य
 दितवं श्रयायाममावास्यायां युज्यते कृद्वितसमानामभिधानं नियायमकसितिनाप्यकारस्मरणदितितस्मा
 दृष्टेदुसिनीवालीत्यामावास्यायां सिनीवाली कुदृश
 संने दृत्रयमुक्तं अथ सिधा विदो न्यथा समादधुः तत्र स्यादृष्टेदुसिनीवाली सानेष्टु कला कुह इति आदिषु हि
 दर्शन शब्दवाच्यमेधायाचरणे हि हेनवा सुषं दर्शनं विवक्षितं तद्वोदपास्तधिकाररीत्या दर्शनयोग्यत्वे सति
 वक्षितेति जक्रांतिसंबंधिवत्वं यद्वा हे दर्शन शब्दवाच्यं व्याघ्राद्याचरणे हि शास्त्राये दर्शनं दृशिवर्तते आत्मा इष्टव्य
 इत्यादिवत् अत्रार्थे पश्चार्थे पश्चार्थे त्यातालोचने पाणिनि रण्युक्तुलः अतो नास्करेण पुक्तं निजनिजोदयस
 ग्रसमुहोसमुदयेपिनवेदननः सदो सितितथैवरीत्या दर्शनायोपत्तेपूर्ववृत्तिजक्रांतित्वसंबंधवत्त्वमदृ
 न शब्दवाच्यं यत्तु नतिवास्तविलग्रसमुद्रमेप्रतिदिने समयः प्रवह क्रमादिति नास्करेणोक्तं तद्वत्तनः

रामः

६५

सदा क्रान्तिवृत्तपश्चिमहितजसन्निधिवशेनास्तललक्षणा मुक्तं ननु पूर्ववृत्तिजे दर्शनाभावलक्षणा मिति म
 कं दर्शनाभावलक्षणा अतो दर्शनलक्षणा वत्पमावास्यासिनीवालिना अदर्शनं लक्षणा वा त्यामावास्या कुदृ
 तमिलराक्षयानां क्रान्तामावास्या दर्श शब्दवाच्य इति यद्वा रवत्यमावास्या सूर्योदयात्प्राक्पक्षिकात्रयं
 पक्षिकावतुष्टयं प्रतिपन्नसंबंधावातदासीनिवात्येन अथ तादृश्यां मेव न्यूनायां बाधिकायां वा मावास्या
 यांतुर्दृष्टसंस्कारवशेन चेदस्य दर्शनत्वमागतं सामावास्या संपूर्णा कुदुर्नो मवंधो दर्शनलक्षणा सत्वादे
 वतत्र कुदु जननफलं शांतिश्चादे श्यां यदा तु सूर्योदवाने रं कियतीषु घटीषु अविक्रान्तास्वमावास्या प्र
 दृष्टिस्ततः पूर्ववतुदेषे वा वस्थितस्यामुष्टिषु सिद्धकर्मवशात्तद्वोदो मावा दृष्टिं त्यामावास्या
 पांच दर्शनलक्षणा क्रान्तत्वात्सामावास्या संपूर्णा दर्शनामतत्रादर्शनजननफलं शांतिश्च विधियेति र
 वममावास्याने हेनसीनीवाली कुदृश रूपं संज्ञात्रयं रावकाशीमित्यस्मन्नतं अथ स्वर्गमप्रकारेण

नेदृत्रयं ब्रूमः तत्र सिनीवाली सर्ववादि सिधासौ बकुल प्रकारेण बादिना षका मद्या हवसि हान हत्रेयस्य
 दृशंति विषनां प्रां नवेद्यदि कुहु योग इति रया तो व्यातो न्वाधि मत्पुनयादिति अयमर्थः पस्मिन्न हत्रेया विषना
 अउक्तास्तस्मिन्कालेयादिदृशंति स्या समाधिर्दृशंति वरमाना हीन केत तत्र हत्रेयस्य पुषस्य जन्म हं जन्मका
 ले कालान्तरे वास्या हस्य पुंसो व्याधि मत्पुनयादि कृत्कुहु योगो ध्येयः तत्र कुहु जनेन फलं शांति आस्यात्
 कालान्तरेपि कुहु योग संन वे शांतिर्वा ध्येया अत्र कुहु योगे विशेषमाह सराव जन्मां शोयदि जन्म न वां शो
 चं इस्तदा पराग समध्ये मत्पुः यदि जन्म लग्नं तस्मिन्काले जन्मां रागश्चेत्पुनय संन वे मा सत्र ये रा मतिः रिना व
 : अत एवोक्तं जगन्मो हने व सिष्टे नयस्य जन्म एग श्रुदे विषनां कुहु न वे त्र अती चारेण किं न स्प स्वय
 मसि रियति इति अतो विषय चिकालः पूर्व कालो दृशंति राष्टः वाच्यः इति एव मस्मानिः प्रकारत्राये रा सीनी
 वाली कुहु दृशंति नेदृ उपपादित स्तरत्रयथा संमंदा व्यववस्योत्पल मति प्रसंगेन ज्योति शास्त्रमहोदधे

राम ३२

६६

हवगाह निविष्टाः नीलकंठं रागे विंद हनू मान्के न वार्यता अथ प्राकु प्रतिज्ञाता सिनीवाली कुहु शांति स्माव
 षडुच्यते सिनीवाल्यां प्रकृता स्या घस्य नार्यो पशु पशु स्या गावां श्रम हा विवेव रा कस्यापि श्री यं हरेत् ये व सं
 निधि जाश्चान्ये स्वप्रसादोपजाविनः वर्जयेत्तानेषां सुपशु पशु मगा धिकान् द्विजः कुहु सूता रात्यर्थं सर्व
 दोष करी नृणां यस्य प्रसूति ते पांत स्या युर्धन नारा नं सर्वगं उ समस्त त्र दोष सुश वलो न वेत्त नारी विना व शे
 धाणां परिष्ठा गो विधीयते गो महिष्या हीनां सिनीवाली कुहु प्रसक्ते त सां त्या गो न तु नारी णां मिति भावः परि
 त्यागा च शांति कुर्यात् धामान् विवृणः तत्फल तत्तृणा धेन पुन रेव विलीयते न न्यजेत्पुं डितो मो हा दयां द
 र्था द हान तो पि वात योगं नारा ये दा शु स्वयं वाना रा म धानि कस्यो क्त्वा शांति कर्त्तव्या रां दोषा पनु हये
 रुद्र रा कश्च पितरः पूज्या र्विताः क्रमात् क्रमात् कर्षमा त्र सुर्वर्गे न तथा धार्धेन वा पुनः अथ वा शक्ति
 : अथ वा शक्तिः कुर्याद्दी त्वा व्यविवर्जिते प्रनिमां कारयेत्तं श्रुतुर्जमन्वितां विविश्वलसं वरदान

मु. टी.
६७

यहस्तयथा कमात्रश्चेतवर्गश्चेतपुष्पांश्चेतांवरवृषस्थितं त्रयं वकेन मंत्रेण पूजां कुर्याद्यथाविधिः इन्द्रश्च
तुर्नुजो वज्रां कुशं वापससायकाः रक्तवर्णो गजा रूढो यत इति मंत्रेण तपितरः रुक्मवर्णश्च तुर्हस्ता
विमानगाः यद्वयं ह्यरुत्रकमंडलनयानां च धारीणः ये सत्या इती मंत्रेण पूजां कुर्यादत इति ॥ आग्नीषोमी
। शदि शमारम्यकुंताकोरोषु विनिहिते तन्मध्ये स्थापयेत्कुंता शत छिद्रं समन्वितां तथैव पंचगव्यादा
स्तत्र नमंत्रेण निहिते तत्कल्योक्तं शान्तिकर्तव्या कुर्याच्छीघ्रं प्रयत्नतः गोदानं वस्त्रदानं च सुर्वेण चोर्वेण च शु
भं दशदानानि बोक्तानि ह्यारमारमाज्यं गुहंतथा आज्या वेहामेतानि तत्र नमंत्रेण कारयेत्समिदाज्यचरो
होमं निलमावेष्ट्य सर्वपैः अश्वम्यस्य ह्यालाशमिद्धिः स्वादिरे शुभेः अष्टोत्तरशतमुखं प्रत्येकं जुहुयादि
जः त्रैयं वकेन मंत्रेण तिलारम्या इति निःपुनः चतुर्भिः कलशैर्युक्तं हस्तकुंभं समन्वितं शान्तिवत्कलशं कार्यं
अनिषेधेत्पितृमातृशिशूनां च कारयेत्पितृशिशूनां च अनिषेधे कंच वारुणोः शंकरस्यानिषेधं च कुर्यात्

रामः
६७

क्रास्मरणं जोजनं अन्येषां चैव सर्वेषां त्रैयं वा त्रैयं चैव तर्पणं यथा शस्मानुसारेण द्विजयाचनपूर्वकं इत्युक्तं रा
ग्योक्तासीनीवाला कुदु शान्तिविधिः अथ दर्शशान्तिरुच्यते । अथातो दर्शं जातानां मातापित्रोर्द्वैरिदता
तद्दोषपरिहारार्थं शान्तिवक्ष्यामि नारदः पुरापाहं वाचयित्वा होक्तुं संकल्प्य पूर्वकं डले वामं डले कुर्यात्
देशे स्थापयेद्वत्तौ कुंभं निहिते क्वं दधि ह्यारयतादिकं न्यग्रोधो दुवरोश्च त्वः स चूतनि वकास्तथा रातेषां
हस्तमूलानां त्वीगादीन्यध्वं स्थापय च रत्नानि नाहित्य नस्त्रमुमेन च द्रव्यैः सर्वे समुद्राः सरिताः स्तथा
निजलहानदाः आयांतु यजमानस्य दुहितस्य कारिकाः आपो हि द्यान्वेताथ कथानश्चित्रयत्पवायत्किं
विदमता वैवसमुद्रजो ह्येत्यथा अतिमं चोदकं पश्चाद्देशे पूर्वप्रदेशे केदारिद्रं रक्तकंचैकं रुक्मश्चेतं च
नीलकंठं तैत्तपोते दुलैश्चैव सर्वतो मङ्गमुद्रं तद्दर्शं देवतायाश्च सोमरूपं स्वरूपकाः प्रतिमां स्वर्णजां नि
त्यं राजेतीताम्रजास्त सर्वतो मङ्गमध्येव स्थापयेद्दर्शं देवातां ग्रहवर्णं वस्त्रयुग्मं नक्षत्रगुं धपुष्पकं आप्याय

मु. टी.
६८

स्वेतिमंत्रेण सवीताय श्रावमेव त्वं उपचारैः समाराध्यततो होमं समाचरेत्कृत्वा बह्निमनिष्टाय स्रुतुं क-
त्यमादृशं श्रायुरारोग्यमैश्वर्यं सर्वारिष्टप्रशान्तयेतेषां मायुः श्रियं चैव शान्तिं होमं कारोम्यहं समिधश्च रु-
द्रमं क्रमेण जुहुयात्तत्तद्गृह्णते सने सवितमंत्रेण सोमो धेनुं च मंत्रतः एते मंत्रे श्वप्रत्येकं हुनेद्दृष्ट्वा रं चान्
दृश्यं देवता होममष्टविंशतिसंख्यया होममेवंतु कृत्वा धिं ध्यावा रातिषेचनं श्रासक्तं मापुष्यसक्तं मासु-
ष्यसक्तं समुद्रज्येष्ठपदवारोते मंत्रैरन्विषेकं मातापित्रोः त्रिशोस आततः स्विष्टकृदादि स्याद्दोमशेषं समा-
पयेत्तद्विरणं जतैवेव कृत्वा धेनुश्च दक्षिणा ब्राह्मणानो जयेत्तत्र कारयेत्वा सिवावनं ॥ इति श्रीनारदको-
दरी शान्तिविधिः अथ हव्यचतुर्दशी शान्तिविधिरुच्यते संहारस्य सुरवासी नर्गं मुनिवरं शुभं नमस्कृत्याथ प-
रछशोनको मुनिः शान्तिकर्माणि सर्वाणित्वत्तो जानाम्यहं पुरा अधुना श्रोतुमि - मिह हव्यचतुर्दशी शान्तिविधि-
द्वारां कुर्याद्वा दौ श्रुतं स्मृतं हितं यायेपि तरं हंतिताये मातरं तथा चतुर्थे मातुलं हंति पंचमेवं शाना शानं षष्ठे तु धनं

रामः
६८

निष्पादात्मनो वंशनाशनं षष्ठे तु धनं हानि स्या शान्तिकुर्यादि धाननः आचार्यं वरमेदीमांस्तु त्रारसमन्वितं स्कर्मन्ति
रत्ते शान्तं श्रोत्रियं देवपारगं सर्वलं कारसंयुक्तं सर्वलं ह्यणसंयुतं ब्राह्मणान् त्विजश्चैव स्वस्ती वाचनपूर्वकं रुद्रे
धिदेवता तस्याः कर्षमात्रस्ववर्णतः तदर्थं धनं वा कुर्युर्दत्तं शाब्दविर्वर्जितः प्रतिमां कारयेच्छंभो सर्वलं ह्यणसं-
युतं वृषमेव समासीन वरदानय पाणि कं शुद्धं स्फटिकं संकाशं श्रेतमा त्यां बरा न्वितां त्रैयंबकेन मंत्रेण पूजां
कुर्यादि धानतः स्थापयेच्चतुरः कुंभान् चतुर्दिक्षु र्यथाक्रमं पुराणतीर्थजलोपेतान् धान्यसोपशिविन्यसेत्तन्म-
ध्ये स्थापयेत्कुंभं शतछिद्रं समन्वितं वरत्नानि पंचत्वक्पंचपद्मवान् पंचधान्यं सुवर्णं च तन्मन्त्रैर्विनीह्येत्
शतौषधानि निहिष्य श्वरुं श्वेष्टये सुरनिगाचपुष्पाणि श्रेतानि परिवेष्टयेत्तत्सर्वं समुद्राः सरितः स्तार्थानि
जलदानदानदाः आयांतु यजमानस्य पुरितं ह्यकारिकः आवाह्यं वा रुणैर्मंत्रैः अन्येन च विधानतः इमं मेव
रुणेन्यथा तत्वायामी न्वातथा त्वन्नो अग्ने इत्यनयो सन्वन्न शतिमंत्रतः अग्नेयं कुंभं नमारस्य न्ययातत्वायामी न्

ज्योदहिर्गांधवाश्नाथत्रयसुर्वर्णकंदं देवताप्रतिपादनंधान्यवस्त्रादिभिः सहयानशाय्यासनादीदृश
 तत्तद्दोषं शांतयेन्नोजयेद्वा स्मरान्सर्वान्विहाराधविवर्जितः दृष्टव्यगार्पाक्तिकनस्तत्रजनशांतिविविधिः २
 अत्रोक्तस्मिन्नेव न ह्यत्रैवात्रोक्तोपितयोनिर्गर्वाकोत्तात्रोरित्यद्वे किंचन्नाताद्यस्वन्नातरो सुसुदुहित
 स्यामित्येकशेषः उतन्नाताच्चन्नाताच्चन्नातरो सरूपाणामेकशेषेण कविनस्तवित्येकशेषः तत्र प्रथमप
 ह्नो सो दुरयोन्नातसगिन्यो रेवणकनस्तत्रजननिषेधस्यात्तन्नपुंन्नात्रोः द्वितीयपह्नो सो दुरयोः पुंन्ना
 त्रोरैवनिषेधः स्यात्तन्नातुसगिन्यो दृष्यते च योरपिन्नात्रो निषेधः नवचातरो चेत्पह्नो दे सत्येकशेषेण सिधमि
 ति वाच्यं तथा यथा सति तेषां चतुष्टयात्तात्पर्यामिति पाठं स्यात्तत्त्वं पितरौ त्रयो रित्यत्रापि पिनावपुत्रे प्रेतिदं
 देयितापुत्रयोरेकनस्तत्रजननिषेधः स्यात्तन्नपुमा मानपुत्रायोनवसावपिताच्च पितरौ पितामात्रेत्येषः
 पितरौ च प्रेतिदं दे मातपितौ त्रौः पुत्रस्य कन्यायाश्चैकनस्तत्रजननिषेधः स्यात्तत्ततः प्रथमपह्नो पितृपुत्राण

सप्तः

50

मिति बहुवचनान्तं पाठं पदस्य पाठं स्यात् द्वितीययद् हेतुसदोषोऽस्येव यरंतु यथा संख्यसमिलगति यथा माता
पुत्रयोरेव पिना दुहितोरेवैकन ह्यत्र जननिषेधः स्यात् मान् पितुर्दुहित्रोऽपि नापुत्रयोश्चेति ईष्यते वानयो
रपि षेध इत्यतो नैतद्वन्न निरांत पदद्वीमवगाहते सत्यं गर्गवा कस्य त्वेतावानो वार्यः परंतु वनान्तरानुरोधादि
ष्टविषयोऽपि संगृहीतो न वतियदा हवसिष्ठः पित्रो जन्मर्हे कर्मज्ञे जातसु पितृमातृजन्माह्नी शो वत छग्रे जात
ः सधो मतिप्रद इति देवकीर्षिः यथेकस्मिन्ने जायं दुहितो यवा पुत्राः ॥ पितुरंत क राह्ये ते य परे प्री जातेः संघे
तिरतु लास्यादिति अपरे अन्यन ह्यत्रे पूर्वोद्विभ्यो न वन्वोवेति स्मिन्नावेप ह्ये रूपांगं संहितायां सपियस्येव
जन्मन ह्यत्रे जाते न्नाता सुतोऽपि वा सजातीयः सजात्या वा सोऽस्य प्राणात्प्रसाधयेदिति यस्येति युस्तमुपलक्षणा
त्वेन व्याख्यातात्सुर्यचंद्रग्रहणा समय उन्नशंति विधिरुच्यते ग्रहरोचं ग्रहस्य प्रसूतितिर्यदि जायते व्या
धिपीडा तदा स्त्रीणां मादौ तु हेतुदृशेनात् इत्थं संनायते यस्तु दृशस्तुर्न संशयः व्याधिपीडा च दृशि संशो

कश्चल हो न वेत्तुं शान्तिं तेषां प्रवक्ष्यामि तत्राङ्गित का म्पया यस्मिन् हे विशेष रात्र रासं प्रजायते तद्वत्ताधि-
पते रूपं सुवर्णेन स्वशक्तिः प्राङ्मन्त्रेण हो धीमात्र जनेन विशेषतः राहु रूपं प्रकृती तनागे नैव विचक्षणा
नागे न सी स केन सु बोधे शो प्रयत्नेन गो मयेत प्रलो ययेत् सस्योपरित्यजेत् सी नून ववस्व सुशो न नत्रया-
रां वैव रुपाणां स्याप नंतत्र कारयेत् नरका हेतं सुगंध रक्त पुष्पा रां वराणि विरूय ग्रहे मशत व्यं चंद्र मी-
तिक रं च यत्न राहु वै वै व दत व्यं कृष्य पुष्पां वराणि च दद्यात् तत्र तत्राया यश्चेत गंधानु लेपनं सूर्यं संपूजये-
द्दीमान् आकृष्येनेति मंत्रतः चंद्र देव पा ला शो स सिद्धिर्नु हूत्रः पूर्वा दुर्वा मिर्नु हू या द्दीमान् रा हो संप्रीण नाय-
व स सिद्धिर्ब्रह्म हू होत्यैः न रा म जू हू या बुधः तेषा य न हू त्राधिपतये आ ज्ये न व रुणा चैव तिलैश्च जु हू या हतः
पंच गव्यैः पंच रत्नैः पंच कत्व क पंच पद्म विः जलै रोष ध क लैश्च सहितैः कलशो दकैः औषधिक लैः सर्वाः
संवाषधिक लैः अनिषेकं प्रकुर्वीत यजमाने प्रयत्नतः मंत्रै र्वारुण देव तैः आपो हि षा दिति सिद्धिः इमं मंत्रं गो

रामः

७९

पितरः सात्वा तत्वा यासीति मंत्रकैः अनिषेको निहृत्तये तु यजमानः समाहितः आचार्यं पूजयेत् सुशान्ते विनि-
तं दियः तस्मै दद्यात् प्रयत्नेन नृणां प्रति कृति त्रयं दक्षिणा निश्च संयुक्तं यथा शक्त्यानुसारतः द्वा ह्मणान् नो ज-
यित्वा तु प्रणिपत्य हृत्मापयेत् तस्योचि रक्षिणां दद्यात् यजमानः समाहितः अनेन विधिना शान्ति कृत्वा सम्यग् विशेष-
तः अकाल मृत्युं शोकं च व्याधि पाडां न वा मृयात् सौख्यं सोमनसं नित्यं सोमां पल मतेन र इत्यं ग्रहाणां जातानां स-
र्वारिष्ट विनाशनं कथितं मार्ग वेगो दं शो न काय म हात्सने इति आशो न क विरा दित सूर्यं प्रग्रहणे समये जनश-
ति विधिः अथ त्रीतर शान्ति रप्युच्यते सावर्ण शान्ति सर्वस्वेति हिता सुतत्र ये वा सुतो यदि माता पित्रोः कुल स्यापि तदा-
विष्टं महा हवेत् ज्येष्ठ नाशो धनु ज्येष्ठ निहुः ख वा शुभ म ह- ह्वेत् तत्र शान्तिं प्रकुर्वीत विहारा व्य विवर्जितः जा-
तस्यै का द शो हेतु दा दशा हे शुभे दिने आचार्य रत्विजो ग्रह ज पुरः सरं सह वाग्रह मज्ज स्या घ या विज्ञानुसारतः
ऋषो विष्णु महे इति मंत्राः स्वर्णतः कृताः पूजयेद्वा नरा शास्य कलशोपरि शक्तिः पंचमेकल शो रुद्रं प्रजये

हुसंरम्ययारुडास्तृकातिशान्तिस्तृकातिशान्तिस्तृकानिसर्वशः द्विजएकोजपेक्षेमकालेशुविःसमाहितःआवाये
 जुहूयास्तत्रसमिदाज्यतितिलांश्चरुंअष्टोत्तरसहस्रंवाशतंवाविंशतिंनुवादेवेत्यश्वतुर्वक्तादिसोमहपुर
 सुरं ब्रह्मादिर्नत्रैरिदं स्पयत इदं नयामाहेततः स्विष्टकृतं हुत्वा बलिपूर्णा इति तथा अतिषेकं कुटं न स्पृहत्वा
 वार्यं प्रपूजयेत् तद्विरणं धेनु रेका च हारद्विग्न्योदक्षिणा । ततः प्रतिमागुरुवेदेया उपस्कारसमन्विताः कांस्या
 जतां हुत्वा शान्तिपाठं तु कारयेत् ब्राह्मणान् भोजयेत् ब्रह्मादीनां नाथं श्वतर्पयेत् एवं । शान्तिविधानेन सर्वादि
 ह्यप्रलीयते इति त्रीतरशान्तिः आलोकायां पौरुषाश्च ग्रंथान् मूलादिशान्तियः नीलकंठतनुजेन गोविन्दो नोदि
 तः क्रमात् अथ लक्षणाप्रसंगाद्देवाश्चिन्त्यादीनां नानांतराकासान्मुपजातिकया हस्त्रित्यं पंचासिकुवे
 देवक्रयः शरेषु नेत्राश्चिंशरेषु नूकृताः वेदमिरुडाश्चिन्त्यामास्त्रिवरुयोवयः शतं द्विद्विरदाः नतारकाः अ
 श्चिन्त्यादीनां नानांतराकाः क्रमतो ज्ञेयाः अथ अश्चिन्त्यासारकास्त्रिः इतरण्यास्त्रिः कृत्तिकायाः षट् रो

हिरणाः पंचमगस्य त्रिः आकाशाः एकाः युनर्वसुश्चतस्रः पुष्यस्य त्रिः अश्लेषायाः पंचमया प्रपंचपूर्वा
 काग्लुन्यादेहसस्य पंचवित्राया एका स्वात्या एका विशाखायाश्चतस्रः अनुराधायाश्चतस्रः ज्येष्ठायास्त्रि
 स्रः मूलस्यैकादशपूर्वाषाढाया देउत्तराषाढाया दे अमृतसीस्रः आबणस्य त्रिः धनिष्ठायाश्चतस्रः शतता
 रकायाः शतपूर्वा नाफपदायाः देउत्तरा नाफपदायाः दे रेवत्या द्वात्रिंशत्तारकाः एतावन्ति त्रिस्तारगतिः अश्चिन्त्या
 दीनां स्वरूपसत्वात् उक्तं चरत्नमालायां बद्धिं । इदं विगुणुगुणं हुताग्निनूतवाणाश्चिन्नेत्रशरभूकसुगा
 धिरामगुणवेदशतदीयुगमहंतायुधैर्निगदिताः क्रमशो नताराः इति तत्त्वत्रसंतिवाक्ये सप्तविंशतिनां प्रति
 प्रतीयंते ग्रंथकृदाके अष्टविंशतिरिति विरोधिः अत्र समाधिः अत्र समाधिः उत्तरार्धे रुद्रदीप्यत्रायश्चतस्र
 सहापूर्वाषाढेताराषाढयोः तत्र देपूर्वाषाढायाः देउत्तराषाढाया इत्यर्थः एवमष्टविंशतिनस्ताराणि नारदे
 नापि द्वायोराषाढयोः द्विद्वितारात्वं मुक्तं यथारामाभिहृतुवाणाग्निमूवेदमिशरेषवः नेत्रबाहुशिरे द्विद्वियुगवे

मु. ही
७२

हाप्रिशंकराः बाहुनेत्राग्रविधिं शतबाहुनेत्ररदाः क मातृनानां संख्याच विज्ञायादस्वादीनां पद्यमिति अव-
ग्रह्यं चैतदेवं विज्ञेयं तु रगमुखरस्य इत्यादिना अष्टाविंशतिन हत्राणां मातृकिकथनात्सप्तविंशतिन हत्राणि च
तारा मात्रोक्तेरिति पूर्वापरशंकेतवारकामानोक्तिप्रयोजनं विवाहेन हत्रतारका तुल्यैर्वर्षैः रुक्मसदृसकलावा-
सिदित्यादितदुक्तं वराहेण हत्रमुवाहेण फलमष्टौ तारकामितैः सदसत्तदिव सैर्ज्वरस्य नाशो व्याधेरन्यस्य
वाच्य इति तद्यथा शोणकेन विवाहे प्रत्येकं न हत्र फलान्यनिहितानि तत्र प्राजापत्ये सुसगमो सुतानि प्रियान्तु-
ः पुत्रधनानि वलन्ते साकं न्यापंचमेव वर्षे इति रोहिण्यास्ताराः पंचतावद्भिर्वर्षत नवति अष्टा - एविमो गंत्य द्वे प्रा-
प्नोति मूनसं सगं तस्य स्वास्वज्ञानिकुलं कामपरायति ह्यसत्त्वमिति विज्ञाया अस्तकलं तद्विज्ञातारैकारकेन वर्षे
नवति एवं ज्वरादुत्पादयितारकामानदिव सैर्ज्वरस्य न्यस्य व्याधेरगस्य वानाशो वाच्य इत्याद्युक्तं ननु वाचनेदे-
न पूर्वमपि ज्वरनाशकादिव सा प्रोक्ता आत्रतु तारकामित संख्यादिव सा उक्ता इति ग्रंथविरोध इति चेन्न वररासे

राम १२
७२

ष

च य यमाभयमईलः

स

नरपयमधि

५

हात्रविरोध इति वयं ब्रूमः अष्टाश्रिन्यादीनामुपजातिरपोऽता न्यामाह अष्टाद्विरूपं तु रगयोने चुरोपगाराणा-
स्यासंगर्हच प्रयुक्तं च केन वनं न संवः शय्यः करोमौक्तिकविदुः संच तोररां बलिनितं व कं ड तं मिह पुष्टग ईत
तसंबिकात्रिसिचिवररा मत्तं देलो हं सं लो मर्दलः अश्रिन्यादीनां हत्राणां रूपमा कृतिरूपं च तेन तत्राश्रिन्यास्तु-
राणां स्यमश्च मुखसदृशं रूपं न रराया यो नितगस्तदुपे कृत्तिकायाना पितु रा कृतिरोहिण्या अतः पः कट रूपं गरा-
स्य रा मुखसदृशं अर्धयमणि। सदृशं पुनर्वसोर्गं हतुल्यं पुष्यस्य पषत्को वारा सतुल्यं अश्लेषायाश्च का करं म-
घाया नवनगरहर्षं संपूर्वा फाल्गुन्याः नवः खदातदा कारं उत्तरा फाल्गुन्याः शय्याकारं मया हस्ताकारं मं वीची-
मासौक्तिकाकारं स्वारं स्वाविदुः संप्रवालस्तदा कारं विशायास्तारा कारं अतुराधाया बलिनितं कं पुं जस्तदा-
कारं ज्येष्ठाया कं डला कृतिमूलस्य सिंह पुष्टाकारं पूर्वाषाढायाः गजदंतदंत सदृशं उत्तराषाढाया मं-
वसदृशं अमिजितस्त्रिकोणा कारं अवरास्य त्रिविक्रमस्त्री चरणो वाननस्तदस्वरूपं धनिष्ठाया म-

जदं

हृत्सदृशदंशतारकाजडं वलुं पूर्वोनाइ पदायामं च सदंशं उन्नतानाइ पदायायमलांतरे
 वत्यामर्दलाकारं स्वरूपमित्यर्थः उक्तं चरत्तमालायां तुरगमुखसदंशं योनिरूपं हुरांशं कचसमय
 येणसो हंशं गेन तुल्यं ॥ मणिगदृशरचक्रानातिशालोपमं तं रायनसदृशसमन्वितं त्रयं कतुल्यं हसाक
 रसतश्चमोक्तिकसमं चान्यप्रवालोपमं धिष्यांतोरणवस्थितं बलिमंतिर्नेसत्कुंडलांतं यरं कुध्यत्केसरवि
 क्रमेण सदंशं रां ग्यासमावंपरं चान्यत्यदंतदिलासवस्थितोत्तः शृंगाचकव्यक्तिचित्रविक्रमांतं चमद
 गरूपं वृहंततो न्यधमलद्ययासयं करुपं सुरजातुकारमित्येवमश्नादिसवक्ररूपमिति अथ अथजला
 यारामदेवप्रतिष्ठासुदुर्हसपादोयजतिकयाहजलाशयारामसुरप्रतिष्ठासोम्यायनेजीवरांशं कशुकेद्वये
 नहुत्तिप्रचरकवेस्यान्यहेसितेस्वर्हतिथिज्ञेवाहिकारवर्जोदिवसैविशसाजरायायोत्सर्गे आरामोत्स
 र्गश्च देवानां विद्यादीनां प्रतिष्ठावद्भ्यमाणाप्रकारेणोच्यते तत्र ज्ञयारामयिसामान्यतोदितशुचिरियं वाचा

राम ०५
७४

र्थायथासोम्यायने उन्नतयरोमकरादिवदृशं - तेस्यैसतितयतथाजीवरांशं कशुकेषुदृश्य
 मानेषु सत्सुतथा दुगराहिप्रगणवरगणनज्ञत्रेषुतथासितेषु क्लेपहेस्वर्हतिथिज्ञेयस्य देवस्य
 प्रतिष्ठा कर्तुमिष्टातस्य तत्त्वामिकेन ज्ञत्रेतिथौ वक्ष्ये सुदुर्हं वातथारिकारवर्जोदिकाः पूर्वमुक्तास्तिथ
 यः आशेसंगलः एतान्नवर्जयित्वा न्यतिथिषु अन्यवातेषु च एवंधेषु दिनेषु जलारायस्वडागादिआरा
 मउपवन्तं सुरादेवातेषां प्रतिष्ठाक्रमेण कर्माहं चोपसोगयोग्यत्वपूजायोग्यत्वरूपातिशसातिविहि
 तास्ति अत्र दृष्टिणात्रयनगुर्वस्तुकास्तवंशस्तानां सामान्यतः शुभकार्येषु निषेधात्यादिशेषतो गुरुशु
 क्तवंशुकोदयोन्नतयारोतिप्रशस्तानिदृष्टिणापणनिषेधश्चोलेव ह्यतेतत्र जलप्रतिष्ठायां दीपिका
 माहं डेडुडु शुधौसुरजिदरायनमाघषदस्य शुक्लेमूलपादोन्नतश्चिप्रवरगुरुकदेवोत्सराकाजवं
 सेत्रे ब्राह्मेव पूर्णमदनरवितिथौ सद्धितायात्तमे कार्ये कार्यतोयं प्रतिष्ठाजगुरुसितदिने कालेषु धे

राम ०५

सुलये इति सुरविष्णुस्तस्याशयनं शयनानावः वि- शयनव्यतिरिक्ते काले दुर्त्यर्थः ॥ १ ॥ देवारासवाप्या
दिप्रतिष्ठासुत्ररायणो माघादिपंचमासेषु कथ्येयापंचमेदिनं दक्षिणोत्तरवने कुर्वन्नतत्फलमवाप्नुयात् ॥
यंचोत्तरायणे जलं जलाशये सास्पतीत्येवं निश्चिते निषेधाः ॥ मत्स्यपुराणे पिवेत्रे वा फाल्गुणे वा पितृ
ष्टे वा सा माधवे पिवानाद्ये वा सर्वदेवानां प्रतिष्ठाशुनदानवेत्तप्राप्य पृथुं श्रुतं कंसतीते चोत्तरायणे
देवानां इत्युपलक्षणं तेन देवारासवाप्यादिप्रतिष्ठाशुनदेत्यर्थः ॥ मकरसंक्रमउत्तरायणपदेनोप-
लक्ष्यते ॥ अतो मकरसंक्रमोत्तरकालः शुभश्च्यते ॥ अन्यथा माघादिपंचकं साहाद्विहितसुत्रराय-
णाविक्रमे हि दक्षिणायनसंग्रह इति सर्वकालसंग्रहे वर्ज्यानावात्कालोपदेशानाद्ये अपायश्चेत-
पलङ्गणत्वं च न विष्यत्यनेमतीते चोत्तरायण इत्यदृश्यते यद्वा तु दक्षिणायनरावजलस्थिति संभवस्त-
दानकालनियमः न कालिलयमस्तत्र प्रमाणांसमलिलं यत इति न विष्यत्पुराणोक्तेः तत्रापि कार्तिक

राम ७६

७५

मासे शुभफलदसंक्रांतौ वा शुभतियोमेव धनुः सिंहवर्जिते लभे वापि कूपतडागादिप्रतिष्ठाप्यमिति ध्येयं ॥
कंच न विष्यत्पुराणोक्तस्मिन्नतिलसंपूर्णो कर्तिके च विशाखशेषतः तडागस्य विधिः कार्यः स्थिरनक्षत्रयोगतः
अस्मि पुराणो संक्रांतिने देन फलने हो न्यथापि वापि कूपतडागादिप्रतिष्ठाप्यमिति ध्येयं ॥ कंच वापि कूपतडा-
गानां तस्मिन्काले विधिस्ततः सुदिने शुभनक्षत्रे प्रतिष्ठाशुनदाः सर्वाः कटेपुत्रलानश्च सौख्यं तु मकरे न-
वेत्तमानो र्ध्वो लानश्च कुं नेव सुबुद्ध कं वृषे व मेषु वृद्धिं वृश्चिके व जलं मवेत्तपितृत्वात् सिमुकन्यायां तु
लाभां शाश्वतिगतिः सिंहमेव धनुर्लगे लक्ष्मीश्च जगज्जगतातिदेव प्रतिष्ठायां तु विशेषस्तत्र वसिष्ठः ॥ अ-
थ प्रतिष्ठायां कथामिह स्मृत् कश्चिदप्यविद्वेत् ॥ सत्यवारेषां तु विशेषरेखासौम्या मने देवगुरो व शुक्रे संद-
र्शमाने परिवारकानां शिवविष्णुदणं प्राधान्यस्यापनार्थं ॥ अत्र सौम्यप्रकृतीनां देवानां सुत्ररायणो स्या-
पनामुक्तं ॥ अत्र प्रकृतीनां तु दक्षिणायने पिकार्थं तदुक्तं वैखाजानसंस्कृतायां मातृसैव वाराहनायसिं

हविर्विक्रमः महिषासुरहं त्रिचस्थो वैर। ह्रीं रागयनेपि कार्यं इति त्रिवसिधां तेशे वरे तु श्रेष्ठो वरे प्रतिष्ठा
 स्यादयने नुक्तिमीष्टतां दक्षिणो तु मुमुक्षुणां मलमासे तसाद्यो रित्युक्तं अत्र दक्षिणो तु मुमुक्षुणामित्ययि
 मातरैरवेत्यादि परतया योज्यं मन्यथा प्रतिपदं मासगणनावसिष्टदिषु न युज्येत यदा वसिष्ठः मासे तप
 सि प्रतिष्ठा धनाराग्य कारिव कर्तुः चेत्तमहा कर्मानयदा वशुके समाधवे पुत्रधनप्रदा स्यात्तनारहो यिवि
 श्वे त्रे श्वे व मासेषु माघादिष्वसु वसिष्ठः आषाढमासादि च चतुष्टये यिकलत्र संतानविनाशदा स्यात्
 ॥ ॐ जैव कर्तुः निधनप्रदा वसौ मे सपैवे खिलदुर्गदा स्यात्तवल्लभपुत्रः शुभदः समस्तः सदैव तत्राद्य
 दितं विहाय अंत्यं त्रिभागं परित्यक्तं पक्षोपि शसः खलु पक्षयोश्च रिक्तचरत्पुण्ड्रदिने श्वनिघयो
 गे श्ववैनाशिकवर्जितेषु दिने महादोषविवर्जिते वशांशं कताराबलसंयुते च वैनाशिकनक्षत्रे
 रानारदेनोक्तातिजन्मना दशा संकर्म संघातं हंतुं षोडशं अष्टादशं सामुदायं त्रयोविंशो विंश

नाशं मानसं पंचविहं नाचरे छुन मेषु चिति अथ तिथी नाहनारदः यदितं यस्य देवस्य तादिने तस्य संस्थि
 तिः द्रियादिद्वयोः पंचे स्यादितस्मिन् पुत्रमातृदशम्यादि च तस्य पुत्रो मातृमास्यं विशाषतः सुखतिथ्यं संन
 वे उक्तितथो स्यात्पुनं कार्यमित्यर्थः अथ वारफलमाह वसिष्ठः कीर्त्तिप्रदं हेमकारं कृशानुमयप्रदं वधि
 करं दं च लक्ष्मीकरं स्वस्थिरधन्यदिवा रेषु संस्थापनमासनं ति अथ नक्षत्रविवेकः तत्र जलप्रतिष्ठा
 यं दियामुक्तां न्यधुना नक्षत्राणि आरामप्रतिष्ठार्थं नक्षत्राणि अथ देवप्रतिष्ठानक्षत्राणि वसिष्ठेनोक्ताति
 हस्तत्रये मातृहरित्रये च यौलक्ष्म्यादित्यसुरेज्यनेषु तिस्त्रोक्षरा धातुशशां कनेषु सर्वामरस्यापनं मुत्र संत
 त् अत्र षोडशानि भ्रवमदुहिहि प्रलधरूपाण्येवोक्ताति तत्र ग्रंथकर्त्ता जलाशयायामसुरप्रतिष्ठानक्ष
 त्राणि बहधा तुल्यत्वादेतानि उक्तानि द्वित्राणिः तु मित्रानि नात्युक्तं विशेषचनं वक्षनेभ्यो अवसीयानिति
 जलाशयादासयोर्निमित्तधीतत्वात् मरुदुर्गः प्रागनिहितः देवतायत्नमुहूर्त्तसूच्यते मया तत्र दीपिका

वसधूमदुर्गो वारुणो विष्णुर्देवे मरु इति धनिष्ठे शोभने वासारे च त्रिदशमदीन जन्मैकादशे शीतरश्मे
 विबुधं धधुनिरसीष्टाना जन्मसूत्राणि इति नाडी नक्षत्राणि वैनाशिक नक्षत्राणि अथ देवतापतिष्टायं
 सामान्यतो लग्रशुद्धिं देवता विशेषाणां लग्रविशेषं नक्षत्रविशेषं च पादौ नौ नोपजातिका त्यामा हरिश्कार
 वर्जं दिवसेति रास्ता राशां कपायैः स्निग्धवांगसंस्थैः कृष्णं तपोः सत्सु च रैरग्रेऽसूर्यो द्यौः को युवतौ च विष्णु
 : ५७॥ त्रिवेनू युग्मे दितौ च दैवः सुजाश्वरे सर्वे इमे स्थिरार्थेषु प्येमा हा विमपय हसर्पः भूता द्योत्ये प्रवणो
 जन्म जलाशयप्रतिष्ठाया मारामप्रतिष्ठायां च संसमात्रं विचार्य देवमष्टायां तु राशां कश्चैः पापाः शनिः
 सूर्यो मशनि राह केतवौ स्निग्धवांगसंस्थस्ततीयषेकादशस्याना स्थितैः सपलक्षिते लग्रेतथा सन्वरेः
 सोमबुधगुरुशुक्रैर्बुधं त्यगे रिष्टमद्वादशव्यतिरिक्ता खिलस्यास्यैः सद्भिर्देवमतिष्ठतिष्ठतिष्ठ रास्ताः तदु
 कं रत्नमालायां केंद्रत्रिकोणं नववर्तियुसग्रहेषु वंद्यं कं नौ मशनिषु त्रिषडायगेषु संनिध्यमेतर्नियतं प्र

रामः

७७

तिमासु देवः कर्तुः सखार्थस्तुतसंपदरोगता च सोम्या लग्रया श्रिता मूर्तिर्दूर्वा नान्वीर्यैरुत्कटावर्धयेति षष्टि
 नावमो ते हितश्च रात्रुध्वस्तं कर्त्तुं रुत्यादयं तिष्ठति रात्रि राहुराहु केतोरप्युपलक्षकं वदायदाहवसिष्टः सूर्येऽनौ मार्क
 हि केतवश्च लग्रस्थितानै धनैः नक्षत्राश्च नक्षत्रैः सोमाग्रहा लग्रगतास्तद्देवद्यायुर्वलारोग्यकराश्च नक्षत्रं सर्वत्र हानै धन
 रास्तु जस्वं सोम्याश्च सोम्या खलुत्पुसंस्या इति अत्र प्रसंगान्न वां शविचारः पंचदशके जीवराशां कसूर्यमुख्यग्रहैः सो
 म्यनवांशयुक्तैः लगे स्थिरे वा नयरात्रियुक्तैः नवांशके वा नयगे स्थि स्थिरे वा नयगे द्विस्वनावेव शो इति स डत्वा
 धुनस्वामित्वात् नारदोपि शुनलमे शुनां शोच कर्तुं बरोदये लग्रगतेन कार्यं संस्यापनैव परांशके पिचरो
 पिमुख्यः सतुलांशके अमदामदुत्वात् सुरसंतिवेशे इति मडुत्वा धुनस्वामित्वात् नारदोपि शुनलमे शुनां शोच
 कर्तुं ते निधनोदये राशयाः सकलाः श्रेष्ठसुनग्रहयुते हितार्थे इति अथ लग्रदौ द्यौपवाद्यौ वसिष्ठे नोक्तं राकोपि
 जीवो बलवांस्तु स्यात्सितौ व्यसोमीति वा बलीचेरतेषां न शेषान्विति हंति सद्यः स्कंदो यथा तारकदैत्यवर्गमि

तिरगेंद्र इति स्त्रियो मगडे सिंह लये स्याप्यः तथा को ब्रह्मा घटे कुंज लये पुदे व्यो दुर्गा दक्षिणा मूर्त्या दयः चरमे षो कर्क
 तुलामकर लये पुद्गु देव्यश्चतुषष्टिः योगिनी प्रभृतयः सर्व इमे उक्ता अनूक्ताश्च देवा इत्यर्थः उक्ता महा देवा र
 यः अनुक्ता इन्द्रादयः ते स्थिर ह्येष सिंह दक्षिक कुंज लये पुस्याप्यः यदा ह्यपतिः सिंहो दये दिन करोमि
 युनो मदे शो नारायण स्युवतौ घटने विधा देव्यो द्वि मूर्ति न वने बान्नि च निवेशनायाः पुद्गुश्च रे स्थिर गहे नि
 विलाश्च देवा पुष्पे ग्रहा इति ग्रहाश्च दयो ह्येष पुष्प नक्षत्रे स्याप्या इत्यर्थः उपलक्ष्यं चैतत् तत्र सूर्य स्य नक्षत्रे
 स्यापनं महा देव्यश्च स्रगो पुष्पश्च वणा निजित्स्व स्यापनं कुवेर स्कंद योरनुराधा यां दुर्गा प्रभृतीनां मूले स्या
 पनं सप्त रीणां स्वाधिविहितानक्षत्रे लक्ष्मी र्या सव्या ल्मी वग स्यानामयिसत्प र्धा णां स्वाधिविहितानक्षत्रे लक्ष्मी
 र्या सव्या ल्मी वग स्या स्यापनमित्यर्थः उक्तं चरत्न मालायां पुष्प त्पुष्प सित्पुष्पे च रक यो विज्ञाधियस्कं
 दयो मंत्रेति मरुयेः करे निरुति ने दुने दुर्गा धि कार नां शुभं को ब्रह्मा पुष्पाश्च शुक्ति जिज्ञैते पुष्प शुत्पु नि

रामः
७८

जित्पु महा देव्यश्च स्रगो स्यापनं कार्यमित्यर्थः तथा सप्त र्धो यत्र चरं ति धि स्ये कार्य प्रतिखलु तत्र तेषां श्री व्यास
 वा ल्मी किकि घटोद्ग वानं तथा स्रति वा कति ने ग्रहा णा मिति सप्त र्ध यस्तु कश्यो चिर द्वा जो वि श्वा मित्रो
 यगो तमः जमदग्निर्वसिष्ठश्च सप्तैते स्तृषय स्रताः इति स्मृते स्ते परस्मिन् ह्ये सं वारं तो दृश्यते तस्मिन् नक्षत्रे
 तेषां स्यापनं श्री व्यास ल्मी किकि घटोद्ग वानं तथा सप्त र्ध धि र्द्यत नक्षत्रे ग्रहा णां वा कतो ने पुष्पे घटोद्ग वोग स्रः वि
 भ्रपो गणेशः यज्ञो देव यो नि सर्पा वासुका दय नूतो देव यो निः विद्या धरा मरो यज्ञर हो गंधर्व किं चराः पिशा
 चो गुह्यकाः सिधो नूतो मी देव यो नयः इत्यनिधाना त्त्र आदि रा ह्ये न रा ह्यसा सुर प्रमथ सरस्वती प्रभृतयो
 गहे ते ते स्य रेव त्यां स्याप्याः तथा श्रवणे श्रवण नक्षत्रे जिते बोधः स्याप्यः उपलक्ष्यं चैतत् इदं कुवेर वर्जिता
 नां लोकपालानां धनिष्ठायां स्यापनं इतो वसिष्ठा नो न्यमुत्पुत्तर रोहिणी पुस्यापनं स्यादित्यर्थः एतद् उक्तं चरत्न
 मालायां गणपति र्द्वयं यज्ञ नूतानां सुहा णां प्रमथ फणिसर स्वात्या दिकानां च यो स्ये श्रव सि सुगंतनामे

५५

九